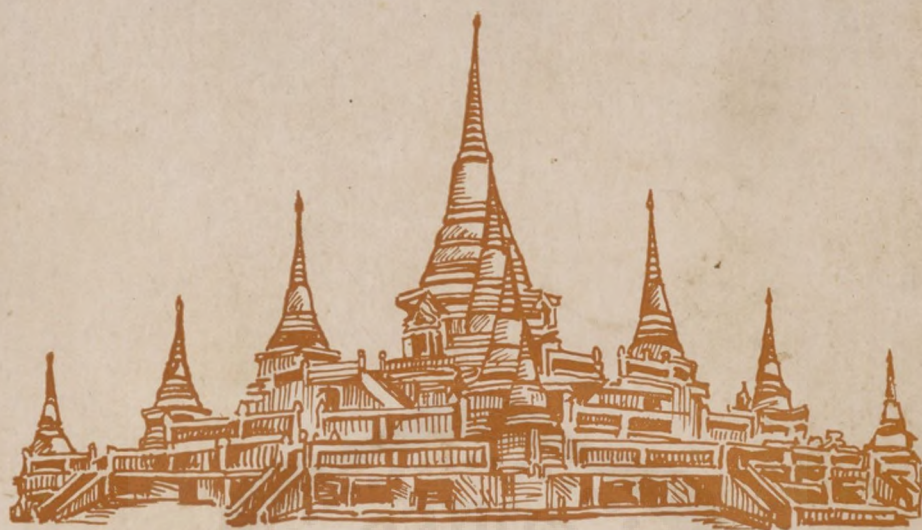

อนุสรณ์ ชุตังศเจติย์

ของ

พระสงฆ์ชั้นธรรมรังสีคัมภีร์เมธาจารย์

ห้องขจร

อ

294.3135

พ414อ

2509

พระอาจารย์สี ธรรมโชติ (

อกใบงาน เสด็จพระราชดำเนิน

บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ณ วัดโศภนาราม จังหวัดสมุทรปราการ

วันเสาร์ที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๙

๐
294.3135
W4140
2509

ขุทฺตสรวณั ชุตังคเจตีย์

ของ

พระสุภชิตธรรมรังสีคัมภีร์เมธาจารย์
(พระอาจารย์สี ชุ่มมชลโร)

พิมพ์แจกในงาน เสด็จพระราชดำเนิน

ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ณ วัดโศโธการาม จังหวัดสมุทรปราการ

วันเสาร์ที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๙

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
พระเจ้ายุธัยว องค์กรอัครศาสนูปถัมภก

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

สมเด็จพระสังฆราช

สกลมหาสังฆปริณายก

คำปรารภ

เนื่องด้วยวัดอโศการาม มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นสมบัติของพระสุทธชิธรรมรังสี คัมภีร์เมธาจารย์ คณะศิษย์ได้ประชุมกันเมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘ ส่วนมากเห็นร่วมกันว่า พระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นปูชนียวัตถุสูงสุด สมควรกราบบังคมทูลอัญเชิญสมเด็จพระบวรพระพุทธเจ้าทรงเจ้าทั้งสองพระองค์เสด็จทรงประกอบพิธีบรรจุในธาตุเจดีย์ ซึ่งกำหนดวันเสาร์ ที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๘

ท่านเจ้าคุณพระสุทธชิธรรมรังสี เป็นพระอาจารย์ที่เคารพนับถืออย่างสูงของคณะศิษย์มาเป็นเวลานาน เพราะได้เห็นความสามารถของท่านในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองมานานปี ผู้ใดได้ปฏิบัติธรรมตามโอวาทของท่านแล้ว ผู้นั้นย่อมได้รับความสุขความเจริญในธรรมด้วยกัน เพราะฉะนั้น เพื่อสนองพระคุณท่านอีกครั้งหนึ่งในงานบรรจุพระบรมสารีริกธาตุครั้งนี้ คณะกรรมการผู้จัดงานจึงได้จัดทำหนังสือ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์แก่ท่านผู้ร่วมการกุศลครั้งนี้ด้วย

หนังสือที่พิมพ์แจกนี้ คณะศิษย์ได้พบเรื่อง ธรรมเนียมปฏิบัติ ที่ท่านเจ้าคุณพระสุทธชิธรรมรังสีได้เรียบเรียงไว้ จึงได้นำมาพิมพ์รวมไว้พร้อมกับประวัติของท่านโดยย่อ และประวัติของวัดอโศการามกับเรื่องที่ได้มาซึ่งพระบรมสารีริกธาตุของท่าน และการสร้างพระธาตุเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมธาตุ

งานวัดอโศการามที่จัดให้มีขึ้นทุกครั้ง ได้มีท่านผู้มีความเลื่อมใสเคารพนับถือในท่านเจ้าคุณพระสุทธชิธรรมรังสี (ท่านพ่อลี) ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ต่างได้ช่วยกันบริจาคกำลังกายกำลังทรัพย์ และกำลังปัญญาช่วยกัน ให้งานทุกอย่างได้บรรลุความสำเร็จเรียบร้อย เป็นที่น่าปลื้มใจในความปรองดองพร้อมเพรียงกันทุกครั้ง จึงหวังเป็น

(๒)

อย่างขี้ว่า วัดอโศการามจักไม่เสื่อม ความปฏิบัติธรรมในด้านอริสัจ อริจิตและอริปัญญา
ก็จักไม่เสื่อม จักมีแต่ความเจริญก้าวหน้า ตามพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า

“สพฺเพสํ สงฺฆภูตานํ สามคฺคี วุฑฺฒิสาธิกา—ความพร้อมเพรียงของ
ชนทั้งปวงที่รวมกันเป็นหมู่ ยังความเจริญให้สำเร็จ” ดังนี้

ขอเดชาภาพแห่งพระศรีรัตนตรัย อันเป็นแดนเกษมสรณุตตมมะมงคล กับ
ทั้งเดชาภาพแห่งกุศลทั้งปวงที่เวททั้งหลาย ได้บำเพ็ญร่วมกันทั้งนี้ จงประกอบกันเป็น
มหันตเดชาภาพ ดลบันดาลและอภิบาลรักษา สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ทั้งสองพระองค์ พร้อมด้วยพระราชโอรสธิดาทุกพระองค์ ให้ทรงประสบความเกษมสันต์
สวัสดิ์ ในที่ทุกสถานและในกาลทุกเมื่อ และขอให้ทุกท่านที่พร้อมเพรียงร่วมใจกัน และ
กำลังกาย กำลังทรัพย์ และกำลังปัญญา ช่วยกันให้งานสร้างพระธาตุจตุรคเจดีย์ และงาน
บรรจุพระบรมสารีริกธาตุสำเร็จเรียบร้อยโดยสวัสดิ์ ประสบสันติสุขเกษมศรี บำราศภัย
ทั่วกันทุกท่านเทอญ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
(อฺปฺมฺหา)

พระสังฆราช

สกลมหาสังฆปริณายก

๑๓ พฤษภาคม ๒๕๐๕

ที่ ๓๓/๒๕๐๕

วัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๖ พฤษภาคม ๒๕๐๕

เรื่อง ขอให้กราบบังคมทูลอัญเชิญสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสอง
พระองค์ เสด็จทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ขอถวายพระพร ท่านราชเลขาธิการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการ ๑ ชุด

ด้วยวัดอโศการาม ตำบลท้ายบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ
จะมีพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของ พระสุทธธีรรมวังสี คัมภีร์เมธาจารย์ (ลี
ธมฺมธโร) ในพระธาตุกเจติย์ ณ วันที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๖.๐๐ น.

โดยที่วัดนี้ได้ก่อสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๘ บนที่ดินประมาณ ๙๓ ไร่
เศษ ซึ่งมีผู้ศรัทธาบริจาคถวาย พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร อาจารย์กรมฐาน ท่าน
จึงได้จัดการก่อสร้างเสนาสนะ ศาลาการเปรียญ และโรงอุโบสถ เป็นต้นขึ้น สิ้น
ค่าก่อสร้างประมาณ ๖ ล้าน ๗ แสน ๘ หมื่น ๔ พันบาท ด้วยทุนทรัพย์ของผู้เคารพ
นับถือในท่าน บริจาคช่วยในการก่อสร้างทั้งเป็นสำนักสงฆ์ขึ้น ให้ชื่อว่า วัด
อโศการาม มีผู้เลื่อมใสศรัทธาเข้าศึกษาและปฏิบัติในศีลสมาธิปัญญา ในสำนักวัดนี้
มากขึ้นโดยลำดับ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ต่างก็ได้บริจาคกำลังทรัพย์ของตนช่วย
บำรุงวัดและสร้างเสนาสนะเป็นที่บวชเรียนปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้น วัดนี้จึงเป็นศูนย์
แห่งการปฏิบัติธรรมอบรมจิตใจและอธิปัญญาของพุทธบริษัททั้งฝ่ายบรรพชิต
และคฤหัสถ์

ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ ได้มีการฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษในวัด
อโศการามนี้ มีผู้สมัครบวชเป็นภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา รวมกันประมาณ
๒,๐๐๐ รูป ต้องปลูกเสนาสนะชั่วคราวให้เป็นที่อยู่บำเพ็ญสมณธรรม ผู้มาบวช

(๒)

มาจากทิศานุทิศต่างๆ ท้าวราชอาณาจักร พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร ก็สามารถให้การศึกษาอบรมผู้เข้าบวชให้ได้รับรสพระสัทธรรมทั่วถึงกัน เป็นผู้เห็นคุณพระพุทธรศาสนา แม้ลาเพศนักบวชออกไปแล้วยังเป็นผู้ดำรงตนในธรรมสุจริตตลอดมา และเป็นกำลังช่วยกันบำรุงวัดอโศการามให้เจริญรุ่งเรืองตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ ทางคณะสงฆ์เห็นความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงจิตใจประชาชนของท่านพระอาจารย์ลี ธมฺมธโร จึงได้ยกย่องให้ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระมีราชทินนามว่า พระสุทธิธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์ ทั้งนี้ เป็นเหตุให้เกิดความปีติโสมนัสแก่บรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งปวงของท่านทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ และเกิดความจงรักภักดีในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้เป็นอย่างยิ่ง

พระสุทธิธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์ มีพระบรมสารีริกธาตุเป็นจำนวนมาก ท่านมีความจำนงจะสร้างพระเจดีย์ ๑๓ องค์ เท่าจำนวนธาตุคงควัตร ๑๓ ประการ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้เป็นที่สักการบูชาของพุทธบริษัท แต่ยังไม่ทันได้สร้างท่านก็มาต้วนถึงมรณภาพเสียก่อน ด้วยโรคกระเพาะอาหารและลำไส้ เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๐๕ และเมื่อก่อนถึงมรณภาพท่านได้ฝากวัดอโศการามนี้แก่อาตมาภาพ ในฐานะที่อาตมาภาพเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต อาตมาภาพจึงได้เป็นผู้รักษาการในหน้าที่เจ้าอาวาสวัดอโศการามนี้ ตั้งแต่ท่านพระสุทธิธรรมรังสี ถึงมรณภาพมาจนถึงวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๐๙ นี้ จึงได้จัดการให้แต่งตั้งพระราชวรคุณ วัดพระศรีมหาธาตุ ซึ่งเป็นหลานของท่าน เป็นอาจารย์กรรมฐานช่วย ให้เป็นเจ้าอาวาส ตามกฎของมหาเถรสมาคม

คณะศิษยานุศิษย์ของพระสุทธิธรรมรังสี ได้ทราบความประสงค์ของท่านอาจารย์ที่จะสร้างพระเจดีย์ ๑๓ องค์ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จึงได้พร้อมเพรียงร่วมใจช่วยกันบริจาคกำลังทรัพย์ กำลังแรง กำลังปัญญา ความคิด

(๓)

ร่วมกันสร้างพระเจดีย์ ๑๓ องค์ สำเร็จเรียบร้อยสิ้นค่าก่อสร้าง ๒,๓๒๕,๐๐๐ บาท (สองล้านสามแสนสองหมื่นห้าพันบาท) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ และถวายพระนามพระเจดีย์ ๑๓ องค์นี้ว่า รุทังคเจดีย์ ตามประสงค์ของท่านพระสุทธธีรธรรมรังสี ที่ได้คิดชื่อให้ไว้

คณะกรรมการจัดงานฉลองพระรุทังคเจดีย์ และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระอาจารย์ลี ธมฺมธโร ไว้ในองค์พระเจดีย์ ส่วนมากเห็นร่วมกันว่าพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นปูชนียวัตถุสูงสุด และเป็นของหายาก ผู้มีพรหมจรรย์บริสุทธิ์ หรือมีปัญญาธิการสูง จึงจะได้ประสบด้วยเหตุนี้จึงเห็นสมควรให้ผู้สูงสุดของชาติและพระศาสนา เช่นองค์สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนาอุปถัมภ์ทรงเป็นประธานประกอบพิธี บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จึงจะเป็นการเหมาะสมโดยประการทั้งปวงทั้งจะเป็นอนุบายเครื่องจูงใจพสกนิกรชาวไทยให้สนใจในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตั้งใจศึกษาและปฏิบัติตามโดยเคารพ ไม่เสื่อมถอย

จึงขอถวายพระพรมา เพื่อได้ทรงโปรดนำความขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ เพื่อรับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณต่อไป จักเป็นท่อนุโมทนาอย่างยิ่ง

ขอถวายพระพร

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
(เจ้าอาวาส)

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

ที่ รด ๐๐๐๒/๑๔๖๒

สำนักราชเลขาธิการ

๒๔ พฤษภาคม ๒๕๐๕

เรื่อง ทรงรับเชิญเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
กราบทูล สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ทรงทราบ

อ้างถึง ลายพระหัตถ์ที่ ๗/๓/๒๕๐๕ ลงวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๐๕

ตามที่ทรงขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทาน
อัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นของพระ
สุทธีธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์ (ลี ธรรมธโร) ในพระธาตุังคเจดีย์ ณ วัดโศการาม
ตำบลท้ายบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ในวันที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๐๕
เวลา ๑๖.๐๐ น. ความละเอียดปรากฏอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว
ทรงรับเชิญ

ขอให้ทางวัดโศการามติดต่อกับสำนักพระราชวังต่อไป.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล)

ราชเลขาธิการ

กองการในพระองค์.

คำกราบบังคมทูล

ของ

ฯพณฯ พลโท พงษ์ ปุณณกันต์

ในพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระธาตุจกเจดีย์

ณ วัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ

วันเสาร์ที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๐๕

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า ในนามของพุทธบริษัทวัดอโศการาม และบรรดา
ศิษยานุศิษย์ของพระสุทธธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์ ฐิติกรชาตซึ่งในพระมหากรุณา-
ธิคุณหาที่เปรียบมิได้ ที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งสองพระองค์ ได้เสด็จพระราช
ดำเนินมายังวัดอโศการาม ในโอกาสสมหามงคลพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ไว้
ภายในองค์พระเจดีย์ ซึ่งบรรดาศิษยานุศิษย์ของพระสุทธธรรมรังสีหรือท่านพ่อลี
ได้ก่อสร้างขึ้นจำเพาะเจาะจงเป็นพุทธบูชา และเป็นเครื่องแสดงกตัญญูกตเวทิตา
ธรรมต่อท่านพ่อผู้ถึงมรณภาพไปแล้ว

จึงในโอกาสอันเป็นสุขมงคลยิ่งนี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระบรมราช-
วโรกาสกราบบังคมทูลความเป็นมาของวัดอโศการาม และพระบรมสารีริกธาตุ กับ
พระธาตุจกเจดีย์ เพื่อทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทโดยสังเขปก่อน

(๖)

ความเดิมมีอยู่ว่า พระสุทธิธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์ นามเดิม สี ฌายา ฐมฺมธโร เป็นพระฝ่ายวิปัสสนาธุระ รักษาอุทฺตงควัตรเป็นนิตย ท่านผู้นี้เป็นผู้แตกฉานในสมถวิธี สามารถฝึกอบรมศิษยานุศิษย์ให้บำเพ็ญสมาธิ ได้ผลคือความสงบใจเป็นท้อศจรรย ท่านได้จาริกไปบำเพ็ญอุทฺตงควัตรและอบรมสั่งสอนประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคใต้ และภาคกลางของประเทศไทย ในที่สุดได้จาริกมาถึงตำบลที่ตั้งวัดอโศการามนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ ซึ่งขณะนั้นเป็นที่ว่าง สงบเงียบ เหมาะแก่การทำสมาธิเพียรทางจิต ท่านจึงมาบ่กกลดบำเพ็ญสมณธรรม ไม่ช้าก็ได้มีผู้มารับฟังคำสอนและฝึกบำเพ็ญสมาธิมากขึ้น และได้สร้างเสนาสนะถวาย เมื่อเห็นว่าสภาพสิ่งปลูกสร้างและพระสงฆ์มีความมั่นคงพอที่จะเป็นวัดถาวรสืบไปได้ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้อนุญาตให้ตั้งวัด และขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้นามว่า วัดอโศการาม ตามปณิธานของท่านพ่อลี ซึ่งดำริสร้างวัดนี้ถวายเป็นพระบรมราชานุสรณ์ แห่งพระเจ้าอโศกมหาราช ประเทศอินเดีย โดยที่ครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ท่านได้เดินทางไปจำพรรษา ณ บำอิสิปตนมฤคทายวัน หรือสارนาถ เมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย ได้เห็นบรรดาถาวรวัตถุปูชนียสถานที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างไว้ถูกทำลายบ้าง ชำรุดหักพังไปตามกาละบ้าง รู้สึกสังเวชใจ จึงตั้งปณิธานสร้างวัดนี้ไว้เป็นอนุสรณ์

ครั้นมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ท่านพ่อลี ฐมฺมธโร ได้ไปพักบำเพ็ญสมณธรรม ณ วัดเขาพระงาม จังหวัดลพบุรี กาลครั้งนั้นท่านได้ปรารภความเพียรชั้นอุกฤษฏ์ ถวายชีวิตแก่พระศาสนา กวเว้นการฉันภัตตาหารและการหลับ ต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน ณ กาลครั้งนั้นได้บังเกิดสมาธินิมิตให้ท่านเห็นทราภเจตีย์โบราณพังทลาย กระจัดกระจายน่าสังเวช ในนิมิตนั้นยังได้เห็นพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก

(๓)

ชุมนุมกันสมโภชพระบรมสารีริกธาตุด้วย ต่อมา ท่านได้เล่าเรื่องนิมิตดังกล่าวให้
อุบาสกอุบาสิกาฟัง ผู้ได้ฟังแล้วก็เกิดความเลื่อมใส พร้อมใจกันสร้างพระเจดีย์ขึ้น
ตามความประสงค์ของท่านพ่อลี ก่อนที่ท่านจะมรณภาพ ให้ชื่อว่า “พระธาตุังค-
เจดีย์” ซึ่งมีความหมายว่า เป็นพระเจดีย์อนุสรณ์แห่งธุงควัตร สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก วัดมกุฏกษัตริยาราม ได้ทรงพระเมตตาอนุเคราะห์การก่อ
สร้างตั้งแต่ต้นมาโดยตลอด

พระธาตุังคเจดีย์นี้ เป็นเจดีย์หมู่ รวมเจดีย์ ๑๓ องค์ ตั้งอยู่ในพื้นที่
สี่เหลี่ยม ตรงกลางเป็นองค์ประธาน ล้อมรอบด้วยเจดีย์บริวาร ๓ ชั้น ๆ ละ ๔ องค์
ที่ก่อสร้างขึ้นนี้เพื่อแสดงถึงสมาธิจิต เมื่อดำเนินตามอริยมรรคโดยถูกครบถ้วนแล้ว
จะเกิดญาณในอริยสัจสี่ เป็น ๓ ชั้น เรียกว่าปวิตสาม และเกิดญาณทุกฐานที่ศณะ
คือญาณหยั่งรู้สังขารทั้งปวงตามเป็นจริง พระธาตุังคเจดีย์มีรูป ๔ เหลี่ยม เปรียบ
ด้วยมหาสติปัฏฐานสี่ กว้าง ๓ วา หมายถึงไตรสิกขา สูง ๑๓ วา หมายถึงธุงควัตร
สิบสามประการ เมื่อดูทางทิศประธานตรง ๆ จะเห็นเจดีย์ล้อมวงเป็นคู่ หมายถึง
พระธรรมกับพระวินัยอันเป็นหลักชัยของพระศาสนา แต่ด้านับเฉียงจะได้เจดีย์
จำนวน ๗ องค์ หมายถึงโพชฌงค์เจ็ด ทั้งนี้ จัดสร้างตามแบบที่ท่านพ่อลี
กำหนดไว้ทุกประการ คณะศิษยานุศิษย์ปรารภจะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่ง
ท่านพ่อลีได้มาและเก็บรักษาไว้ รวมทั้งสรรพสมณบริวารของท่านในองค์พระเจดีย์
เพื่อเป็นปูชนียสถานของผู้หวังบุญตลอดกาลนาน

ในมหามงคลสมัยอันประเสริฐยิ่ง ที่ได้ผละอภิลิขิตพระบาท องค์
เอกอัครศาสนูปถัมภก พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จ
พระราชดำเนินมายังมหาพิพิธมณฑลแห่งนี้ ข้าพระพุทธเจ้า ในนามของพุทธบริษัท
ทั้งปวง ขอน้อมเกล้าน้อมกระหม่อม ถวายกุศลกรรมทั้งปวงที่ข้าพระพุทธเจ้า

(๘)

ทั้งหลายได้บำเพ็ญแล้วเป็นพระราชกุศล ขออานุภาพคุณพระศรีวิรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังฆารามนี้ รวมทั้งพลังแห่งความจงรักภักดีแห่งข้าพระพุทธเจ้าทุกถ้วนหน้า จงเป็นพลวบ้จ้ายส่งเสริมให้ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งสองพระองค์ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ และพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงพระเกษมสำราญในศิริราชสมบัติตลอดกาลเนืองนิตย์

บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ขอได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงพระกรุณาบรรจुพระบรมสารีริกธาตุ ณ องค์พระธาตุังกเจดีย์ เป็นศุภศิริมงคลพิพัฒน์มงคลตลอดกาลนาน.

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ

พระสุทธจริตรมวังสีกัมภีรเมธจารย์
(ลี ธรรมธโร)

ชีวประวัติ

พระสุทธจริตรมรณังสีคัมภีรเมธาจารย์

(พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร)

พระอาจารย์ลี เกิดเมื่อวันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๒ ค่ำ ปีมะเมีย เวลา ๒๑.๐๐ น. ตรงกับวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ณ บ้านหนองสองห้อง ตำบลยางโยภาพ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี

นามเดิมของพระอาจารย์ลีคือ นายชาติ บุตรของนายปาว นางพวย นารีนทร์ เมื่ออายุ ๑๑ ปี มารดาถึงแก่กรรม เป็นผู้เลี้ยงยาก ได้เรียนหนังสือไทยพออ่านออกเขียนได้ อายุ ๑๘ ปี บิดาให้ไปซื้อหมู วัว มาขาย แต่นิสัยไม่ชอบการค้าแบบนี้ อยากทำบุญเสียมากกว่า จึงเกิดขัดคอกับบิดา พอดีบิดามีภริยาใหม่ จึงได้เดินทางมาหาพี่ชายที่จังหวัดสระบุรี

อายุครบ ๒๐ ปี ได้บวชแล้วเรียนสวดมนต์และพระธรรมวินัย เห็นพระภิกษุอื่น ๆ ในสมัยนั้นมีการเล่น หมากรุก มวยปล้ำ เล่นนก ชนไก่ ฉันทา ขวี้ยง ยื่นบ้าง รู้สึกยุ่งยากลำบากใจ พอล่วงเข้าพรรษาที่ ๒ ได้ไปพบพระกรรมฐานองค์หนึ่ง กำลังเทศน์ รู้สึกแปลกประหลาดในจิตขึ้นโดยไวยาหารของธรรมนำเลื่อมใส ภายหลังจึงรู้ว่า เป็นอาจารย์บทลูกศิษย์พระอาจารย์มั่น เดินทางไปพักอยู่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานีพร้อมกับพระอาจารย์เสา เดินทางไปนมัสการเรียนความ ประสงค์ต่อพระอาจารย์มั่น ขอญัตติใหม่ เพื่อความบริสุทธิ์แห่งพรหมจรรย์ เมื่อเรียบร้อยแล้วได้ติดตามท่านอาจารย์มั่นไปตามตำบลต่าง ๆ ได้มีความเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง และได้รับความอัศจรรย์หลายอย่าง บางเรื่องก็อยู่ในใจไม่เคยแสดงให้ท่านทราบ ท่านกลับทักได้ถูกต้อง

ต่อมาพระพิศาลเถระ พระอุปัชฌาย์ และพระอาจารย์มั่น เดินทางมาพักวัดสระปทุม ไต่ถามให้อยู่กับพระอาจารย์สิงห์ และพระอาจารย์มหาปิ่น ได้เดินทางไปวิเวกตามสถานที่ต่างๆ ติดตามอาจารย์ทั้ง ๒ เทศนาอบรมประชาชนทุกแห่ง ได้พักอยู่วัดบ้านห้วย อำเภอยะโสธร ในพรรษา^๕ ได้เพียรทำสมาธิออกพรรษาได้ไปพักในป่าช้าทำจิตให้เป็นสมาธิได้ดีมาก จิตใจสงบดี มีอะไร ๆ ผุดขึ้นต่าง ๆ เช่นภาษาบาลีซึ่งไม่เคยแปลออกก็แปลได้ บทสวดมนต์พุทธคุณหรือเจ็ดตำนานที่สวดมาก็แปลได้ พระอภิธรรมเจ็ดตำนานสวดได้หมด อยากรู้อะไร ทำใจนิ่งๆก็รู้ จึงได้ถามพระอาจารย์กงมา ท่านได้ชี้แจง ถึงพระพุทธเจ้าของเราไม่ได้เรียนรู้ก่อนถึงเรื่องการเขียนการเทศน์ พระองค์ท่านได้ปฏิบัติรู้ในใจก่อน จึงได้บัญญัติไว้เป็นปริยัติธรรม ฉะนั้น การรู้ของพระอาจารย์ดีเป็นการไม่ผิด

ได้เดินทางมาจังหวัดพระนครฯ ได้ทราบข่าว เจ้าคุณอุปาสีคุณูปมาจารย์ ได้นิมนต์พระอาจารย์มั่นไปจำพรรษาอยู่เชียงใหม่ จึงได้จำพรรษาที่วัดสระปทุม ถือโอกาสปฏิบัติพระอุปัชฌาย์อย่างเต็มความสามารถ ฤดูแล้งได้กราบลาท่านไปจังหวัดอยุธยา สระบุรี ลพบุรี ตากลิ เข้าเขตจังหวัดนครสวรรค์ผ่านอำเภอท่าตะโก และบึงบรเพ็ด จึงกลับพระนคร

พรรษาที่ ๔ ได้พบพระอาจารย์มั่นอีก ได้มาเยี่ยมเจ้าคุณอุปาสีคุณูปมาจารย์ วัดบรมนิวาสซึ่งเกิดอาพาธขาดัก ได้ลาพระอุปัชฌาย์ไปพบพระอาจารย์มั่น ท่านแสดงธรรมให้ฟังว่า “พระอริยเจ้าขึ้นมาสัพพะหลาย ท่านทำตนให้เป็นผู้พ้นจากอาสวะแล้วมีความสุข นั่นคือพรหมจรรย์อันประเสริฐ” ต่อมาพระอาจารย์มั่นได้ไปขอต่อพระอุปัชฌาย์ให้ไปเชียงใหม่ด้วย

เจ้าคุณอุปาสีฯ ได้มรณภาพ พระอาจารย์มั่นเป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอดหลวง ท่านอาจารย์มั่นได้สั่งให้ไปอยู่บนหลังถอยจังหวัดลำพูน มีสัตว์ป่ามารบกวน

เช่น เสือรอบ ๆ กลด ค่ายอำนาจแห่งการสำรวจจิตเสือจึงได้หนีไป จากนั้นได้
ไปในถ้ำมืด อำเภอกอยสะเก็ด ไปอำเภอเชียงดาว อำเภอฝาง ไปที่แม่น้ำกก
เดินทางไปจนถึงอำเภอ เชียงแสน อำเภอพะเยา ฝ่านถ้ำผาไท จังหวัดลำปาง
ถึงจังหวัดอุตรดิตถ์ จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดนครราชสีมา

ได้กลับไปจังหวัดอุบลราชธานีอีก เมื่อบิดาของท่านถึงแก่กรรม ได้
กลับไปติดตามพระอาจารย์นั้นไปถึงตงอีจาน อำเภอนางรอง ถึงเขาพนมรุ้ง
จังหวัดบุรีรัมย์ เดินทางไปอำเภอศรีโสภณ ถึงจังหวัดพระตะบอง ไปยังจังหวัด
เสียมราฐ ไปคุนกรวต มีของเก่ามากมาย ไปเมืองพนมเปญ เดินทางต่อไปที่อำเภอ
อรัญประเทศ เดินทางวิเวกไปตามชายเขาบรรทัด ตัดลึกเข้าเขตจังหวัดนครราชสีมา
มาช่อง“บุพราหมณ์” เดินทางออกทางช่องเขาพะงอบไปบ้านตะกร้อ อำเภอประจัน-
ตคาม จังหวัดปราจีนบุรี ได้เดินทางมาที่เขาอก จังหวัดนครนายก อยู่ศาลาเก่า ๆ ริม
ห้วยใหญ่น้ำลึก มีน้ำท่วมป่าถึง ๗ ครั้ง บางคราวน้ำมากจนต้องไปนอนบนซื่อศาลา
โจรผู้ร้ายชุกชุม และมียาเบื่อ ชาวบ้านชอบลักวัว ควาย มาฆ่า ได้พยายามอบรม
ให้ละความชั่วประพฤติกความดี งดการฆ่าสัตว์วัวควาย จนรู้ไปถึงเจ้าคณะจังหวัด
ปราจีนบุรี วัดมะกอก เจ้าคณะจังหวัดได้ติดตามไปจนพบ เพราะท่านต้องการพระ
กรรมฐาน เพื่อให้อยู่ช่วยสั่งสอนคนร้าย แต่ไม่อยู่ ได้ลาเจ้าคณะจังหวัดไปอยู่ที่
ถ้ำหลวงตาเคนเขาอีโต้ เดินทางไปอำเภอสระแก้ว อำเภอกบินทร์บุรี เขาคงลึก
พักที่เขาสิงห์โต ได้เดินทางกลับมายังอำเภอสระแก้วอีก รุ่งขึ้นได้ตัดไปที่เขา
ฉกรรจ์ อาศัยอยู่ในถ้ำ เจียบสงัดวิเวกไม่มีคนรบกวน แต่มีเสือ หมี ช้าง ฯลฯ
อาศัยอยู่รอบเขา ได้เดินตัดถลงใหญ่ ไม่มีบ้านคนเลย ใช้เวลาเดินทาง ๒ คืน ได้
เดินทางเข้าเขตจังหวัดจันทบุรี เข้าเขตอำเภอมะขามเดินทางไปตามชายดงหลังเขา
สระบาป จนทะลุถึงอำเภอขลุง ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้พบกับขุนอำนาจอำนาญกิจ

มาอยู่ที่อำเภอเมือง ได้จัดที่พักซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของตลาดจันทบุรี ให้เป็นที่อยู่อาศัย บริเวณเหล่านี้คือป่าช้าวัดคลองกุ่มห่างจากตลาดประมาณ ๒๐ เส้น เมื่อออกพรรษาแล้วได้เดินทางไปในที่ต่าง ๆ มีคนสนใจในการปฏิบัติธรรมมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็มีคนอริษยาดึงกับเขียนบัตรสนเท่ห์ติดไว้ตามตลาด และฟ้องร้องไปถึงผู้ว่าราชการจังหวัด

มีพระราชนำเรื่องไปถวายสมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดบวรนิเวศวิหาร และพระองค์ก็ได้เสด็จไปคุยด้วยพระองค์เอง แต่เมื่อทรงทราบว่าปฏิปทาของท่านอาจารย์ลีไม่มีอะไรเสียหายก็เสด็จกลับ

เมื่อออกพรรษาแล้ว ได้ออกเดินทางไปรุดงค์ เทศน์อบรมประชาชน ตามตำบลต่าง ๆ ทุกอำเภอ ได้ถูกนิมนต์ไปเทศน์อบรมนักโทษ บางครั้งได้ไปตามจังหวัดตราดอยู่ตามป่าช้า กลับมายังอำเภอท่าใหม่เดินทางถึงปากน้ำประแสร์ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ชลบุรี ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา กลับไปจำพรรษาที่จังหวัดจันทบุรี อีก ปีพ.ศ. ๒๔๘๒ ได้เดินทางไปประเทศพม่า และอินเดีย

การเดินทางครั้งนี้ เดินทางไปจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดสุโขทัย จังหวัดตาก ข้ามเขากาลอ ไปอำเภอแม่สอด ข้ามแม่น้ำเมยไปถึงตลาด ขึ้นรถยนต์ของคนไทย ซึ่งเป็นชาวกำแพงเพชร อยู่ประเทศพม่า ๒๐ ปีแล้วได้พาไปที่บ้าน นำข้าวต้มมาถวาย และได้หารถยนต์ส่งไปท่าจตุ (ท่าเรือไฟ) ไป ๔ ชั่วโมงถึงจังหวัดมะละแหม่ง ข้ามแม่น้ำไปอีกถึงเมืองเมะตะมะ ได้ไปที่สถานีรถไฟเพื่อเดินทางไปเมืองย่างกุ้ง พักบนพระเจดีย์ชเวดากองเป็นเวลา ๑๒ วัน จึงได้ลงเรือเมล์ใหญ่เดินทางต่อไปยังประเทศอินเดีย เรือวิ่งข้ามมหาสมุทรอยู่ ๒ คืน ๓ วันถึงท่าเรือกัลกัตตาแล้ว ไปที่วัดพุทธสมาคม เดินทางสู่วัดคุปโรรณเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา รู้สึกสังเวชสลดใจที่ปูชนียสถานถูกทำลายจนแทบไม่มีอะไรเหลือ

ได้ขึ้นรถไฟไปที่พุทธคยา ตำบลสารนาถ ที่เรียกว่า “ป่ามฤคทายวันเก่า” ห่างจากเมืองพาราณสี ๘ ไมล์ เป็นสถานที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมจักรเป็นปฐมเทศนาโปรดพระเบญจวัคคีย์

ไปที่เสด็จดับขันธปรินิพพานเมืองกุสินารายณ์ บัดนี้เรียก “กาเซีย” ได้เห็นเจดีย์องค์หนึ่งในบริเวณนั้น และได้ไปนมัสการที่ถวายพระเพลิงของพระพุทธเจ้า ห่างจากที่ดับขันธปรินิพพาน ๑ ไมล์

ได้ไปดูวิธีล้างบาปตามลัทธิพราหมณ์ริมแม่น้ำคงคา เมืองพาราณสี เห็นโยคีนั่งบริกรรมท่าต่าง ๆ ตามริมฝั่ง

เมืองสารนาถมีเนื้อที่ประมาณ ๕๐๐ ไร่ มีวิหารก่อด้วยหิน มีวัดอยู่ ๔ วัด คือ วัดลังกา วัดพะมา วัดจัน วัดพราหมณ์ มีพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้าง มีกุฏิ วิหารกรว้างมากมาย

เมืองพุทธคยา ไปที่แม่น้ำเนรวชรา ซึ่งบัดนี้ต้นเขิน ตอนกลางเมืองเป็นสันเนิน ซึ่งตรงนี้แหละเป็นบริเวณบ้านนางสุชาดา

เดินวกกลับมาที่แม่น้ำ ถึงพระเจดีย์องค์หนึ่ง คือสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า มีต้นโพธิ์ที่พระองค์ตรัสรู้ มีเจ้าลัทธิต่าง ๆ ไปนมัสการมิได้ขาด ได้อยู่หลายวันจึงเดินทางกลับมาเมืองกัลกัตตา ลงเรือมาเมืองย่างกุ้ง เดินทางสายเดิม เรือบินยังไม่มี (ทราบว่าพระอาจารย์ได้เรียนภาษาอังกฤษที่จังหวัดจันทบุรี ได้ดีกว่าครูผู้สอนมาก) ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดคลองกุ้ง จังหวัดจันทบุรี ๑๔ พรรษา ได้ตั้งสำนักขึ้น ๑๑ สำนัก

๑. วัดป่าคลองกุ้ง อำเภอเมือง
๒. วัดทรายงาม บ้านหนองบัว อำเภอเมือง
๓. วัดเขาแก้ว อำเภอเมือง
๔. วัดเขาน้อย ท่าแฉลบ

๕. วัดยางระหง อำเภอบำเหน็จ
๖. วัดเขาน้อย อำเภอบำเหน็จ
๗. วัดเขาจำฮั่น อำเภอแหลมสิงห์
๘. วัดแหลมยาง อำเภอแหลมสิงห์
๙. วัดใหม่ดำรงธรรม อำเภอขลุ
๑๐. วัดบ้านอิมัง
๑๑. สำนักสงฆ์สามแยก สถานีทดลองกสิกรรม น้ำตก เขาสระบาป

พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้เกิดสงครามอินโดจีน และมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ท่องเที่ยวไปตามจังหวัดต่าง ๆ ไปจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๓ จึงเดินทางไปอินเดียอีก ในเดือนพฤศจิกายน โดยบริษัทเดินอากาศไทย

การเดินทางไปที่เมืองย่างกุ้ง มีพระภิกษุไทยชื่อสายหยุด ได้แนะนำ ให้รู้จักเจ้านายพม่า เป็นพระธิดาของพระเจ้าทีบอ ขณะนั้นอายุ ๗๗ ปีแล้ว ได้ บอกว่าตันตระกุลฝ่ายมารดาเป็นคนไทย (คงจะได้ตัวไปเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาแตก)

พ.ศ. ๒๔๘๔ ปลายเดือนเมษายน เดินทางโดยเครื่องบินไปเมือง กัลกัตตา พักอยู่ที่สมาคมมหาโพธิ์ ได้ไปจำพรรษาที่เมืองสารนาถ ๑ พรรษา การ อยู่จำพรรษา มีการสวดมนต์เย็น แล้วไปนมัสการพระเจดีย์องค์ใหญ่อดหัก อยู่ เหนือวิหาร บางวันไปเมืองพาราณสี เที่ยวกุศถานีของพวกพรหมณ์ วัดธิเบต วัดพะม่า วัดชินธุ วัดลังกา ฯลฯ

จนออกพรรษา เดือนหงาย สวดมนต์แล้วนั่งพักบนพระวิหารองค์ เกียว นั่งสมาธิเพ่งมองกุญช้อยอดเจดีย์ระลึกถึงพระเจ้าอโศกมหาราช เกิดแสงสว่าง มองเพ่งนาน ๆ วิวาบบกระจายตามต้นไม้และพระเจดีย์ นึกในใจว่า “พระบรมธาตุ ของพระพุทธเจ้ามีจริง”

การเดินทางกลับผ่านเมืองย่างกุ้ง เจ้านายข้าราชการพม่า พ่อค้าคหบดี จะจัดซื้อที่ดินถวาย สร้างวัดแบบไทย ได้นำเรื่องไปหารือ ทางเอกอัครราชทูตไทย ถ้าได้ทำเป็นทางราชการจะดีมาก ทางทูตยินดีช่วยเหลือเต็มที่

ระยะต่อมาได้เดินทางกลับมากรุงเทพฯ นำเรื่องสร้างวัดถวายสมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ วัดบรมนิวาส แต่ท่านไม่มีผู้เห็นด้วย จึงได้ถอนเรื่องเสีย ในระหว่างนี้มีคนบางจำพวกซึ่งอิจฉาริษยาพยายาม ได้หาเรื่องทำลายชื่อเสียง เกียรติคุณอยู่มากมาย แต่พระอาจารย์ถือเสียว่าคนเหล่านั้น เป็นผู้ช่วยให้สร้างความคิด ยังมีมานะสูงขึ้นทุกครั้ง

ได้เดินทางไปอบรมญาติโยมวัดเสนหา ที่จังหวัดนครปฐม ต่อจากนั้น ได้ไปที่วัดประชุมনারีจังหวัดราชบุรี วัดนี้เจ้าจอมทรัพย์วัฒนาเป็นประธาน ได้พักอยู่หลายวัน เดินทางไปจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วไปนมัสการพระบรมธาตุที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ไปพักอยู่ในวัดพระศรีมหาธาตุ ได้เฝ้าอยู่รอบพระภิกษุสามเณรและประชาชนพอสมควร จึงได้เดินทางต่อไปที่จังหวัดสงขลา เมื่อถึงอำเภอหาดใหญ่ ได้พักอยู่ที่ป่าช้าวัดปลักกิม หลังจากที่การอำเภอหาดใหญ่ ปัจจุบันนี้เป็นวัดพุทธการาม

ในปีนี้ได้จำพรรษาที่วัดควนมิด ได้อบรมทางจิตใจ และแสดงธรรมะทุกคืน และออกพรรษาแล้วได้ไปพักที่เขาควรง เดินทางต่อไปพักที่บ้านทุ่งโพธิ์ตลาดคลองแงะ อำเภอสะเตกา จังหวัดสงขลา

การเดินทางกลับมาทางจังหวัดนครศรีธรรมราช แวะสำนักสงฆ์ที่ร่อนพิบูลย์ อำเภอทุ่งสง ไปพักอยู่ที่ถ้ำทะลุ เดินทางต่อไปจังหวัดชุมพร จังหวัดเพชรบุรี ผ่านจังหวัดราชบุรี แวะที่วัดประชุมনারี

จังหวัดลพบุรี นางขอมได้นำพระบรมธาตุมาถวาย ปีนั้นได้ทำงานวิสาขบูชาที่วัดมณีชลขันธ์ ในวันพฤหัสบดีกลางเดือนหก ได้ตั้งสัตยาธิษฐานนั่ง

สมาธิตลอดสว่าง และได้จัดพานไว้ ๔ พาน เพื่ออัญเชิญพระบรมธาตุ ถ้าไม่เห็นปรากฏในคืนนี้พระธาตุที่มีคนถวายจะแจกจ่ายให้หมด นั้งอยู่เวลาประมาณ ๔.๐๐ น. มีแสงตรงที่พานบูชา พอตีรุ่งสว่างได้ปรากฏพระธาตุต่าง ๆ มีอยู่ทุกภาชนะ สถานที่นั้นนับตั้งแต่ย่ำค่ำจนกระทั่งสว่าง ได้ใส่กุญแจปิดมิดไม่มีใครสามารถเข้าได้ ตัวท่านไม่ได้อยู่ในห้องนั้น ดังนั้นจึงเป็นของแปลกครั้งแรกในชีวิต และมีเครื่องประดับเพชร ทับทิม มรกตมารวมอยู่ด้วย ได้เก็บใส่ผอบติดตัวไปด้วยทางภาคเหนือ

จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอแม่ริม เดินทางถึงบ้านป่าตึง เข้าดงลึก ได้ไปจำพรรษาที่บ้านยางซึ่งล้อมรอบด้วยภูเขา ได้บวชหนัก อากาศหนาวจัด การเดินทางตามเชิงเขาจึงรู้สึกเหนื่อย ตอนออกพรรษาอาการบวชก็หาย ชาวบ้านหาบของมาส่ง ที่พื้นบ้านนี้ ชาวบ้านอ้วนขาว ใหญ่โต มีวัฒนธรรมดี ไม่มีการทะเลาะ ไม่เอะอะเสียงดังในหมู่บ้าน ไม่ยอมใช้ของตลาด โดยมากทำขึ้นเอง อาหารที่ใช้มีหน่อไม้ ใบบอน เกลือ พริกขี้หนูเผ็ดจัด

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ตีสุต) ซึ่งเป็นสังฆนายกองค์แรกแห่งประเทศไทยบวชมาก จึงกลับลงมาเยี่ยมที่กรุงเทพฯ พักวัดบรมนิวาสเพื่อเข้าเยี่ยมสมเด็จพระสังฆราชให้อยู่จนกว่าท่านจะมรณภาพ เลยทำให้หนีไม่ได้ สมเด็จพระสังฆราชให้สอนวิธีนั่งสมาธิทุกวันจนท่านเกิดความเลื่อมใสปราโมทย์เป็นอย่างยิ่ง และให้ช่วยอบรมพระเณร เพราะการทำสมาธิเป็นของจำเป็นแก่นักศึกษาธรรมะ และปฏิบัติธรรม จึงได้เกิดก่ออบรมกันขึ้นที่ศาลาอรุณย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕

ในปีที่ ๒ ได้กลับมาอยู่ที่วัดบรมนิวาส ได้เข้ามาทำพิธีวิสาขบูชาในวันนั้น เข้านั่งสมาธิในโบสถ์ ได้เห็นพระบรมธาตุเสด็จมาอีก พอตีทางวัดสุปัฏนาราม จังหวัดอุบล มีงานฉลองครบรอบร้อยปีในการสร้างวัด สมเด็จฯ

ให้ขึ้นไปช่วย และเมื่อจะมอบพระบรมธาตุที่ท่านอาจารย์ได้ถวายไว้ พอไปเปิดมีพระบรมธาตุเพิ่มกว่า ๔๐ องค์ ทำให้ประหลาดใจเป็นอันมาก จึงได้คัดเลือกนำไปบรรจุที่วัดสุปัฏนาลัย

เมื่อทำพิธีฉลองสมโภช พระอาจารย์ลี ได้นำสมาธิในโบสถ์ ปรากฏแสงอย่างไฟนีออน มีคนเก็บพระบรมธาตุได้สองสามคนในจำนวนคนประมาณ ๕๐ คน และในคืนต่อมา มีเสียงวัตถุก้อนหนึ่งตกลงบนพื้นโบสถ์ มีอุปาสิกาทะครบุหลุกจากง่ามมือ ไปตกต่อหน้าท่านอาจารย์ และมีคนหยิบดู เป็นหัวแหวนสวยงาม นั่นคือเครื่องสักการะพระบรมธาตุ ในคืนนี้มีคนเก็บพระบรมธาตุได้ไม่ต่ำกว่า ๑๐ คน จึงได้มอบไว้เป็นสมบัติของวัดสุปัฏนาราม

ท่านอาจารย์ลีได้ไปในงานผูกพัทธสีมาวัดสำราญนิवास จังหวัดลำปาง ได้เข้าไปพักในถ้ำพระสบาย ได้สร้างพระเจดีย์ไว้ในถ้ำด้วย มีโยมมาจากจังหวัดอุตรดิตถ์ไปนิมนต์ว่ามีญาติป่วย ได้ช่วยเหลือแล้วกลับมาจังหวัดพิษณุโลก พักวัดป่าอรัญญิก เดินทางต่อไปจังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเลย อำเภอวังสะพุง เดินทางขึ้นภูกระดึง พักอยู่ในถ้ำเล็ก เมื่อลงจากเขาแล้วเดินทางไปอำเภอชุมแพ กลับมากรุงเทพฯ จึงเตรียมจัดงาน พระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ติสุส อ้วน) ที่วัดพระศรีมหาธาตุ อำเภอบางเขนจังหวัดพระนคร

ในปีต่อมาพระอาจารย์ลี จึงมาตั้งวัดอโศการาม และได้รับแต่งตั้งสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร ในนามว่า “พระครูสุทธิธรรมอาจารย์” เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๐

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๐๐ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ “พระสุทธิธรรมรังษีคัมภีรเมธาจารย์” เจ้าอาวาสวัดอโศการาม

พระอาจารย์ลี สุขภาพของท่านไม่ค่อยปกติตลอดมาถึง พ.ศ. ๒๕๐๔

ได้ไปรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลพระปิ่นเกล้า ธนบุรี โดยนายพลเรือตรี สนิท
โปษกฤษณะ ถวายการรักษาเป็นอย่างดี จนกระทั่งวันที่ ๑๕ เมษายน เห็นว่า
ทุเลามากแล้ว จึงอนุญาตให้กลับมาประจำที่วัดอโศการาม

คืนวันที่ ๒๔-๒๕ เมษายน ๒๕๐๔ พระอาจารย์ได้ตามพระบุญ
อนุชาตุนิให้นำหนังสือสังกัจจายน์และมูลกัมมัญฐาน ซึ่งท่านได้แต่งไว้ และพิมพ์
ไว้มาอ่านทานให้ฟัง ได้บอกให้แก้ไขและเพิ่มเติมข้อความบางตอนเพื่อเป็นการ
ปรับปรุง ในคืนวันที่ ๒๕ เมษายน ท่านอาจารย์ปิตักขุเข้าจำวัดในห้อง และทราบ
เรื่องการมรณภาพของท่านในตอนเช้าวันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๐๔

ทางคณะศิษย์ได้ไปกราบเรียนสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า วัดมกุฏกษัตริ-
ยาราม (สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ พระสังฆราช องค์ปัจจุบัน) ซึ่งท่านอาจารย์
ได้มอบวัดไว้ก่อนที่จะมรณภาพ สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงดำรงตำแหน่งเจ้า
อาวาสมาเป็นเวลา ๕ ปีเต็ม เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๐๘ ได้แต่งตั้งให้พระ
ราชวรคุณเป็นเจ้าอาวาสสืบต่อไป

ท่านพ่อลีได้เขียนหนังสือธรรมะหลายเล่ม เกี่ยวกับการปฏิบัติทางใจ
เช่น หนังสือรัตนวิจารณ์ คีลที่ฆราวาสควรศึกษา จริยานุวัตร สมာธิจิต มรรค-
วิจารณ์ สังกัจจายน์ และมูลกัมมัญฐาน อานาปานสติภาวนา แบบที่ ๑ แบบที่ ๒
อานาปานสติกัมมัญฐาน กรรมคัมมัฏฐาน ซึ่งเป็นข้อธรรมอันดีเด่น เหมาะสมกับ
ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติ อย่างง่าย อย่างกลาง อย่างสูง เมื่อได้ทำไปแล้ว ย่อมให้ผล
ทำบุคคลผู้นั้นให้เป็นคนสูงด้วยคุณธรรมจะได้เป็นเครื่องปกคลุมครอบงำพลโลกให้
ร่วมเย็น ประสบแต่ความเจริญรุ่งเรือง เทียงธรรมในหน้าที่ เป็นผู้สมบูรณ์พูนสุข
ทุกประการ.

อนุสรณ์คุณความดีของพระอาจารย์ลี ธมฺมธโร

ท่านอาจารย์ลี ธมฺมธโร วัดป่าคลองกุ้ง จังหวัดจันทบุรี ท่านคืออย่างไร
ประชาชนคนไทย จีน แขก ฝรั่ง ฯ จึงพากันนิยมนับถือแพร่หลาย

๑. เท่าที่สังเกตสัปดาห์พึ่งมา ได้ทราบว่า นับแต่ท่านได้เริ่มเข้ามา
อยู่จังหวัดจันทบุรี ครั้งแรกมาปักกลดอยู่ที่ป่าช้าคลองกุ้ง ขณะนั้นเป็นป่าละเมาะ
เป็นที่สำหรับประชาชนใช้ฝังศพบ้าง เผาศพบ้าง ไม่มีเมรุ เวลาเช้าท่านออก
บิณฑบาตรแล้วกลับไปฉัน ฉันจึงหันมือเดียวและฉันอย่างสำรวม

ประชาชนที่ไปพบเห็นและสนทนากับท่าน ก็ค่อย ๆ เกิดความเลื่อมใส
ศรัทธา ปลุกเพิงให้อยู่พักอาศัยชั่วคราว แล้วก็ปลุกกุฏิถาวรขึ้นเป็นลำดับ จน
ปรากฏเป็นวัด มีศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ สามเณรหลายหลัง เป็นวัดแบบ
อรัญญวาสี (อยู่ป่า) แต่ขณะนั้น กลายเป็นหมู่บ้านไปแล้ว

๒. ใคร ๆ ไปหาสู ท่านก็ชักชวนให้ฝึกหัดนั่งสมาธิโดยใช้วิธีกำหนดรู้
ลมหายใจเข้าออก เรียกว่าอานาปานสติ วิธีแนะให้นั่งสมาธินี้เอง เป็นวิธีที่เอาชนะ
ทั้งกายวาจาและใจคนได้เป็นอย่างดี ใคร ๆ จะนั่งสมาธิ ท่านสอนให้ถือศีล ๕
เสียก่อนเป็นอย่างน้อย การนั่งสมาธิไม่ใช่เป็นของทำได้ง่าย เพราะผู้ปฏิบัติจะต้อง
สงบกาย วาจา และทำให้ใจสงบด้วยการภาวนา กำหนดลมหายใจเข้าออก แรก
เข้าปฏิบัติทนอยู่ไม่ได้นานนัก เพราะทุกขเวทนาต่าง ๆ แสดงให้เห็นตามความเป็น
จริง แต่เมื่อฝึกไป ๆ ก็ค่อย ๆ อยู่ได้นานเข้า

(ได้ยินมาว่าคืนวันหนึ่งท่านอาจารย์นั่งสอนให้ศิษย์นั่งสมาธิ แล้วท่าน
ก็นั่งด้วยเป็นเวลานาน ชั่วโมงแล้วชั่วโมงอีก ยุบก็ชุม ท่านก็ยังนั่งหลับตาเฉยอยู่

ศิษย์ทนมั ไหวงก็ค่อย ๆ หายไปที่ละคนสองคน จนในที่สุดเมื่อท่านล้มตาคืน ไม่เห็นศิษย์เหลืออยู่เลยแม้แต่คนเดียว

ท่านเคยเล่าว่า ครึ่งหนึ่งมีคนบ้านขึ้นมานบนศาลายกเก้าอี้จะทำร้ายท่าน ท่านจึงลุกขึ้นยืนจับเก้าอี้ยันไว้ เหลียวดูศิษย์บนศาลาหายไปหมด สักครูหนึ่งจึงมีผู้มาช่วยจับคนบ้านขึ้น

แล้วท่านเล่าต่อไปอีกว่า ที่อาจารย์สอนเพื่อจะให้ศิษย์ไปนิพพาน ทุกคนรับรอง แต่ถ้าจะชวนให้ตามอาจารย์ไปนิพพานเดี๋ยวนี้ คงมีคนขอลากลับไปบ้านสั่งเสียหรือเตรียมอะไร ๆ ก่อน แล้วจึงจะมา หามีใครยอมไปด้วยทันทีทันใดไม่ แสดงให้เห็นว่าไม่เอาจริงสักที)

๓. การเทศน์ของท่านก็เทศน์ปากเปล่า ไม่ได้ใช้คำภีร์ใบลาน เทศน์สอนถึงวิธีนั่งสมาธิ ทำอานาปานสติเป็นหลักใหญ่ นอกจากนั้นก็เทศน์ในข้อวัตรปฏิบัติ ศีล ทาน การทำบุญ เช่น กิณีปฏิบัติ การแสวงหาโภคทรัพย์ได้มาโดยทางที่ชอบ แล้วใช้ทรัพย์สินนั้น

(๑) เลี้ยงตน เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา คนใช้ ลูกจ้างให้มีความสุข

(๒) เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข

(๓) บำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ

(๔) ทำพลีกรรม ๕ อย่างคือ

ก. ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ

ข. ต้อนรับแขก

ค. ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย

ฌ. ถวายเป็นหลวง เช่น เสียภาษีอากร เป็นต้น

ง. ทำบุญอุทิศให้เทวดา

(๕) บริจาคทานในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ เหล่านี้เป็นต้น (กิริยาปฏิบัติบ้จักะปรากฏอยู่ในนวโกวาทโดยพิศดารแล้ว) กิริยาปฏิบัติเหล่านี้เป็นที่ถูก อริยาสัยของชาวจีน เพราะเขาเคยได้รับการศึกษาอบรมให้เป็นผู้มีความกตัญญู กตเวที เช่นให้พ่อแม่ป่ย่าตายายที่ล่วงลับไปแล้วมาช้านาน จนเป็นประเพณี

๔. ในเวลาเทศน์ ใครจะเอาเงินมาติดเทียน หรือถือขันถือพานไป เทียบเรียไรไม่ได้ ท่านห้ามว่าพระไม่ได้รับจ้างเทศน์

๕. ชาวจีนไปหาท่านโดยมากเอาธูปเทียน บุหรี่ ผ้าเช็ดหน้าขนหนู ไปถวายตามศรัทธา ท่านรับของไว้แล้ว เวลาพระ เณร ลงศาลาสวดมนต์ ท่าน ก็เอาของที่เขาดูยนั้นแจกพระเณรทั่วไป ที่เหลือจึงเป็นของท่าน

วันหนึ่งฤดูร้อน ผู้เขียนได้ไปหาท่าน นั่งสนทนายู่บนกุฏิพร้อมด้วย นายผึ่ง สุทธิธนะกุล มีใครเอาลูกเก๋ยมบ่วยเค็มกับน้ำโซดาไปถวายท่านไว้ก่อนแล้ว ท่านสั่งให้เอาลูกเก๋ยมบ่วยใส่ถ้วยแก้ว แล้วเปิดโซดาซงลงไป ให้รับประทานแก้ กระหายน้ำและชุ่มคอ ลองรับประทานหมดไปด้วยหนึ่ง ท่านให้เปิดโซดาซง ลูกเก๋ยมบ่วยอีก เราเรียนท่านว่าพอกันแล้ว ท่านว่าเอาให้หมด เหลือไว้เป็นห้วง ั้งแสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้ ไม่สะสม

๖. มีคนเคยเรียนถามท่านว่า เขาทำของดี ๆ มาถวายท่านอาจารย์ฉัน แล้ว ทำไมท่านไม่เคยชมเชยว่าอร่อยสักที ท่านตอบว่า ชมแล้วก็อดนะซี อาจ หมายความว่าที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสเรื่องทำบุญ ทำบุญแต่น้อยได้บุญมากก็มี คือ การทำของถวายพระผู้มีโลกเจตนา มาก แต่ถวายแก่ท่านที่ฉันแต่พอให้มีชีวิตคงอยู่ อย่างนี้เรียกว่ากินเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน แล้วก็ตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรม ผู้ทำบุญ ย่อมได้บุญมาก

๗. คราวหนึ่งท่านไปพักอยู่ที่วัดหนึ่งในจังหวัดพระนคร มีพระบางองค์ ว่า ท่านอาจารย์ฉันจังหันรวมในบาตร ไม่น่าดูเลย ท่านตอบว่า ก็คุณฉันอาหาร

กาแล้วฉันหวนตามไป แล้วเอาไม้ไผ่ที่ไหนล่ะ หมายความว่า ก็จะต้องเข้าไป
รวมกันอยู่ในกระเพาะเหมือนกันทั้งนั้น

ความจริงการฉันทันจันทันสำรวมนั้น เช่น ไปบิณฑบาตร เอาใส่ข้าวสุก
และของหวานหลายอย่าง ครั้นกลับวัด เวลาจะฉันก็เลือกเอากับข้าวของหวาน
ออกจากบาตร แก่ห่ออะไรเป็นอะไรหมดแล้ว เหลือแต่ข้าวสุก ก็เกล้าข้าวให้
ปนกัน หมายความว่าจะได้ฉันข้าวสุกของทุก ๆ คนที่ใส่บาตร ถ้าข้าวสุกมีมากก็
เอาใส่ชามกอละมังเสียบ้าง เหลือไว้ในบาตรกะแต่พอฉันอิ่ม และเลือกกับข้าวของ
หวานวางไว้ในบาตรพอสมควรแล้ว คือ พออิ่ม เหลืออันนี้เป็นของศิษย์ไป
ฉันหมดในบาตรแล้วก็ไม่เรียกเอาอีกครั้งนี้เป็นต้น ทำให้เอาข้าว เอาแกง ขนมคลุก
เกล้าปนกันไปทีเดียว

ถึงแม้เวลาเขาทำบุญเลี้ยงพระ ท่านก็ใช้บาตรใส่ข้าวสุกพอสมควร
แล้วก็ตักอาหารกาแต่ละอย่างลงในบาตร แล้วส่งถวายของค้อื่นต่อไป และถึง
อาหารหวานก็ทำเช่นเดียวกัน ฉะนั้นไม่ต้องสิ้นเปลืองสำหรับถ้วยชามมาก เป็น
วิธีที่ประพฤติดนให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย

๘. พ.ศ. ๒๔๘๖ ท่านได้จัดงานสมโภชฉลองพระบรมสารีริกธาตุ ทำ
พิธีบนศาลาการเปรียญวัดป่าคลองกุ้ง ตั้งแต่วันวิสาขะไป กำหนดการ เข้าเลี้ยง
พระ สายสวตมนต์ คำเวียนเทียน รอบศาลาการเปรียญโรงพิธีนี้ ๓ รอบทุกคืน
เวลาเวียนเทียนให้ฆราวาสที่เดินสวดพระพุทธรูปรอบหนึ่ง พระธรรมคุณรอบหนึ่ง
และพระสังฆคุณอีกรอบหนึ่ง ตั้งแต่วันวิสาขะไปจนถึงวันถวายพระเพลิง (แรม ๘
ค่ำ) คราวนั้นชาวจีนนิยมจตุรปูเทียนบูชาและเวียนเทียน จรูปชาติตาลาต เวียน
เทียนเสร็จแล้วสวตมนต์และมีพระธรรมเทศนา

คราวงานนั้น วันหนึ่งคุณหลวงประพนธ์นฤภูมิ ท่านเรียกเงินจาก
แม่ครัวจะเอาไปใช้จ่ายในงานไม่ได้ ท่านพูดบ่นคุณแสดงความโกรธ ท่านอาจารย์ลี

ลงมาจากศาลา เดินมาทางข้าพเจ้าบอกว่า “หลวงเดิมบาง ๆ ไปช่วยหลวงประพนธ์ ๆ โกรธบ้างซิ” แล้วท่านก็เดินเลยไปกุฏิท่าน เป็นอันว่าไม่มีใครโกรธใคร

๙. ในคราวงานฉลองสมโภชพระบรมสารีริกธาตุครั้งนั้น ข้าพเจ้าเสนอท่านให้มีพระญวนถือศาสนาพุทธมาสวดในพิธีนี้ด้วย ท่านยินดียินยอมเข้าพิธีด้วย แสดงให้เห็นความกว้างขวางของท่าน ทำให้ชาวจีนที่นับถือพระญวนนั้นพากันนิยมท่านยิ่งขึ้น

๑๐. เวลาที่มีพิธีเวียนเทียน เช่น งานมาฆบูชา วิสาขบูชา ท่านก็จัดให้ฆราวาสเดินเวียนเทียน สวดพระพุทธรูป พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ๓ รอบ ทุกครั้ง ทำให้คนที่ไปในงานเวียนเทียนนั้นระลึกถึงพระพุทธรูป พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ไม่เดินคุยกัน หรือเดินโห่ร้อง เป็นวิธีที่ดีทำให้เกิดระเบียบเรียบร้อย

๑๑. ท่านเคยเล่าให้ฟังต่อหน้าพุทธบริษัทบนศาลาการเปรียญ วัดป่ากลองกุ่มว่า ครั้งหนึ่งเขานิมนต์ไปฉันจังหันในงานศพชาวบ้าน เขาจัดให้ท่านนั่งใกล้ศพที่กำลังชันสรงกลืน มีคนเขาท้วงเจ้าภาพว่า นิมนต์ให้ท่านไปฉันห่าง ๆ หน่อย เจ้าภาพตอบว่า ไม่เป็นไรท่านเป็นพระกรรมฐานไม่กลัว ท่านก็จำต้องอดทนเอา เพราะนึกในใจว่าเขาขอเข้าให้แล้ว แต่ฉันจังหันไม่ใคร่ลงเลย

๑๒. คราวหนึ่งท่านเล่าว่า ท่านไปธุดงค์ในป่าเปลี่ยวแห่งหนึ่ง มีพรานหาสัตว์ป่าไปพบท่าน เขาแะสนทนาด้วย ท่านพลั้งปากไปพูดว่า “เมื่อคืนนี้มีนกยูงมานอนที่นี่” เพียงเท่านั้น ครั้นเวลากลางคืนท่านจุตเทียนนั่งภาวนาอยู่ในกลด มีเสือโคร่งมาเดินเวียนรอบ ๆ กลด แล้วนั่งหันหลังใช้หางแกว่งถูเทียนในกลดล้มลงดับ ขณะนั้นท่านภาวนาเต็มที เล่นเอาเหงื่อเม็ดข้าวโพดออก ๆ ฉะนั้นพระเดินธุดงค์ไปในป่าต้องระมัดระวัง กาย วาจา เป็นอย่างดี มิฉะนั้นมักมีเหตุแสดงให้เห็น เช่น พบเสือ พบช้างเป็นต้น

๑๓. นับแต่ท่านอาจารย์ลี ธรรมธโร มาอยู่จันทบุรี แต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นเวลาราว ๒๐ ปี ในระหว่างที่ท่านอยู่วัดป่าคลองกุ้ง โดยปกติอยู่ในฤดูฝน พอแล้งออกพรรษาแล้ว ท่านก็เดินทางไปต่างจังหวัด เข้าป่า เข้าคองไปบำเพ็ญสมณธรรมของท่าน บางปีก็ไปต่างประเทศ เช่น ไปพม่า ไปอินเดีย เพื่อศึกษาและสักการะ ณ สถานที่ คริสต์รู้ ปรีณิพานของพระพุทธเจ้า

๑๔. พ.ศ. ๒๔๙๗ ท่านไปอยู่วัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็นวัดที่ผู้นิยมนับถือท่านจัดการถวายที่ดิน และร่วมใจกันสร้างขึ้นโดยอาศัยบุญบารมีของท่าน ครั้น พ.ศ. ๒๕๐๐ ท่านจัดงานสมโภชฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ เป็นงานใหญ่ มีบวชพระ บวชเณร และบวชชี นับจำนวนพัน ผู้เขียนก็ถือโอกาสเข้าพิธีสมโภช บรรพชาเป็นสามเณร และอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่โบสถ์น้ำในเรือน้ำศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการด้วย

๑๕. เมื่อท่านไปอยู่วัดอโศการามแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๙๙ ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระครูสุทธธรรมาจารย์ รุ่งขึ้นอีกปีหนึ่ง ก็ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ คือเป็น พระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ เป็นการเลื่อนสมณศักดิ์เร็วผิดธรรมดา ทั้งนี้คงจะเนื่องมาจากท่านจัดงานสมโภชฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษได้ผลดีเป็นเลิศนั่นเอง ชาวบ้านชาวดันนิยมเรียกท่านว่า “ท่านพ่อลี” บ้าง “ท่านอาจารย์ลี” บ้าง “ท่านเจ้าคุณอาจารย์ลี” บ้าง

นับว่าท่านทำความเจริญรุ่งเรืองให้แก่พระพุทธศาสนา และท้องถิ่น จังหวัดสมุทรปราการอย่างไพศาล ครั้นถึงวันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๐๔ ท่านถึงมรณภาพลง ณ วัดอโศการามนั่นเอง ทำให้ศิษย์และบรรดาผู้ที่เคารพนับถือท่าน เสร้าโศกเป็นอันมาก เว้นแต่ผู้ที่เคยฟังและคุ้นเคยแก่โลกธรรมแปด จึงค่อยคลายความเสร้าโศก พอจะสมชื่อว่า อโศกา ได้ เพราะความมีลาภ ไม่มีลาภ

มียศ ไม่มียศ สรรเสริญ นินทา สุข ทุกข์ เป็นของธรรมดา ไม่ว่าใคร ๆ ก็จะต้องตาย แม้พระพุทธองค์ก็ยังเสด็จดับขันธปรินิพพาน ผิดกันแต่พระองค์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตายอีกต่อไปเท่านั้น

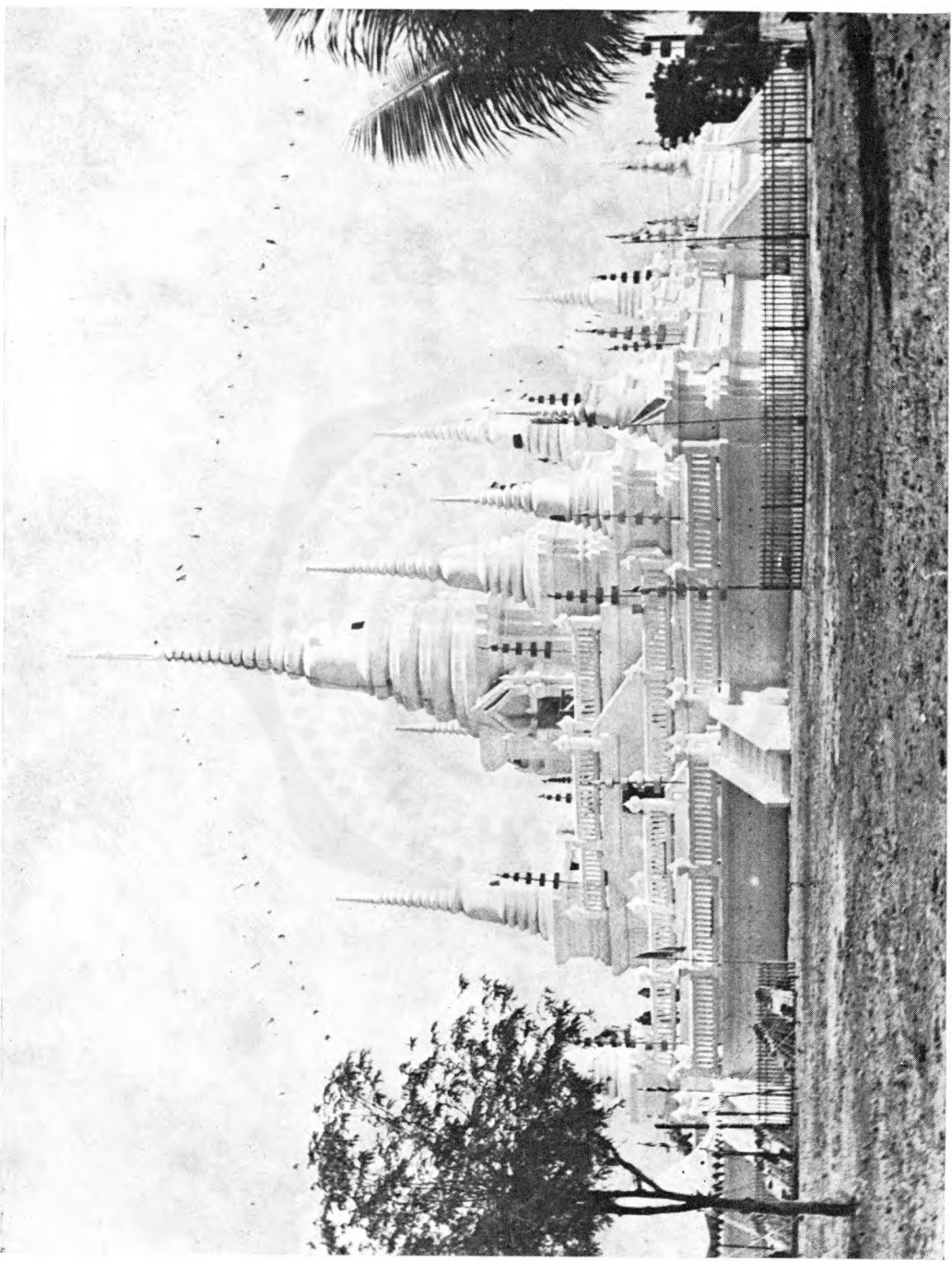
๑๖. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านเจ้าคุณอาจารย์ลี ท่านเป็นผู้รักษาระเบียบวินัย ข้อวัตรปฏิบัติเคร่งครัดเป็นอย่างดี แม้แต่ลานวัดตามปกติก็ถูกกวาดเตียนราบรื่น ใต้ต้นไม้แลดูปลอดโปร่ง ใครได้ไปพบเห็น ก็สลดทาสลดใจ ชวนให้เห็นเป็นคุณนิภาพ จิตใจสลดสิ้นบานและสงบตามไปด้วย และท่านไม่นิยมให้มีงานมหรสพในบริเวณวัด เพราะการปฏิบัติทางภาวนามยปัญญาต้องการความสงบเป็นสำคัญ จึงนับว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา และเป็นมรดกตกทอดให้ผู้ที่เป็นสมภารปกครองวัดสืบต่อมาได้ใช้เป็นหลักปฏิบัติ

จากคณะศิษย์ชาวจันทบุรี

วัดอโศการาม

ที่ตั้งวัดอโศการาม เดิมเรียกว่า “นาแม่ขาว” หลักกิโลเมตรที่ ๓๑ ถนนสุขุมวิท ตำบลบางปิ้ง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ เจ้าของที่ดินคือ นางกิมหงษ์ และนายสุเมธ ไกรกาญจน์ ได้ถวายที่ดินให้สร้างวัด มีเนื้อที่ประมาณ ๕๓ ไร่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๘๘ จึงได้เริ่มตั้งวัดเป็นสถานที่อบรม พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ในทางวิปัสสนาธุระ (บำเพ็ญสมาธิภาวนา)

การตั้งชื่อวัด เนื่องด้วยพระเจ้าศรีธรรมโศการาม หรือพระเจ้าอโศกมหาราชของประเทศอินเดีย เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วสองร้อยปีเศษ พระองค์ท่านได้ทรงแบ่งส่งเสริมพระพุทธศาสนาอย่างใหญ่หลวง เป็นผู้สามารถและเข้มแข็ง ทั้งฝ่ายอาณาจักร และพุทธจักร บริวารของพระองค์ท่านได้ออกบวชในพระพุทธศาสนา ขยายอาณาเขตไปลังกา กรีก ธิเบต พม่า มาจนถึงประเทศไทย จึงได้นำพระนามของพระองค์ท่านตั้งชื่อวัด เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ พระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (พระอาจารย์ลี) ได้ออกไปนั่งสมาธิอยู่ที่จังหวัดลพบุรี วัดเขาพระงาม คิณนั้นนั่งตลอดสว่าง ได้ยินเสียงแปลกปลาดังบนศีรษะห่าง ๆ คล้ายฝนตก สักครู่หนึ่งได้เห็นพระรูปของพระเจ้าอโศกมหาราชตกลงมาคล้ายแก้วเจียรนัย โตประมาณหัวนิ้วแม่มือ พระอาจารย์ลีจึงได้สร้างพระรูปของพระองค์ท่านไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ ปัจจุบันนี้ประดิษฐานไว้ ณ วิหารหลวงพ่อเคียรศาลาการเปรียญ และในอุโบสถ และได้ตั้งชื่อวัดในนามของพระองค์ท่าน เพื่อเป็นสวัสดิมงคลสืบต่อไป

พระที่นั่งเจดีย์

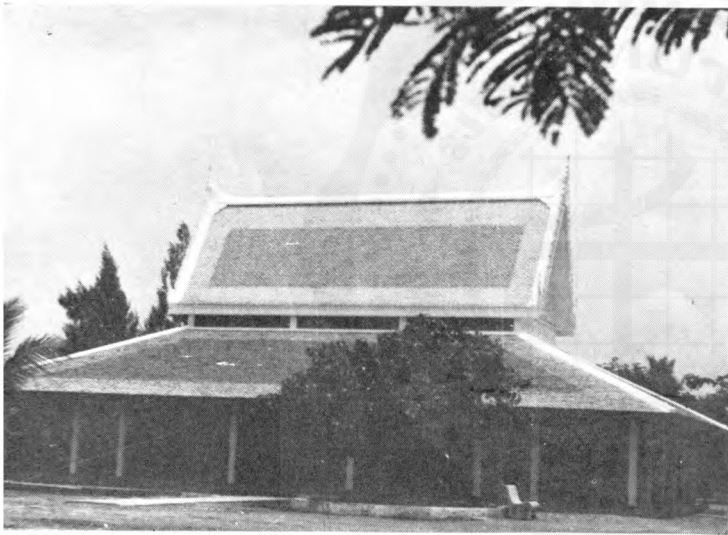
พระอุโบสถ

บริเวณพระอุโบสถ วิหารหลวงพ่อเตียร
พระธาตุังคเจดีย์

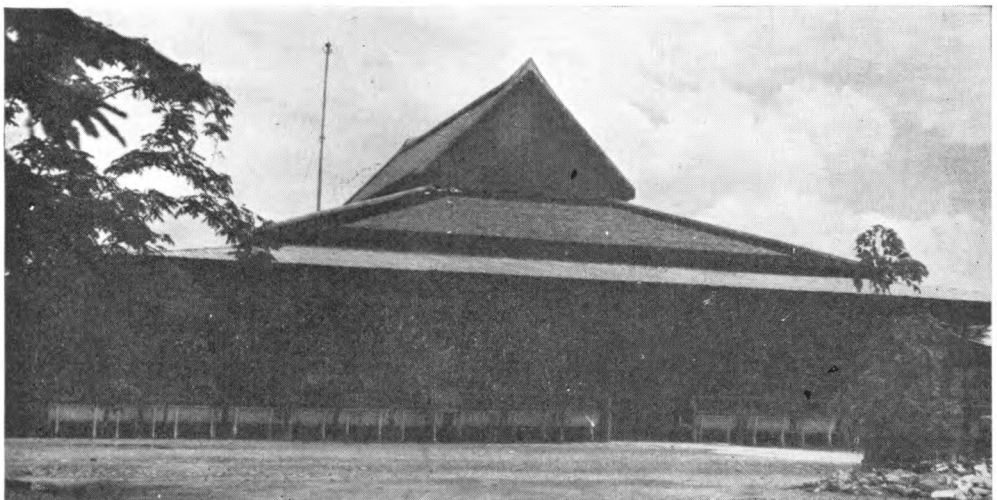
หอรระม้ง

กฏิจตรมบ

หอฉัน

ศาลา
การเปรียญ

บริเวณสำนักอูบาสึกา

โรงสูบน้ำ

การจัดงานสมโภช ๒๕ พุทธศตวรรษ (พ.ศ. ๒๕๐๐) ได้สร้างพระพุทธรูปแบบใบโพธิ์ ซึ่งได้รูปจำลองมาจากเมืองพาราณสี เมื่อเดินทางไปประเทศอินเดีย ได้รวบรวมผงต่างๆ ไว้หลายสิบแห่ง เช่น ดินสังเวชนียสถานในประเทศอินเดีย พระเครื่องแตกหักตามกรุต่างๆ เช่น จังหวัดลพบุรี พิชณุโลก พิจิตร สุโขทัย สุพรรณบุรี อยุธยา เพชรบูรณ์ สงขลา อุบลราชธานี อำเภอรามัญ นครฯ มีพระแตกหักเก่าๆ ปราจีนบุรี มีน้ำมันเก่าๆ ซึ่งนักปราชญ์ทำไว้ในสมัยโบราณ ผสมผงเกษรดอกไม้ และผงอักษระ รวบรวมพิมพ์ขึ้น ๒ ชนิด คือ

๑. พระผงไม่ได้เผาไฟ

๒. พระผสมแล้วเผาไฟ

เมื่อลงมือทำ พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้พระรวมทั้งสิ้นจำนวนประมาณ ๑ ล้าน ๑ แสนองค์ เมื่อกำลังนั่งพิมพ์พระพุทธรูปอยู่ มีพระบรมธาตุองค์หนึ่งเสด็จปาฏิหาริย์มาอยู่บนเตียงนอนท่านอาจารย์ลี มีลักษณะคล้ายกับรูปใบโพธิ์ที่กำลังพิมพ์อยู่ แต่พระใบโพธิ์ที่พิมพ์อยู่เป็นแบบพระแสงธรรมจักร คือ ยกพระหัตถ์ ๒ ข้าง เป็นแบบแสดงพระธรรมเทศนา จึงได้ตั้งชื่อพระพิมพ์นี้ว่า “พระโพธิจักร”

ความประสงค์ของงาน

๑. สร้างพระพุทธรูป หนึ่งล้านหนึ่งแสนองค์ เพื่อแจกจ่ายแก่พุทธบริษัท โดยไม่คิดมูลค่าใดๆ เหลือแล้วจะบรรจุในรากฐานพระเจดีย์ต่อไป และจะสร้างพระทองเหลืองอีก ๔ ปาง มีจำนวน ๕ องค์ ตรัสรู้หนึ่ง แสงธรรมจักรหนึ่ง แสงโอวาทแก่พระภิกษุสงฆ์ตอนใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพานหนึ่ง นิพพานไสยาสน์หนึ่ง พระประธานปางสมาธิเพื่อไว้ในโบสถ์หนึ่ง พระเงินขนาดเล็ก ๑ นิ้ว พระนาค พระทองคำ โทขนาดเดียวกัน (หนักหนึ่งบาท) สร้างได้ ๔ องค์ และต่อมาได้สร้างเพิ่มขึ้นอีกชนิดละ ๕๐๐ องค์ (ห้าร้อยองค์) และได้บรรจุในองค์พระเจดีย์เพื่อประโยชน์ของกุลบุตรกุลธิดาต่อไป ในภายภาคหน้า

๒. สร้างพระไตรปิฎก คือ ๑. พระสูตร ๒. พระวินัย ๓. พระปรมาภิไธย รวม ๘๔,๐๐๐ องค์ (แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์) ที่แปลเป็นภาษาไทย

๓. อุปสมบท พระภิกษุ ๘๐ รูป บรรพชา สามเณร ๘๐ รูป บวชนุ่งขาวถือศีล ๘ อุบาสก ๘๐ คน อุบาสิกา ๘๐ คน การบวชมีกำหนด ๗ วัน เป็นอย่างต่ำ เริ่มบวชแต่วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๐๐ ถึงวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๐๐ ผู้ใดไม่มีเงินทางวัดได้จัดหาให้

๔. เมื่องานเสร็จแล้ว เงินเหลือจะสร้างพระเจดีย์เป็นที่ระลึก ซึ่งเกี่ยวเนื่องในงานสำคัญนี้ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๑ เพื่อบรรจุพระพุทธรูป ๑ เพื่อบรรจุพระธรรม ๑ อันเป็นส่วนหนึ่งของข้อธรรม

ยอดรายรับ วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๐๐ จำนวน ๘๔๐,๓๔๐.๔๔ บาท

ยอดรายจ่าย วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๐๐ จำนวน ๕๓๓,๓๒๖.๗๕ บาท

หักแล้วคงเหลือ ๓๐๗,๐๑๓.๖๙ บาท

(สามแสนเจ็ดพันสิบสามบาทเจ็ดสิบสี่สตางค์)

เงินจำนวนนี้ ได้มอบให้คณะกรรมการก่อสร้างพระอุโบสถและพระเจดีย์ เพื่อดำเนินการก่อสร้างต่อไป

การก่อสร้างพระอุโบสถ ได้เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๐๒ ตามแบบแปลนของกรมศิลปากร ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ นายนาถมนตรี เป็นประธานในการก่อสร้าง ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างประมาณ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านบาท) นายทองชัย แซ่เหี้ย ได้หล่อพระประธาน ๑ องค์ ถวาย (หลวงพ่อบุญศรีสมุทร) ประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถ การก่อสร้างได้เสร็จเมื่อพ.ศ. ๒๕๐๔

พระธุดงค์เจดีย์ รวม ๑๓ องค์ เงินที่เหลือจากการฉลองพุทธศตวรรษ ๒๕๐๐ ท่านพ่อลีได้ตั้งใจไว้แล้วที่จะสร้างพระเจดีย์ จึงได้แยกไว้ ได้เริ่มวางศิลาฤกษ์โดยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ พระสังฆราช ในขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ นายวัน แซ่ถ่าน เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง โดยออกทุนทรัพย์สร้างให้ก่อน มีเงินครั้งแรกประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาท) ๖ พณ ๖ ท่านรัฐมนตรี พล. ท. พงษ์ ปุณณกนต์ ผู้เป็นประธานฝ่ายกฤหัสถ์ พร้อมกับคณะศิษยานุศิษย์ และประชาชนชาวไทย ร่วมกันบริจาค ค่าก่อสร้าง ๒,๓๒๕,๐๐๐ บาท (สองล้านสามแสนสองหมื่นห้าพันบาท) เงินส่วนใหญ่ได้จากองค์การขนส่ง ซึ่งท่านรัฐมนตรีพงษ์ได้นำมาทอดกฐินทุกปี จึงได้เงินมาเป็นจำนวนมาก การก่อสร้างได้เสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้จัดให้มีงานบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระเจดีย์องค์กลาง องค์เล็ก รวม ๑๒ องค์ เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๐๙ เวลา ๙.๐๐ น.

เนื่องด้วยท่านพ่อลีเมื่อยังไม่มรณภาพ ได้ตั้งปณิธานไว้กับคณะศิษย์บางท่านว่า ถ้าการสร้างพระเจดีย์เสร็จแล้ว จะต้องกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่พระธุดงค์เจดีย์ของวัด

คณะศิษย์พร้อมด้วยกรรมการสร้างพระเจดีย์ ซึ่งมีเจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ พระสังฆราช ทรงเป็นองค์ประธานในที่ประชุมได้ประชุมกัน ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๙ เกี่ยวกับการเชิญเสด็จและเตรียมการรับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่จะเสด็จพระราชดำเนินทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระธุดงค์เจดีย์องค์ใหญ่ ตามความประสงค์ของพระอาจารย์ลีที่ได้ตั้งปณิธานไว้

ฐานพระเจดีย์ องค์ใหญ่มีซุ้มสำหรับบรรจุพระพุทธรูปยืนทั้ง ๔ ด้าน
ดังนี้ คือ

๑. ทิศเหนือ พระถวายเนตร
๒. ทิศใต้ พระห้ามญาติ
๓. ทิศตะวันออก พระรำพึง
๔. ทิศตะวันตก พระอุ้มบาตร

ศาลาการเปรียญ ได้สร้างใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ใช้ในการประกอบพิธีสงฆ์
สวดมนต์ อบรม ประชุม เทศนา และเป็นที่พักภัตตาหาร ค่าก่อสร้างได้เพิ่มเติม
ตลอดมา ค่าก่อสร้างประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนบาท)

เมื่อพระอาจารย์ลีได้มรณภาพแล้ว ได้ตั้งศพบนศาลาจนปัจจุบันนี้
หีบทองที่ใส่องค์ท่านพ่อ คณะศิษย์ และผู้ใจบุญได้สร้างถวายประมาณ ๔๕,๐๐๐
บาท (สี่หมื่นห้าพันบาท) นายธนบุญ กิमानนท์ สร้างพระประธานหลวงพ่อ
ทรงธรรม ราคา ๑๐๐,๕๐๐ บาท (หนึ่งแสนห้าร้อยบาท)

ศาลาสวดมนต์ของอุบาสกอุบาสิกา ครั้งแรกเป็นเรือนสูงอยู่ตรงข้าม
กับศาลาการเปรียญ ท่านพ่อลีให้ย้ายมาอยู่ที่ปัจจุบันนี้ ราคาก่อสร้างประมาณ
๗๐,๐๐๐ บาท (เจ็ดหมื่นบาท) เป็นที่สวดมนต์ ทำวัตรเช้า—เย็น ถ้ามีงานสำคัญๆ
ได้จัดเป็นที่พักของอาคันตุกะด้วย ถ้ามีการสอนนักรธรรม (อุบาสิกา) ได้จัดเป็น
โรงเรียนบางครั้ง

วิหารหลวงพ่อเสียบ เป็นที่ประดิษฐานองค์พระเสียบใหญ่ ซึ่งเดิม
ที่เดียวท่านพ่อตั้งใจนำไปไว้ที่วัดเวฬุวัน (เขาพระแล) อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี
แต่ไม่สามารถจะนำไปได้จึงได้จัดทำวิหารให้ ผู้ที่มีทุกข์ได้ถามปัญหากับหลวงพ่อ
โดยเสี่ยงใบเชิยมชี ช่วยบอกให้ชัดเจน ยังมีสิ่งสำคัญอยู่ ๒ อย่าง ในวิหารนี้คือ

๑. รูปปั้นพระเจ้าอโศกมหาราชครึ่งองค์ แต่งตัวคล้ายทหารโรมัน ท่านพ่อได้รูปเล็ก ซึ่งตกมาที่วัดเขาพระงามเป็นแบบ ได้มอบให้พระประยูร จิตฺตสนฺโท ปั้นไว้แก่วัด เพื่อให้พุทธบริษัทได้ระลึกถึงความดีของพระองค์ท่าน

๒. นมยักษ (หินสีใบไม้) พ.ต.อ. สังข์ เผ่าพิมพา นำมาถวาย ยักษนั้นนอนอยู่ที่เขาเขียว ทางโรงงานหินทอง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี (เป็นรูปหิน) ไม่มีใครสามารถนำตัวออกมาได้

ค่าก่อสร้างประมาณ ๘๐,๐๐๐ บาท (แปดหมื่นบาท)

โรงครัว มีการทำอาหารเลี้ยงพระทุกวัน เพราะวัดสร้างใหม่ หมู่บ้านใกล้เคียงไม่มี ผู้มีศรัทธานำข้าวสาร อาหาร ผลไม้ มาถวายไม่ขาด และมีที่พักของผู้มาหาความสงบด้วย ค่าใช้จ่ายเดือนหนึ่งประมาณ ๖,๐๐๐ ถึง ๗,๐๐๐ (หกพันถึงเจ็ดพันบาท) เวลาเช้าพรรษา มีพระภิกษุ สามเณร ราว ๗๐-๘๐ รูป อุบาสิกาประมาณ ๑๔๐ คน และผู้ที่รักษาศีล ๕ ศีล ๘ ประมาณ ๕๐-๖๐ คน บางท่านแยกมีบ้านพักไม่มารวมกับโรงครัว ถ้ารวมด้วย ค่าอาหารคงไม่พอจ่าย

ค่าก่อสร้างประมาณ ๖๐,๐๐๐ บาท (หกหมื่นบาท)

กุฏิพระกรรมฐาน เรียงรายอยู่รอบวัด การสร้างขึ้นอยู่กับทุนทรัพย์ จึงมีแบบต่าง ๆ ปลูกทั่วไป มีถนนผ่านหน้ากุฏิ

รวมค่าก่อสร้าง ๕๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนบาท)

น้ำใช้ มีเครื่องทำไฟสูบน้ำ เมื่อ ๗-๘ ปีมาแล้ว ประมาณราคา ๔๐,๐๐๐ บาท (สี่หมื่นบาท) เมื่อไฟแรงสูงผ่าน ได้ติดตั้งเครื่องสูบน้ำด้วยไฟฟ้า มีต่อน้ำรอบวัด ค่าก่อสร้างประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาท) มีถังน้ำฝน ก่อเทคอนกรีตของนางเทศ บุณนเวช ราคา ๔๐,๐๐๐ บาท (สี่หมื่นบาท) และถังคอนกรีตใหญ่ของนายทองหล่อ ทองบุญรอด ราคาประมาณ ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาท) วัดนี้ใกล้ทะเล น้ำกล่อย จำเป็นต้องใช้ถังน้ำฝนรับประทานและได้มีผู้บริจาคถังสังกะสีอีกหลายใบ

การติดตั้งไฟฟ้า เมื่อไฟแรงสูงผ่าน การติดตั้งไฟฟ้ามาใช้ในวัด
ประมาณ ๘๔,๔๑๗.๕๕ บาท (แปดหมื่นสี่พันสี่ร้อยสิบเจ็ดบาทห้าสิบบาทห้าสตางค์)
ค่าไฟฟ้าเดือนหนึ่งประมาณ ๑,๕๐๐ บาท (หนึ่งพันห้าร้อยบาท)

บ้านพัก ค่าก่อสร้างประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ บาท (สามแสนบาท)
ท่านพ่อลี ได้ช่วยสอนให้คณะศิษย์ทำใจมาอยู่วัดเพื่อปลตทุกข์ อนุญาตให้สร้างที่พัก
ตามฐานะ และได้สอนธรรมง่าย ๆ เข้าถึงจิตใจ ให้มีความสุขทั่วทุกคน

โรงเรียนปริยัติธรรม นางทรัพย์ สำเนียงพิน จัดสร้างถวายเป็น
๘๐,๐๐๐ บาท (แปดหมื่นบาท)

ห้องสมุดเทพวรรณพฤกษ์ นางอมรา วรรณพฤกษ์ ได้สร้างเป็น
อนุสรณ์ แด่นายเทพ วรรณพฤกษ์ ราคา ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาท)

ศาลาล้วน ว่องวานิช ทำเป็นหอฉัน พระภิกษุสามเณร บุตรของ
นายล้วน ว่องวานิช ได้สร้างเป็นอนุสรณ์ ราคา ๒๕๐,๐๐๐ บาท (สองแสน
ห้าหมื่นบาท)

หอร่มมั่ง พลตรีประมาณ อติเรกสาร ผู้สร้าง ๑๐,๐๐๐ บาท
(หนึ่งหมื่นบาท)

มูลนิธิของวัดโศการาม

๑. มูลนิธิธรรมรังสี อุทิศแก่ พระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์
มีประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนสองหมื่นบาท)

๒. มูลนิธิสุทธธรรมรังสี (ภัตตาหารระยะยาว) มีประมาณ ๑๐๐,๐๐๐
บาท (หนึ่งแสนกว่าบาท)

มูลนิธิทั้งสองประเภทนี้ ผากไว้ที่มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย หน่วยงาน
บวรนิเวศวิหาร

ที่ดินสร้างโรงเรียนแม่ชีไทย

เนื่องด้วยวัดอโศการาม ได้จัดอบรมพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ไปในทางวิปัสสนาธุระ แต่การอยู่ไม่จัดเรื่องสำนักชีให้มีระเบียบ ซึ่งปัจจุบันนี้มีชาวต่างประเทศ (หญิง) ต้องการจะศึกษาเล่าเรียนด้วย เมื่อสมเด็จพระสังฆราช ได้มารั้งตำแหน่งเจ้าอาวาส ได้ทรงพระดำริจัดสร้างโรงเรียนแม่ชีไทย

นายกวี เหวียนระวี (เมื่อยังมีชีวิตอยู่) ได้บริจาคเงินซื้อที่ดินข้างวัด ๔๔ ไร่ ราคา ๔๔๐,๐๐๐ บาท (สี่แสนสี่หมื่นบาท) ให้สร้างโรงเรียน จะอุทิศเงินอีก ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านบาท) สมทบอีก เงินจำนวนที่ได้รับมาได้ทำถนนแล้ว ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาท)

พระบรมสารีริกธาตุ

(ที่เสด็จมาเอง)

เมื่อพระสุทธธรรมรังสีกัมภีรเมธาจารย์ (พระอาจารย์ลี) ได้ทราบว่
พระบรมสารีริกธาตุมีจริงแล้ว ท่านจึงได้ทำพิธีอัญเชิญและก็ปรากฏว่า พระบรม
สารีริกธาตุเสด็จมาจริงๆ เรื่องนี้มีผู้สนใจมากจึงได้ถามผู้ใกล้ชิดที่ติดตามพระอาจารย์
ลีและได้ความว่า ก่อนจะอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุพระอาจารย์ลีสวดมนต์บทนี้

อรหํ สมมาสมพุทฺธโร ภควา, พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ (กราบ)
สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม, ธมฺมํ นมสฺสามิ (กราบ)
สุปฺปณฺิโน โภควโต สวากสงฺโฆ, สงฺฆํ นมามิ (กราบ)
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส (๓ จบ)
อุกาส ทวารตเยน กตํ สพุพํ อปฺปารํ ขมถ เม ภนฺเต ฯ
วนฺตํ ภนฺเต เจตยํ สพุพํ สพุพตฺถฐานเณ สุปฺพิณฺธิตํ สารีริกธาตุํ
มหาโพธิํ พุทฺธรูปํ สกฺกาเรตฺถํ อหฺวนฺตํ สพุพทา

บูชาพระรัตนตรัย

พุทฺธบุชา มหาเดชวฺนฺโต ข้าพเจ้าถวายบูชาพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า
ผู้มีเดชศักดิ์านุภาพอันยิ่งใหญ่ ล่วงเสียซึ่งอำนาจของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย
ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้าพระองค์นั้น เพราะเหตุนี้ การบูชา
(พระพุทฺธเจ้า) ซึ่งเป็นเหตุนำมาซึ่งเดชานุภาพอันยิ่งใหญ่

พุทฺธํ ชีวติ ยาวนิพฺพานํ สรรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทฺธเจ้า
ว่าเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกของข้าพเจ้าตลอดไป จนกว่าจะได้บรรลุสุขวิมุตติ
เทอญ

ธมฺมปฺชา มหปฺปญฺโญ ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระธรรมคำสั่งสอนของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นบ่อเกิดซึ่งสติปัญญาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระธรรมเหล่านั้น เพราะเหตุนี้ การบูชา (พระธรรม) จึง
เป็นเหตุนำมาซึ่งสติปัญญาอันยิ่งใหญ่

ธมฺมํ ชีวิตํ ยาว นิพฺพานํ สรณํ กจฺณามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเจ้า
ว่า เป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกของข้าพเจ้าตลอดไป จนกว่าจะได้บรรลุมรรคผลนิพพาน
นั้นเทอญ

สงฺฆปฺชา มหาโกคฺควโห ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระสงฆ์สาวกของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ปฏิบัติชอบแล้วด้วย กาย วาจา ใจ และเป็นผู้ทรงไว้ซึ่ง
ทรัพย์ทั้งหลาย มีอริยทรัพย์ เป็นต้น เพราะเหตุนี้ การบูชา (พระสงฆ์) จึงเป็น
เหตุนำมาซึ่งโภคทรัพย์สมบัติอันยิ่งใหญ่

สงฺฆํ ชีวิตํ ยาว นิพฺพานํ สรณํ กจฺณามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระ
สงฆ์เจ้าว่าเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกของข้าพเจ้าตลอดไป จนกว่าจะได้บรรลุมรรคผล
นิพพาน นั้นเทอญ

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ พุทฺธโร ธมฺโม สงฺโฆ เม สรณํ วรํ เอเตน
สจฺจวชฺเชน โหตุ เม ชยมฺภกฺคํ ที่พึ่งอันอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระพุทธเจ้า พระธรรม
พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งอันประเสริฐยิ่งของข้าพเจ้า ด้วยการกล่าวสัจจวาจาไปแล้ว
นั้น ขอจงเป็นศิริชัยมงคลแก่ข้าพเจ้าตลอดกาลนานเทอญ

ยงฺกิลฺลจฺจิ รตนํ โลเก วิชฺชติ วิวิธํ ปุณฺณํ รตนํ พุทฺธ ธมฺมํ สงฺฆสมฺมํ
นตฺถิ ตสฺมา โสตถิ ภาวนตุ เมฯ รัตนอันใดอันหนึ่งในโลกมีมากมายหลายอย่าง

ต่าง ๆ กัน แม้รัตนเหล่านั้นจะประเสริฐเลิศยิ่งเทียบเท่าเสมอด้วยรัตนตรัยนั้นไม่มี เพราะเหตุนี้ ขอความสวัสดิภาพราบรื่นขึ้นบาน จงมีแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อเทอญ (ให้กราบลงหนึ่ง)

ปรีสุทโธ อหิ ภนฺเต ปรีสุทโธติมี พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ ธาเรตุ
ข้าแต่พระรัตนตรัยเจ้าที่เจริญ บัดนี้ข้าพเจ้าขอบอกกล่าวแสดงความบริสุทธิ์ของ
ข้าพเจ้าต่อพระรัตนตรัยทั้ง ๓ ประการ ขอพระรัตนตรัยเจ้าขอทรงทราบไว้ว่า
ข้าพเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ในกาลบัดนี้

สพฺเพ สดฺดา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง อเวรา โหนตุ ขออย่าได้มีเวร
ซึ่งกันและกันเลย อพฺยาปชฺฌา โหนตุ ขออย่าได้เบียดเบียนกันเลย อนินฺมา
โหนตุ ขออย่าได้มีความทุกข์กาย ทุกข์ใจเลย สฺสึ อตุฏฺฐานํ ปริหรณฺตุ ขอจง
เป็นผู้มีความสุขรักษาตนเถิด ฯ

สพฺเพ สดฺดา สทา โหนตุ อเวรา สุขชีวิโน ขอสัตว์ทั้งหลายอย่า
ได้มีเวรแก่กันและกันเลย จงเป็นผู้ดำรงชีพอยู่เป็นสุขทุกเมื่อเทอญ

กตํ ปุณฺณผลํ มยฺหิ สพฺเพ ภากิ ภาวนฺตุ เต ขอสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น
จงได้เสวยผลบุญที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญมาด้วยกาย วาจา ใจ แล้วนั้นเทอญ ฯ

เมื่อสวดจบแล้ว นั่งสมาธิ สงบจิต อธิษฐานขอพระบรมสารีริกธาตุ
ถ้ามีบุญบารมี ขอให้เสด็จลงมา นั่งจนสว่างจะมีแสงวูบวาบผ่านมา แล้วไปดูตามที่
บูชาจะมีพระบรมสารีริกธาตุเสด็จมาทุกครั้ง

การบูชาพระบรมสารีริกธาตุ พระอาจารย์ลิ้มใช้ดอกมะลิ ดอกพิกุล
ซึ่งมีผู้นำไปถวายเสมอ จากนั้นจะประพรม (ใช้ขวดจืดน้ำหอม) ด้วยน้ำมันหอม
และใช้รูปอินทียจุฑบูชาทุกวันเป็นประจำ

การสงฆ์พระบรมสารีริกธาตุ ใช้แก่นไม้จันทร์ฝนกับหินโดยมี
น้ำฝนใส่ผสมไปด้วย มักนิยมสงฆ์ในวันสงกรานต์ทุกปี (ไม่ใช้น้ำอบไทยเพราะมีแป้ง)

พระอาจารย์ลี ทอ้งการให้มนุษย์ และเทวดาได้นมัสการพระบรม
 สารีริกธาตุ เนื่องจากเป็นของสูงในพระศาสนา เพราะถ้าใครบูชาแล้วด้วยดี ย่อม
 เป็นเครื่องดึงดูดกล่อมเกลานิสงส์ของผู้นั้นให้สูงขึ้นตามลำดับ เหมือนหมอกเมฆ ถ้า
 อยู่ในแผ่นดินย่อมก่อให้เกิดความอบอ้าว เมื่อหมอกเมฆได้ลอยตัวขึ้นไปในอากาศ
 แล้วขยายตัวออกตกลงมาเป็นฝน ย่อมนำความชุ่มเย็นมาสู่ปวงชนในโลก ให้มี
 สุขกาย สุขใจได้เป็นอย่างดี ฉะนั้น ท่านจึงได้ก่อสร้างพระธาตุทั้งเจ็ดขึ้นไว้
 ณ วัดอโศการาม เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

การสร้างพระเจดีย์

ข้อความบนแผ่นศิลาจารึก ที่องค์ระฆังเจดีย์

ศรี ศรี ศุภฤกษ์ เบิกสวสติมงคล สฤณผลพลชเยศ เกทกษัยภยเหียน
เสียนกระเชิงซอนสยบ สบเกษมชัยวาร พุทธปริณิพพานล่วงไป ได้ ๒๔๔๓ ปี
ท่านพ่อลีธมฺมโร ผู้โศภิตพุทธบุตร ที่พระสุทธธรรมรังสี กัมภีร์เมธาจารย์ เชี่ยว-
ชาญในธุดงค์วัตร ปฏิบัติธุดงค์ตลอดกาล ท่านไปจำพรรษา ณ ป่าอิสปตนมฤคทา-
ยวัน อันอยู่เขตพาราณสี เห็นเจดีย์บรมธาตุ ที่อโศกมหาราชสร้างไว้ ได้พินาศ
ทรุคโทรมลง จึงจำนงสร้างเจดีย์ ไว้ที่ในเมืองไทย ให้เป็นการทดแทน

กรันศก ๒๔๔๔ ท่านพักวัดเขาพระงาม ณ เขตคามลพบุรี ทำพิธีมาฆ-
บูชา สามทิวาราตรี ในคฤหาสน์วันนั้น ท่านอธิษฐานถวายชีวิต เว้นภักตกิจตลอดวาร
พร้อมกับอธิษฐานถวายตา ไม่นิทรตลอดราตรี ท่านพ่อลีเคลิ้มฝัน เวลาประมาณ
๕ นาฬิกา เห็นพสุธาภินทภาค เห็นซากอิฐพังทลาย ได้สำนึกทันที ว่านี่เจดีย์
บรมธาตุ พังพินาศจมดิน ท่านจึงจินตนาการ ภายหลังงานมหกรรม ๒๕ พุทธ-
ศตวรรษสำเร็จแล้ว พรายแพรวสถาปนาเจดีย์ เพื่อบรรจุบรมสารีริกธาตุ หาก
มีอาจสร้างได้ จะไม่หมกกรรมเวร และเคลิ้มฝันเห็นต่อไป ว่าในมัธยมประเทศ
มีเหตุการณ์สำคัญ พระสงฆ์อันันต์มาชุมนุม ประชุมฉลองบรมธาตุ เรามิอาจไป
ร่วมสมโภช เพื่อนสงฆ์จึงลงโทษไว้ ว่าต่อไปภายหน้า ท่านต้องสถาปนาราชเจดีย์
ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ไม่จำกัด แก่พุทธบริษัทต่อไป

พระเจดีย์ที่สร้าง

สร้างพระเจดีย์เป็นหมู่ รวมกลุ่มอยู่ ๑๓ องค์ เป็นวงสี่เหลี่ยม ๓ ชั้น คือฐานไตรปิฎก จักรชั้นละ ๔ องค์ จำนวกรียสัจ ๔ องค์กลางเป็นที่ประธาน คือ ยถาภูตญาณทัสสนะ สร้างเป็นจตุรัส ๔ เหลี่ยม หมายธรรมเยยมสติปัฏฐาน กว้างประมาณ ๓ วา คือไตรสิกขาหลักงาม สูง ๑๓ วาตรง คือธุดงค์ ๑๓ ประการ พิศประสานตรงๆ เห็นเจดีย์ที่ล้อมวงเป็นกุ หมายพุทธธรรมวินัย นับเนื่องได้ ๗ องค์ คือโพชฌงค์ ๗ ประการ สร้างเพื่อนิธานบรมธาตุ ประสาธน์พระพุทธรูป และพระธรรม นำบริกขารอื่นบรรจ้อีกมาก ทำพิธีวางรากและบรรจุพระพุทธรูป ลุพุทธศักราช ๒๕๐๐ เริ่มดำเนินการสถาปนา ณ วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๐๕ สร้างสำเร็จประกอบพิธี บรรจุบรมสารีริกธาตุ ณ วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๐๕ มูลค่าใน สถาปนา เป็นราคา ๒,๓๒๕,๐๐๐.๐๐ บาท การสถาปนาเจดีย์ เริ่มแต่ท่านพ่อลี ยังมีชีวิต ท่านรังสฤษฏ์จุลเจดีย์ ซึ่งประภัสฐานที่ภายใน แห่งองค์ใหญ่ที่เป็น ประธาน ต่อจากนั้นคณะศิษย์ ทั้งบรรพชิตคฤหัสถ์ ร่วมมนต์ดำเนินการ งาน ก่อสร้างเสร็จด้วยดี เพราะสามัคคีคณะศิษย์ เป็นศุภนิมิตตลอดกาล นิพพาน ปัจจุโยโหตุ

(พระธุดงค์เจดีย์นี้ เจ้าพระคุณพระสุทธิธรรมรังสี ไม่ประสงค์จะให้ ผู้ใดนำอิฐมาบรรจุโดยเด็ดขาด)

พระธุดงค์เจดีย์

“พระธุดงค์เจดีย์” เป็นนามพระเจดีย์หมู่ รวม ๑๓ องค์ ณ วัด อโศการาม สร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์แห่ง “ธุดงค์วัตร” ๑๓ ข้อ ในพระบวรพุทธศาสนา โดยความดำริริเริ่ม ของพระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร)

คำว่า “ธุดงค์วัตร” หมายถึง ข้อปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส

คำว่า “พระธุดงค์” ก็คือพระภิกษุที่มีกิเลสอันกำจัดแล้วด้วยดีธุดงค์

คำว่า “ ถือธุดงค์ ” หมายถึง เจตนาที่แสดงออก เพื่อขจัดกิเลสของตน เกี่ยวแก่เรื่อง เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และความเพียร ถวายข้อปฏิบัติ “ ธุดงค์วัตร ” การถือนธุดงค์นี้สำเร็จด้วยการสมาทาน คือด้วยอธิษฐานใจ หรือแม้ด้วยเปล่งวาจา

ธุดงค์วัตร ๑๓

๑. ปึงสุกฺกติกธุดงค์ ถือนการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร

คำสมาทานว่า “ กหปติจีวรํ ปฏิภูจิปามิ ปึงสุกฺกติกํ สมายิยามิ ” แปลว่า “ เราขอกุหนปติจีวรเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ”

๒. เตจีวรวิกังคธุดงค์ ถือนการนุ่งห่มผ้าสามผืนเป็นวัตร

คำสมาทานว่า “ จตุตฺถจีวรํ ปฏิภูจิปามิ เตจีวรํ สมายิยามิ ” แปลว่า “ เราขอจีวรผืนที่ ๔ เสีย สมาทานองค์ของผู้ถือไตรจีวรเป็นวัตร ”

๓. ปิณฑปาตีกังคธุดงค์ ถือนการเที่ยวบิณฑบาตรเป็นวัตร

คำสมาทานว่า “ อติเรกลาภํ ปฏิภูจิปามิ ปิณฑปาตีกํ สมายิยามิ ” แปลว่า “ เราขอติเรกลาภเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือบิณฑบาตรเป็นวัตร ”

๔. สปัตถนจาริกังคธุดงค์ ถือนการเที่ยวบิณฑบาตรไปโดยลำดับแถวเป็นวัตร

คำสมาทานว่า “ โสฬสุปจารํ ปฏิภูจิปามิ สปัตถน จาริกํ สมายิยามิ ” แปลว่า “ เราขอการเที่ยวโสฬสเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตรไปตามแถวเป็นวัตร ”

๕. เอกาสนิกังคธุดงค์ ถือนการฉันจังหันในอาสนะเดียว (ฉันมือเดียว) เป็นวัตร

คำสมาทานว่า “ นานาสนโกชนํ ปฏิภูจิปามิ เอกาสนิกํ สมายิยามิ ” แปลว่า “ เราขอการฉัน ณ ต่างอาสนะเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือฉันจังหัน อาสนะเดียวเป็นวัตร ”

๖. ปัตตปณฺทิกังคฺชฺตงคฺ ถือการฉนในภษณะอันเดียว (คือฉนในบาตร) เป็นวัตร
 คำสมาทานว่า “ทุติยภษณํ ปฏิกิจฺปิมา ปัตตปณฺทิกงฺคํ สมาทียามิ”
 แปลว่า “เราตภษณะที่ ๒ เสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการฉนเฉพาะในบาตร
 เป็นวัตร”

๗. ขลุปัจฉาภตฺติกังคฺชฺตงคฺ ถือการห้ามภตฺตอาหารที่เขานำมาถวายภายหลัง
 เป็นวัตร

คำสมาทานว่า “อติริตฺตโกชนํ ปฏิกิจฺปิมา ขลุปัจฉาภตฺติกงฺคํ
 สมาทียามิ” แปลว่า “เราตภษณะอันเหลือเพื่อเสีย สมาทานองค์แห่งผู้ห้าม
 ภตฺตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร”

๘. อารญญิกังคฺชฺตงคฺ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร

คำสมาทานว่า “คามนฺตเสนาสนํ ปฏิกิจฺปิมา อารญญิกงฺคํ สมา-
 ทียามิ” แปลว่า “เราตเสนาสนะชายบ้านเสีย สมาทานองค์แห่งผู้ถือการอยู่ป่า
 เป็นวัตร

๙. รุกขมุลิกังคฺชฺตงคฺ ถือการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร

คำสมาทานว่า “ฉนํ ปฏิกิจฺปิมา รุกขมุลิกงฺคํ สมาทียามิ”
 แปลว่า “เราตที่มุงบังเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร”

๑๐. อพฺโภกาสิกังคฺชฺตงคฺ ถือการอยู่อพฺโภกาสที่แจ้งเป็นวัตร

คำสมาทานว่า “ฉนฺนญจ รุกฺมุลญจ ปฏิกิจฺปิมา อพฺโภกาสิกงฺคํ
 สมาทียามิ” แปลว่า “เราตที่มุงที่บังและโคนไม้เสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการอยู่
 ในที่แจ้งเป็นวัตร”

๑๑. โสสานิกังคฺชฺตงคฺ ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร

คำสมาทานว่า “อสฺสุสานํ ปฏิกิจฺปิมา โสสานิกงฺคํ สมาทียามิ”
 แปลว่า “เราตที่มิใช่ป่าช้าเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร”

๑๒. ขณาสันตติงคฺคตฺตํ คือการอยู่เสนาสนะตามมีตามได้เป็นวัตร

คำสมาทานว่า “เสนาสนโลฎุปเป ปฏิกิจฺปิมามิ ขณาสนฺตติงคฺคํ สมาธิยามิ” แปลว่า “เรางดความโลเลในเสนาสนะเสีย สมาทานองค์ของผู้อยู่ในเสนาสนะเท่าที่ท่านจัดให้”

๑๓. เนสัชชิกงคฺคตฺตํ คือการไม่นอนเป็นวัตร

คำสมาทานว่า “เสยฺยํ ปฏิกิจฺปิมามิ เนสัชชิกงคฺคํ สมาธิยามิ” แปลว่า “เรางดการนอนเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการนั่งเป็นวัตร”

คุณประโยชน์ของธุดงค์

๑. การหาเลี้ยงชีพบริสุทธิ์
๒. มีผลเป็นสุข
๓. เป็นของไม่มีโทษ
๔. บำบัดความทุกข์ของผู้อื่นเสีย
๕. เป็นของไม่มีภัย
๖. เป็นของไม่เบียดเบียน
๗. มีแต่เจริญฝ่ายเดียว ไม่เป็นเหตุให้เสื่อม
๘. ไม่มีมารยาหลอกลวง
๙. ไม่ขุ่นมัว
๑๐. เป็นเครื่องป้องกัน
๑๑. เป็นเหตุให้สำเร็จสิ่งที่ปรารถนา
๑๒. กำจัดเสียซึ่งศัสตราทั้งปวง
๑๓. มีประโยชน์ในทางสํารวม
๑๔. เป็นเรื่องสมควรแก่สมณะ

๑๕. ทำให้สงบยิ่ง
๑๖. เป็นเหตุให้หลุดพ้น
๑๗. เป็นเหตุให้สิ้นราคะ
๑๘. เป็นการระงับเสียซึ่งโทสะ
๑๙. ทำโมหะให้พินาศไป
๒๐. เป็นการกำจัดเสียซึ่งมานะ
๒๑. เป็นการตัดเสียซึ่งวิตกขวั
๒๒. ทำให้ข้ามความสงสัยเสียได้
๒๓. กำจัดเสียซึ่งความเกียจคร้าน
๒๔. กำจัดเสียซึ่งความไม่ยั้งในธรรม
๒๕. เป็นเหตุให้มีความอดทน
๒๖. เป็นของชั่งไม่ได้
๒๗. เป็นของหาประมาณมิได้
๒๘. ทำให้สิ้นทุกข์ทั้งปวง

สั่งมกิจ

โดย

พระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์

(พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร)

ขอชี้แจงแสดงหน้าที่แก่คณะสงฆ์ ซึ่งได้อยู่จำพรรษาในวัดโศการาม ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ นี้ เพื่อให้รู้จักหน้าที่ดำเนินการปฏิบัติต่อไป ให้ถูกต้องตามความมุ่งหมายในฝ่ายปกครองและถูกต้องตามหลักเกณฑ์การบริหาร

การบริหารของคณะสงฆ์ ซึ่งสงฆมณฑลแห่งประเทศไทยได้จัดแบ่งองค์การไว้มี ๔ อย่าง

๑. องค์การปกครอง
๒. องค์การศึกษา
๓. องค์การสาธารณูปการ
๔. องค์การเผยแผ่

องค์การทั้งหลายเหล่านี้ ถ้าปฏิบัติให้ถูกต้องตามความประสงค์และความหมายในองค์การนั้น ๆ ย่อมทำความเจริญให้เกิดขึ้นในวงการพระศาสนา แต่ข้าพเจ้ามองเห็นแล้วว่า แต่ละอย่างขาดความสมบูรณ์อย่างมาก จึงเป็นเหตุให้นำนามาซึ่งความเสื่อมโทรมของภิกษุสามเณรเป็นอย่างมาก ฉะนั้นจึงจะขอชี้แจงให้พระภิกษุสามเณรรู้จักหน้าที่ของตน และความหมายในองค์การนั้น ๆ (มิฉะนั้นการปกครองจะกลายเป็นการปกครอง)

อธิบาย

ทั้ง ๔ องค์การนี้ แยกออกเป็น ๒ แผนก คือ

๑. หน่วยกลาง

๒. หน่วยภูมิภาค

หน่วยกลางนั้น เป็นหน้าที่ของสังฆมนตรีทั้งสองฝ่าย ทั้งคณะธรรมยุต และมหานิกาย ที่จะร่วมใจกันทำหน้าที่ในองค์การนั้น ๆ ให้เข้มแข็งในวงการของคณะ

ส่วนภูมิภาคนั้น เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส ต้องสร้างความเข้มแข็ง และมีหน้าที่อบรมเจ้าหน้าที่องค์การนั้น ๆ ในภาคของตน ในจังหวัดของตน ในอำเภอของตน ในตำบลของตน และในวัดของตนให้เข้มงวด ถ้าไม่สามารถก็ไม่ควรตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่ในองค์การนั้น ๆ จึงจะเป็นการควร

ฉะนั้น ในที่นี้ จึงจะอธิบายในหน้าที่ขององค์การนั้น ๆ ให้ทราบ เพื่อความเป็นระเบียบตามวินัยและบัญญัติ กฎกติกาสังฆ์ และเพื่อความเป็นไปในธรรมะ เพราะระเบียบเหล่านี้ ต้องใช้เป็นธรรมวินัย จึงจะเป็นไปเพื่อความสวัสดิภาพของพระศาสนา

๑. องค์การปกครอง

การปกครองนั้นแยกออกเป็น ๓ ประเภท

- ๑) ปกครองด้วยกฎกติกาสังฆ์
- ๒) ปกครองด้วยพระวินัย
- ๓) ปกครองด้วยธรรม

๑. ปกครองด้วยกฎกติกาสงฆ์ นั่นคือ เจ้าคณะภาคมีกฎและหน้าที่มีอำนาจที่จะบริหารในภาคนั้นๆ ให้เป็นไปตามหน้าที่ของเจ้าคณะทั้งหมดตลอดจนระเบียบการตั้งเจ้าคณะภาค การตั้งเจ้าคณะจังหวัด การตั้งเจ้าคณะอำเภอ การตั้งเจ้าคณะตำบล การแต่งตั้งเจ้าอาวาส การแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์และพระภิกษุการให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ ตามระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ พร้อมด้วยการให้อำนาจหน้าที่นั้นๆ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ควรใช้อำนาจหน้าที่ของตนให้ถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์อย่างเคร่งครัด ถ้าเห็นว่าตนมีความบกพร่องในหน้าที่นั้นๆ ก็ไม่ควรรับหรือผู้จะแต่งตั้ง ถ้าเห็นว่าผู้รับหน้าที่ไม่สมควร ก็ไม่ควรจะแต่งตั้ง เพราะถ้าแต่งตั้งไปแล้วก็เสียในหน้าที่นั้นๆ เป็นเหตุจะนำมาซึ่งความหายนะ

๒. การปกครองด้วยพระวินัย ระเบียบหรือวินัยกรรมที่เนื่องด้วยวินัยมีกี่อย่าง ก็อะไรบ้าง ควรชี้แจงให้ผู้อยู่ในอำนาจปกครองของตนเข้าใจในระเบียบวิธี เช่น

(๑) อุปโลกนกรรม ทำกันอย่างไร จึงเป็นการชอบแก่พระวินัย ถ้ามีการลักลั่นกันอยู่ไม่เป็นระเบียบ ก็ควรชี้แจงทำการแก้ไขในกรรมนั้นๆ

(๒) ญัตติกรรม ทำกันอย่างไร จึงเป็นการชอบ และควรทำในสถานที่ใด

(๓) ญัตติทุติยกรรม ได้แก่กรรมประเภทไหน ทำที่ไหน ประกอบด้วยสงฆ์วรรคใด เวลาใด ควรชี้แจงให้รู้ระเบียบและวิธีการนั้นๆ

(๔) ญัตติจตุตถกรรม ได้แก่กรรมชนิดไหน ควรแก่คณะสงฆ์จำนวนเท่าใด และควรทำในโอกาสเช่นใด แก่บุคคลเช่นใด จึงเป็นวินัยกรรมที่ถูกต้อง

ระเบียบวิธีการต่างๆ นี้ โดยมากยังลักลั่นกันอยู่ นิกายเดียวก็ถือไม่เหมือนกัน ถ้าหากว่าต่างนิกายออกไปจากนั้น ก็ยิ่งห่างไกลกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นเป็น

หน้าที่ของใคร ก็จะต้องบริหารในการปกครองเพื่อความเสมอภาคของกันและกัน ในการทำระเบียบนั้นได้แก่การเชื้อวินัยเชื้อมธรรมะ เพื่อให้อยู่ในร่องรอยเดียวกัน เช่นอบรมวัตรให้เป็นระเบียบ อบรมในการสวดมนต์ให้เป็นระเบียบ อบรมในการใช้อักษรฐานกรณ์ให้ถูกต้องตามมคธวิธี หรือสังโยควิธี ชนิดไหนควรสวดในสมัยใด ควรจัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย มีกฎเกณฑ์ให้ทั่วถึงกัน จนระเบียบในการนุ่งห่ม บริโภคปัจจัยสี่ ก็ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยถึงามให้อยู่ในเส้นแถวอันเดียวกันทั้งหมด มิฉะนั้นก็จะลักลั่นกันไป สูงๆ ต่ำๆ ถึงหากจะสูงต่ำอยู่บ้างถ้ามีระเบียบแล้วก็ดูดีงาม ฉะนั้น ระเบียบก็เป็นส่วนสำคัญอันหนึ่งในการปกครอง ถ้าเจ้าหน้าที่เป็นผู้เอาใจใส่ ในหน้าที่ของตนจริงๆ ไม่ทอดทิ้งปล่อยวาง ก็จะเป็นไปเพื่อความเจริญของพระศาสนา กำนการปกครอง โดยมากซ้มีกปล่อยกันเสียไม่เหลือวเล จึงเป็นเหตุให้แตกร้าง หรือแยกกัน รังเกียจกันด้วยความปลอดภัย ฉะนั้น การปฏิบัติระเบียบวินัยให้ รัศกุม จึงเป็นเหตุยังความสามัคคีให้เกิดขึ้นโดยไม่ต้องใช้อำนาจใดๆ มาบังคับ เป็น ไปเองโดยระเบียบที่ดีงามของพระศาสนาซึ่งมีอยู่แล้ว เข้าทำนองว่าบัวไม่ให้ช้ำน้ำ ไม่ชุ่น นั่นคือการบุญการกุศล ของผู้ทำได้หรือผู้มีความสามารถในองค์การปกครอง

สำหรับพระภิกษุสามเณรและเจ้าหน้าที่ทั้งหมด ที่แต่งตั้งไว้แล้วนั้น ควรกวคชันการปฏิบัติตนให้อยู่ในขอบเขตของพระวินัย ไม่ควรล้เล็ก ละถอน สิกขาบทวินัยด้วยความประพฤติ เป็นต้นว่า สิ่งใดพระองค์ได้ทรงบัญญัติไว้แล้ว ไม่ควรเลิกถอนด้วยความประพฤติของตน สิ่งใดพระองค์ไม่ทรงบัญญัติขึ้นก็ไม่ ฝืนทำด้วยความประพฤติของตน ระเบียบพระวินัยที่จะต้องศึกษาอบรมปฏิบัติ นั้น ก็มีอยู่หลายชนิดรวมเรียกว่าวินัยกรรม วินัยกรรมบางอย่างซึ่งมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติ ตัวเอง เช่น กายกรรม ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องในทางพระวินัย เรียกว่า กรณียกิจ กิจที่ควรทำ (ปาติโมกขสังวรศีล) สิ่งใดผิดจากพุทธบัญญัติ ควรตัดทิ้ง เรียกว่า อกรณียกิจ กิจไม่ควรทำ

วจีกรรม วาจาอันใด เป็นไปเพื่อความไม่ถูกต้องทางพระวินัย ไม่ควรให้เกิดมีขึ้นในสถานที่ทั้งปวง ควรกล่าวแต่คำที่เรียกว่า สัมมาวาจา

มโนกรรม ที่จะต้องนึกคิด มีเจตนาเป็นไปเพื่อกองกิเลส อันเป็นเหตุให้ล่วงสิกขาบท เป็นต้นว่า อภิชฌา ความเพ่งโลภในปัจจัยทั้งสี่ พยาบาทะ ความพยาบาท มิจฉาทิฎฐิ ความเห็นผิด ทำผิดของตน ให้หมกมุ่นอยู่ในทางไม่เป็นระเบียบของพระวินัย บุคคลผู้นั้น เมื่อไม่ปรับปรุงดวงจิตของตนด้วยดีแล้ว ย่อมล่วงเกินสิกขาบท ควรตั้งตนอยู่ในปาริสุทธิศีลทั้งสี่ เป็นต้นว่า ปาติโมกขสังวรศีล สำรวมกาย วาจา จิต ให้เคารพยำเกรงต่อพระปาติโมกข์ สิกขาบทน้อยใหญ่ทั้งปวง อินทริยสังวรศีล สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย จิต ให้เป็นไปเพื่อความสงบระงับกับกิเลสบางอย่างซึ่งเนื่องด้วยสิกขาบท อาชีวะปาริสุทธิศีล แสวงหาเลี้ยงชีวิตของตนด้วยความสุจริตโดยชอบ ไม่แสดงกายวิญญัตติให้ปรากฏ ไม่แสดงวจีวิญญัตติให้ปรากฏ ทำจิตของตนให้เป็นผู้สันโดษมีกนน้อย ดำเนินตนให้อยู่ในแนวระเบียบของพระวินัย แสวงหาปัจจัยทั้ง ๔ ประกอบด้วยเจตนา ๓ กาล

๑. บุพพเจตนา เริ่มดำริคิดขึ้นในทางจิต ก็ให้เป็นไปโดยชอบ ไม่ผิดพลาดไปจากพระวินัย

๒. มุญจยเจตนา ประกอบด้วยกายกรรม กำลังแสวงหาอยู่ ก็ให้บริสุทธิ์กาย บริสุทธิ์ใจ

๓. ประเจตนา เวลาแสวงมาได้แล้ว ก็ให้บริโภค โดยถูกต้องกฎเกณฑ์ของพระวินัย ที่เรียกว่า บัจจเวกษณะศีล ให้พิจารณาโดยดีถ้วนเสียก่อนจึงบริโภค การพิจารณานั้น ย่อมมีผลหลายอย่าง เช่น

๑) พิจารณาตนเอง ทั้งกาย วาจา จิต ที่กำลังบริโภคอยู่ว่าถูกต้องตามระเบียบพระวินัยหรือยัง

๒) ควรพิจารณาต่อไปอีกตามปัจเจกชนปฏิบัติ เช่น สิ่งทั้งหมดเป็นสักแต่ว่าธาตุ เป็นปฏิภูมิลโสโครก เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเราเขา สุญญ สัพพะ สิ่งทั้งหมดเป็นของว่างเปล่า ไม่มีใครเป็นเจ้าของ เมื่อพิจารณาโดยถูกต้องตามระเบียบของพระวินัยแล้ว ก็ชื่อเป็นการปกครองตนเองของตนได้เป็นอย่างดี เท่าที่กล่าวมาแล้วนั้น สรุปลงก็มีอยู่ดังนี้ (คำชี้ขาดตัดสิน) คือ

(๑) ธรรมวินัยเหล่านี้ พาประพฤติดนไปด้วยความกำหนัดยินดี ย้อมใจในอามิส นั่นคือไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย

(๒) ความประพฤติดันใจ เป็นไปด้วยความประกอบทุกข์ ให้เกิดขึ้นในตนและคนอื่น นั่นไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย

(๓) ความประพฤติดันใจ เป็นไปเพื่อความสะสมกองกิเลส นั่นไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย

(๔) ความประพฤติดันใจ เป็นไปเพื่อความอยากใหญ่ไฝสูง นั่นไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย

(๕) ความประพฤติดันใจ เป็นไปเพื่อความไม่ยินดีในความสันโดษ นั่นไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย

(๖) ความประพฤติดใจ เป็นไปด้วยความคลุกกลีด้วยหมู่คณะ นั่นไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย

(๗) ความประพฤติดใจ เป็นไปด้วยความเกียจคร้าน มกง่าย นั่นไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย

(๘) ความประพฤติดใจ เป็นไปด้วยความเลียงยาก นั่นไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่เชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในคำสั่งสอนของพระศาสดา

พระองค์ได้ทรงตรัสว่า พระธรรมวินัยเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย ความประพฤติสิ่งใดซึ่งไม่ใช่คำสอนของพระองค์แล้ว ก็ควรถือว่าสิ่งนั้นเป็นอกกรณียกิจ ไม่ควรทำ สิ่งใดเป็นกิจควรทำในหน้าที่ของตน ก็ควรทำแต่สิ่งนั้น เป็นต้นว่า ประพฤติตัวเป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ไมยนิติในอามิส ประพฤติตนเป็นไปเพื่อปราศจากทุกข์ ประพฤติตนเป็นไปเพื่อความไม่ก่อสร้างสะสมกองกิเลสให้เกิดขึ้นในตน ประพฤติตนเป็นไปเพื่อความมกน้อย แม้มีมากแล้วก็ควรสงเคราะห์คนอื่น ประพฤติตนเป็นไปเพื่อความสันโดษยินดีด้วยของที่มีอยู่ บุรณะของที่มีอยู่นั้นให้เกิดขึ้น ประพฤติตนเป็นไปเพื่อความสงคฺวิเวกกายและจิต ประพฤติตนให้เป็นไปเพื่อความพากเพียร พยายามทำความดีในหน้าที่ของตน ประพฤติตนเป็นไปด้วยความเลื่องง่าย กายเบา ใจเบา เหล่านี้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมวินัยโดยชอบ

เมื่อปฏิบัติตนได้เช่นนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ปกครองตนเองได้ เมื่อตนของตนปกครองตนเองได้แล้ว ย่อมมีอำนาจเกิดขึ้นในตนเองในทางพระวินัย เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นเหตุให้ปกครองบุคคลผู้อื่นได้เป็นอย่างดี อันนี้ชื่อว่าปกครองตามระเบียบของพระวินัย

๓. ปกครองโดยธรรม คือปกครองด้วยคุณภาพของตน ซึ่งมีอยู่ในตนของตน คือตนเป็นผู้มีธรรมะประจำใจ ทำจิตของตนให้ตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิ คืออบรมปัญญาให้เกิดขึ้นในทางจิต ที่เรียกว่า ภวานามยปัญญา บำเพ็ญตนอยู่ในสัมมาสมาธิ เพื่อเป็นการปราบเมถุนสังโยชน์ อันเป็นไปเพื่อความประกอบทุกข์ให้เกิดขึ้นในทางจิต มีกามฉันทะนิรวณเป็นต้น เมื่อจิตของตนตกอยู่ในอาการเช่นนั้น ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีคุณภาพในตัวเอง เมื่อจิตไม่มีคุณภาพเช่นนี้ ก็คือจิตตกไปอยู่ในนิรวณธรรม ที่เรียกว่ากามฉันทะ หรือเมถุนสังโยชน์ เป็นผู้สอเสพใน

เมถุน คือการอารมณ์ ยินดีในกิเลสของคนที่เกิดขึ้น เป็นเหตุให้ยินดีในพัศทุ
 กามต่อไป คือใจไม่อบรมสมาธิให้เกิดขึ้นโดยถูกต้องที่เรียกว่า สัมมาสมาธิ ก็เป็น
 เหตุให้เกิดปฏิฆะ เครื่องกระทบจิต เกิดความพอใจบ้าง ไม่พอใจบ้าง จึงเป็น
 แหล่งนำมาซึ่งความพยาบาท ที่เรียกว่าพยาปาพะนิวรรณ์ ถินมิทละ ความห่อถอย
 ความห่อแท้ ความเกียจคร้าน ไม่พยายามทำจิตของตนให้สงบเข้าสู่องค์ฌาน ไม่
 เจริญพระกรรมฐานให้เกิดขึ้นในจิต จิตจึงเป็นไปเพื่อความโง่งมงซบเซาห่อถอย
 ปล่อยหน้าทีและภาวะของตณนั้นเสีย จึงเป็นเหตุให้จิตเกิดความฟุ้งซ่านรำคาญใจ
 ในอารมณ์ต่างๆ ไม่สามารถจะยับยั้งสังขติของตนให้สงบลงไปได้ เรียกว่า อุทธัจจะ-
 กุกกัจจะ เมื่อเป็นเช่นนั้น จะเรียนรู้ธรรมะสักเพียงใดก็ตาม ดวงใจก็ย่อมมมมีค รู้อันใด
 เห็นอันใด ก็ไม่แจ่มชัด ปฏิบัติตนก็ย่อหย่อน ไม่สามารถจะก้าวไปสู่คุณธรรมอันสูง
 ความข้องใจเช่นนั้น ท่านเรียกว่าวิจิจจนา ความลังเล แลหน้า แลหลัง จะถอยหลัง
 ก็ยาก จะเดินหน้าก็ยาก เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตของบุคคลผู้นั้นชื่อว่าจิตไม่เป็นธรรม
 คือไม่มีสมาธิอันเป็นบ่อเกิดของปัญญา วิชชาวิมุตติ เมื่อบุคคลผู้ใดมาทำใจของตน
 ให้พ้นจากนิวรรณ์ให้จิตสงบเป็นฌานหรือสมาธิ ก็จะมีปัญญาหรืออำนาจ สามารถ
 ควบคุมกิเลสของตนให้อยู่ในขอบของธรรม สามารถที่จะปล่อยความดีของตน
 ปกครองควบคุมบุคคลผู้นั้นอย่างง่ายดาย ยังประโยชน์ของตนและบุคคลผู้นั้นให้
 สำเร็จ ด้วยอำนาจแห่งการปกครอง ตนของตณนั้นก็จะตื่นจากโลกโลภี ความดี
 อันเลิศคือธรรมะ ก็จะมีอยู่ในบุคคลผู้นั้น บุคคลผู้นั้นชื่อว่าจิตเป็นธรรม

โดยมาก คนเราไม่มีธรรมประจำจิต ยกแต่จิตของตนออกไปหาธรรม
 จึงเอาตัวไม่รอด ไม่ปลอดภัย บุคคลผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนไม่คู่ควรปกครองตนได้
 เมื่อปกครองตนเองไม่ได้เช่นนั้น จะไปปกครองผู้อื่นให้ดีขึ้นนั้นแสนยาก นอริบาย
 มาในองค์การปกครองซึ่งเป็นหน้าที่ของสมณะ ผู้รับภาระในองค์การนั้นๆ

องค์การปกครองของคณะสงฆ์ที่ต้งขึ้นนั้นมีความหมายเท่านี้ องค์การปกครองเป็นหน้าที่ของบุคคลผู้ใด ก็ควรสำเหนียกในหน้าที่ของตน จึงจะเป็นไปเพื่อความเจริญของพระศาสนาโดยชอบ มิฉะนั้น การตั้งองค์การปกครองไว้เพื่อคณะสงฆ์ ก็จะกลายเป็นโมฆะหรือหมั่นไป ไม่เกิดประโยชน์โดยสมบูรณ์

ขอให้ท่านผู้อ่านทั้งหลาย จงจำไว้ว่า การปกครองของคณะสงฆ์ไทยนั้น สรุปแล้วมีอยู่ ๓ อย่าง

๑. ปกครองด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ระเบียบ กฎกติกา และสังฆาณัติ
๒. ปกครองด้วยพระวินัย
๓. ปกครองด้วยธรรมะ

สรุปแล้วมีเพียงเท่านี้ ถ้าจะชี้แจงอธิบายใจความนี้ ก็ยังมีอยู่อีกมากมาย จะได้อธิบายข้อที่ ๒ ต่อไป เพื่อเป็นเครื่องประดับความรู้ของพุทธบริษัท

๒. องค์การศึกษา

การศึกษาในพระพุทธศาสนา อันเป็นบ่อเกิดแห่งวิชาความรู้ที่ดีที่ชอบ เพื่อเป็นการสืบสร้างความสำเร็จของพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ ๓ อย่างดังต่อไปนี้ คือ

๑) สุต เป็นผู้ได้ศึกษา จดจำไว้มาก ที่เรียกว่าพหูสูตร พหุสูตรนั้น มีอยู่ ๒ จำพวก

พวกที่หนึ่ง เป็นผู้ได้ศึกษาตามระเบียบขององค์การ คือศึกษาในหลักสูตรของคณะสงฆ์ ที่เรียกว่า นักธรรม ตี—โท—เอก เปரியุทธปริยอก ๓ ถึงปริยอก ๔ สอบได้หรือสอบตกเป็นสิ่งที่สำคัญ สำคัญอยู่กับความรู้ของผู้ศึกษา

การศึกษาเช่นนี้ ก็เป็นเหตุให้เกิดความรู้ได้อย่างหนึ่ง เรียกว่าสุตมยปัญญา อีกพวกหนึ่งนั้น ศึกษาด้วยตนเอง เช่นหมั่นฟังด้วยหู ที่เรียกว่าฟังเทศน์ ฟังธรรม อ่านแบบอ่านตำราสำหรับตำรา ศึกษาด้วยตนเองในพระสูตร พระวินัย พระปรมัตถ์ หรือสนทนามหาหรือกัน ชักซ้อมไต่ถาม ที่เรียกว่าธรรมสากัจฉา เป็นเหตุให้เกิดปัญญาขึ้นอีกชั้นหนึ่ง สามารถที่จะนำความรู้มาปฏิบัติตนได้ ทั้งสองข้อนี้ เรียกว่า การศึกษาปริยัติธรรมในขั้นแรก คือปฐมศึกษา

การศึกษาปริยัตินั้น มีอยู่ ๓ ประเภท คือ

(๑) อลคัทธูปมปริยัติ ศึกษาเล่าเรียน รู้รอบคอบแล้ว ยังทำตนเป็นผู้มีพิษสงอยู่ พิษสำคัญของนักบวชนั้นคือกิเลสสาม มีราคะ ความกำหนัดยินดี พัสคูกาม โทสะ เป็นพิษสำคัญชนิดหนึ่งในดวงจิต คือเมื่อเกิดขึ้นทำให้ใจขุ่น แม้มีบุญอยู่ในดวงจิตก็ดับสูญ ที่เรียกว่า ทุสโก ผู้ทำลายความดีของตน เมื่อเป็นเช่นนี้ มันก็เกิดพิษอันยิ่งใหญ่ คือ โทสะ ความโกรธกริ้ว โมหะ ความลุ่มหลง ไม่รู้แจ้ง ในความดี ความชั่ว ของตนเอง สำคัญว่าดีเป็นชั่ว สำคัญว่าชั่วเป็นดี ความรู้ไม่มีเหตุผล จึงทำจิตของตนให้มัวงาย อันนี้ชื่อว่าโมหะเป็นพิษ ผั่งอยู่ในดวงจิตของบุคคลผู้นั้น ฉะนั้น การศึกษาแต่ไม่ปฏิบัติตนให้เป็นไปโดยชอบธรรม จึงจัดได้ในชั้นอลคัทธูปมปริยัติ ทำตนเสมอด้วยห้วงเหว ใครไปใกล้เข้าแล้ว ย่อมคายพิษใส่บุคคลผู้นั้น จึงจัดว่า เสวนา จ พาลานํ บุคคลผู้นั้นไปส่องแสงใกล้จิต จึงเป็นเหตุให้จิตของตนหมกมุ่นมัวเมาไปในทางบาปและอกุศล แสวงหาแต่ผลเพียงโลกนี้ ไม่แสวงหาความดีที่ยั่งยืนไปกว่า คือประโยชน์ชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน

(๒) นิสสรณัตถปริยัติ เมื่อศึกษาธรรมวินัยแล้ว รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ แล้วก็เห็นว่า สิ่งใดไม่เป็นความดีและประโยชน์

แก่ตนและคนอื่นไม่ควรทำ สิ่งใดเป็นคุณงามความดี ซึ่งแนวทางให้เกิดประโยชน์ นำตนและคนอื่นได้โดยสามทาง คือประโยชน์ในชาตินี้ จะเกิดขึ้นในฐานะใด ๆ ก็ควรทำให้เกิดเกิดขึ้นแก่ตนและคนอื่น ประโยชน์ชาติหน้าอันพึงจะได้รับในปรโลก ที่เรียกว่าสุคติ สวรรค์ จะต้องทำขึ้นโดยอาการอย่างใด ก็ควรประพฤติปฏิบัติให้เกิดขึ้นในตน ประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน จะต้องบังเกิดขึ้นแก่บุคคลชนิดใด และประพฤติตัวอย่างใดจึงเป็นการควรแก่ประโยชน์นั้น ๆ เมื่อทราบได้โดยชัดเจน โดยการศึกษาเช่นนั้นแล้ว ก็พยายามบำเพ็ญตนให้อยู่ในคุณธรรม อันเป็นเหตุให้สำเร็จในประโยชน์นั้น ๆ ต่อไป

คุณธรรมที่จะให้เป็นไปด้วยการเช่นนั้นมียู่ ๔ อย่างคือ

(๑) ฉันทะ ยินดี พอใจในการที่จะละเลิกในส่วนอกุศลธรรมทั้งหมด จะได้จริงหรือไม่จริงตามความคิดเห็นเช่นนั้นก็ตาม ก็ควรแสดงความยินดีในการละอยู่เสมอ แล้วให้ยินดีในการปฏิบัติ สะสมบ่มอินทรีย์ของตนให้แก่กล้าขึ้น โดยลำดับ ด้วยความพอใจโดยชอบนี้ชื่อว่า ฉันทะ เป็นผู้มีเครื่องผลักดัน ถึงจุดชักจูงให้รีบหน้าต่อไป

(๒) วิริยะ ความพากเพียรพยายามละความชั่วของตัวที่มีอยู่ ไม่ยินดีจมอยู่ในความชั่วนั้น ๆ เพียรพยายามสัสมสร้างคุณงามความดีให้เกิดขึ้นในตนของตน เพียรพยายามรักษาความดีของตนให้คงที่หรือเจริญ เพียรใช้ความดีของตนที่มีอยู่ ให้เกิดประโยชน์แก่ปวงชน อันนี้เรียกว่า วิริยธิบาท

(๓) จิตตะ การประกอบกิจการใด ๆ ทั้งหมด ให้ทำด้วยความตั้งใจจริง ไม่ทอดทิ้งในธุระหน้าที่ของตน พยายามฝึกฝนการกระทำความดีของตนนั้น ให้เจริญก้าวหน้าบรรลุจุดประสงค์ คือประโยชน์อันยิ่งใหญ่ ซึ่งเราปรารถนา กันอยู่ คือความสุขอันใดควรเกิดแก่ตนในโลกนี้ ก็ควรสัสมสร้างให้เกิดเกิดขึ้นด้วยความ

ตั้งใจของตน ความสุขอันใดควรเกิดขึ้นในชาติหน้าก็ควรตั้งใจบำเพ็ญสะสมให้เกิดขึ้น ความสุขอันใดซึ่งเป็นนิรามิสสุข ซึ่งเป็นความสุขอันปราศจากอาภิสในโลก แนวทางอันใด เพื่อให้สำเร็จเป็นไปโดยอาการเช่นนั้น ก็ควรตั้งใจประกอบ พยายาม ด้วยความจจจ้องเพ่งเล็งในแนวทางนั้น ๆ ให้ถูกต้อง เป็นเหตุให้สำเร็จความ ประสงค์ของตนได้โดยไม่ต้องสงสัย

(๔) วิมังสา ได้แก่ปัญญา rūpabhojanam ที่ตนได้ศึกษามาแล้วในทางปฏิบัติ ก็ควรจะปฏิบัติให้เป็นไปโดยถูกต้องตามแนวทางขององค์อริยมรรค จะทำสิ่งใดด้วยกาย วาจา จิต จะต้องใช้โยนิโสมนสิการเสียก่อนโดยรอบคอบ จึงประกอบกรรมนั้น ๆ ให้เกิดในตน อบรมศึกษาปฏิบัติคุณงามความดีให้เกิดขึ้นในทางจิต ที่ท่านเรียกว่า สัมมาสมาธิ สมาธิเป็นเหตุแห่งปัญญา เมื่อเกิดปัญญาวิปัสสนา ขึ้นแล้วในตน เป็นเหตุให้บุคคลผู้นั้นเข้าสู่แนวทางที่จะก้าวไปสู่ นิรามิสสุข เมื่อเป็นผู้รอบคอบ รอบรู้ในสิ่งทั้งหลายว่า สิ่งนั้นไม่เป็นประโยชน์แก่ตนและคนอื่น สิ่งนั้นไม่ควรทำ สิ่งใดเป็นประโยชน์แก่ตนและคนอื่น จะเป็นประโยชน์ในชาตินี้ หรือชาติหน้า หรือประโยชน์อย่างยิ่งก็ตามต้องพยายามบำเพ็ญให้เกิดขึ้นในตน ด้วยความรอบคอบ คือปัญญา นั้นชื่อว่าวิมังสีธิบาท เราจะพึงได้รับผล ๒ ประการ

๑) อิทธิฤทธิ์ คือ อำนาจ ย่อมเกิดขึ้นด้วยการตั้งอยู่ในคุณธรรม ๔ ประการนี้

๒) บุญญฤทธิ์ ฤทธิ์สำเร็จมาจากความดีที่มีอยู่ในตน

อิทธิฤทธิ์ คือพระเดช บุญญฤทธิ์ คือพระคุณ บุคคลผู้นั้นชื่อว่า คนสองตา สองหู จมูกสองรู ปากสองริม ขาสองข้าง แขนสองฝ่าย นั้นแหละ ปรีโส แปลว่า บุรุษผู้สมบูรณ์ ผู้เต็ม ทำความเต็มใจของบุคคลผู้อื่นได้ อันนี้ ชื่อว่าเป็นผู้เคารพอยู่ในนิสสรณัตถปฏิบัติ

(๓) ภัณฑาคาริกปริยัติ ได้แก่การศึกษาของพระอเสขบุคคล คือ พระชีนสาฬหผู้พ้นไปจากกิเลสทั้งปวงได้แล้ว ทำไมจำเป็นจะต้องศึกษา การศึกษานั้นเกี่ยวข้องกับศาสนกิจเพื่อเป็นกำลังบำรุงช่วยเหลือพระพุทธศาสนาให้เจริญ ธรรมทาสผู้สิ้นอาสวะ มิใช่ว่าจะรู้บัญญัติสมมติได้ทั่วถึงเมื่อไร บางคนเกิดในสกุลต่ำ บางคนเกิดในสกุลสูง บางคนแก่สังคมและสมาคม บางคนอ่อนสังคมและสมาคม แต่ถึงอย่างนั้นก็สามารถทำจิตให้พ้นอาสวะได้ด้วยข้อปฏิบัติ เพราะข้อปฏิบัติไม่จำเป็นจะต้องรู้ในบัญญัติให้มากมาย รู้ได้แต่พอสมควรก็พอสำเร็จสิ้นอาสวะได้ ฉะนั้นเมื่อท่านเป็นผู้แลเห็นประโยชน์จะเกิดแก่ประชาชนพุทธบริษัท จำเป็นจะต้องศึกษา การศึกษานั้นคือ เพื่อรู้หมู่คณะ เพื่อรู้บุคคลเพื่อรู้กาลเวลา เพื่อรู้ภูมิประเทศ เพื่อรู้ความนิยมในลัทธิประเพณีนั้น ๆ เมื่อรู้ทั่วถึงได้โดยความถูกต้องในลัทธิความนิยมทั้งปวง ก็สามารถจะทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่พุทธบริษัทได้เป็นอย่างดี เพราะเหตุนี้ ท่านจึงยังต้องศึกษาสนใจจึงจัดได้ว่า ภัณฑาคาริกปริยัติธรรมส่วนหนึ่งในองค์การศึกษา นี้เรียกว่าปริยัติธรรม จำแนกมามี ๓ ประการดังกล่าว

๒) จินตมยปัญญา เมื่อตนของตนได้ศึกษาแล้วโดยประเภทใดก็ตาม อย่าเมิ่นเฉยทอดธุระ ควรนำธรรมะทั้งหลายเหล่านั้นมาขบเคี้ยวด้วยปัญญาเสียก่อน การขบเคี้ยวคตินึกตรึกตรองนั้น อาจเกิดตรัสขึ้นอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งต่างจากการศึกษาเบื้องต้น กันกว่าด้วยความคิดของตนเอง ไม่ให้เชื่อแต่คนอื่นและตำราถ่ายเดียว เชื่อเหตุเชื่อผลที่ตนค้นคิดพิจารณาขึ้นได้จากตนเอง ที่เรียกว่า ปุจฉาตุต્ถการศึกษาในข้อนี้ เป็นการศึกษาถอดเอาวิชาออกจากการศึกษาเบื้องต้น เหมือนบุคคลที่เรียนหนังสือไทยเบื้องต้น ก็อ่านออกเขียนได้เพียงเท่านั้น เมื่อชำนาญในทวิปัญฺชนะก็อ่านต่อไป ก็จะไปพบวิชาซึ่งมีอยู่ในตำรานั้น ๆ อีกชั้นหนึ่ง วิชานั้นมีคุณค่าสูงขึ้นไปอีกกว่าภาษาหนังสือ ถ้าเปรียบด้วยอาหารก็มีรสสูงขึ้น ศึกษา

ในข้อแรกก็เปรียบเหมือนรวมอาหารมาเป็นกอง จัดอาหารไว้เป็นส่วน พร้อมด้วยหวานขาว เมื่อเห็นเข้าก็จิตใจเพียงเท่านั้น การศึกษาข้อที่สองนี้ ที่เรียกว่าจินตามยปัญญา คือความคิดนึก ตรึกตรองเหตุผลด้วยตนเอง ก็เปรียบเหมือนจับอาหารหวานขาวต่าง ๆ มาเคี้ยวคุ บุกคลชิคมัน ตีกว่าบุคคลที่ไปจัดอาหารแล้วมานั่งมองดู ผู้เคี้ยวกลืนย่อมเกิดประโยชน์ ชิมซาบอาบตัว สามารถจะทราบได้ว่าอร่อยหรือไม่อร่อยเปรี้ยวหรือหวาน หวานมาก หวานน้อย รู้ขึ้นในตนเอง นั่นแหละชื่อว่าเป็นผู้ศึกษาในข้อที่สองโดยชอบ ศึกษาประเภทนี้ ย่อมเกิดรสของธรรม สามารถจะนำไปชิมซาบอาบดวงจิตของตน ดวงจิตซึ่งมีคุณธรรมซาบอาบแล้วย่อมเกิดพลังงานขึ้นโดยธรรม ที่ท่านเรียกว่า ศรัทธาพละ ความเชื่อมั่นในคุณธรรม ความเชื่อกรรมของตนที่ทำขึ้นโดยชอบ ความเชื่อผลของกรรมอันตนพึงจะได้รับ ย่อมเป็นกำลังใหญ่ของดวงจิต เรียกว่าศรัทธาพละ วิริยะพลัง ความเพียรก็เป็นใหญ่ กล่าวหาญาเพญความดี สติพลัง สติก็กว้างขวางเป็นมหาสติปัญญา จิตก็ตั้งมั่นมีกำลัง ที่เรียกว่า อริจิต อยู่เหนืออำนาจแห่งนิวรณ์ ปัญญาพละ ความเห็นชอบด้วยเหตุผล ซึ่งเกิดมีในจิตของตนแล้วโดยความรอบคอบ ปัญญานี้ย่อมเป็นกำลัง เป็นเครื่องถึงคุณผลผลักดันให้จิตนั้นเกิดความเข้มแข็ง เกิดความสามารถ เกิดอำนาจ เรียกว่าเคชา

จินตามยปัญญา ข้อนี้ก็สามารถจะให้รสของธรรมเกิดขึ้นด้วยการคิด แต่การคิดที่เป็นตัวจินตามยนี้ จะให้เป็นกำลังใหญ่จริง ๆ แล้ว ต้องบำเพ็ญในส่วนภาวนามยปัญญาต่อไปอีกขั้นหนึ่ง จึงจะสมบูรณ์ด้วยข้อปฏิบัติ

๓) ศึกษาในตน ให้เกิดความรู้ขึ้นในตนของตนเองโดยเฉพาะที่เรียกว่าภาวนามยปัญญาศึกษา หรือจิตตศึกษา อบรมดวงจิตของตนให้เป็นสมาธิศึกษาในตนเอง การศึกษาโดยตนเองนั้น คือศึกษาโดยพยานะที่มีอยู่ภายใน ได้แก่วัตถุซึ่งประกอบขึ้นแล้วด้วยธาตุทั้งสี่อันมีอยู่ในตัว ศึกษาในขั้นนี้ทั้งห้าและ

อายตนะทั้งหก ศึกษาในตอนนี้ ได้แก่การศึกษาในทางจิตพิจารณาพยัญชนะของ
ตนเองที่มีอยู่ เช่น

ก. เกสา	คือผมอยู่บนศีรษะ
ข. โลมา	คือขน ซึ่งงอกอยู่ตามสรรพางค์กาย
ค. นขา	คือเล็บซึ่งงอกปลายมือปลายเท้า
ฌ. ทันตา	คือฟันซึ่งงอกอยู่ในปาก ข้างล่างและข้างบน
ง. ตโจ	คือหนัง ซึ่งห่อหุ้มส่วนต่าง ๆ ของร่างกายไว้

ทั้ง ๕ ชนิดนี้ เป็นสิ่งควรศึกษาของสมณะ โดยมากบวชเข้าแล้วอ่าน
ก. ข. ภายในตนก็ยังไม่ออก ส่วนสระนั้นที่จะประกอบขึ้นก็ยิ่งยาก ฉะนั้นพระ
อุปัชฌาย์ซึ่งเป็นห่วงแก่กุลบุตรผู้รักบวช ท่านจึงได้สอนตั้งแต่ก่อนได้บวชเป็น
สามเณรและภิกษุ แต่บวชมาแล้วทอดธุระเมินเฉย ซึ่งว่าเป็นผู้ไม่เคารพในการศึกษา
ไม่บูชาในคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงเป็นเหตุนำมาซึ่งการเสื่อมขององค์การศึกษา
ศึกษาไปจนจบในเรื่องของพยัญชนะ อ่านอาการ ๓๒ ของตนให้ออก บอกคนอื่น
ให้ปฏิบัติทำตาม เรียกว่าพระสงฆ์หรือสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ศึกษาใน
ธาตุทั้งสี่ หรือทั้งหก ศึกษาในธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ซึ่งมีอยู่ในตนให้เป็น
สมถกัมมัฏฐาน ทำองค์ฌานให้เกิดขึ้นในจิต ศึกษาด้วยทางจิตพิจารณาด้วยทางใจ
ที่เรียกว่า วิตก ตรีกนิกไปตามอาการของกายที่มีอยู่ จนเกิดความเข้าใจในธาตุดิน
ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ซึ่งเป็นเจ้าของบ้านมีอยู่ในตัว
ศึกษาในขันธทั้งห้า มีรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ศึกษาในอายตนะทั้งหก มี
ตาหู จมูก ลิ้น กาย ใจ ภายในและภายนอกให้ทั่วถึงกัน ที่เรียกว่าอินทริยสังวรศีล
จิตของบุคคลผู้นั้นก็จะเข้าสู่ปฐมฌาน มีวิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา เป็นต้น
บุคคลผู้นั้นก็เข้าขั้นศึกษาในวิชาชั้นสูง เปรียบเหมือนทางโลกที่ศึกษาวิชาชั้น ม. ๘
หรือเตรียมมหาวิทยาลัยต่อไป เมื่อใจบุคคลผู้นั้นสงบระงับ ก็จะปรากฏความสุข

ความเย็นในดวงจิตที่เรียกว่า รสะ ก็อรสของธรรม อรรถ รู้จักความหมายของ ธรรม รู้จักความปรารถนาของตนเอง

การศึกษาในขั้นนี้ ก็จะเกิดมีวิชาชั้นสูงขึ้นอีกต่อหนึ่ง ที่ท่านเรียกว่า วิปัสสนาญาณมีความรู้แจ้งชัดในสังขารธรรม จะนำตนของตนให้พ้นจากทุกข์ ที่เรียกว่า วิชาวิมุตติ บุคคลผู้นั้นก็จะมีความรู้พิเศษต่างจากโลกีย์ที่ได้ศึกษามาแล้ว ที่เรียกว่า โลกกุตตระวิชา มีวิปัสสนากัมมัฏฐานเกิดขึ้นเป็นเบื้องต้น ก็จะได้พ้นจากกำแพงแก้วของพระยามัจจุราชเป็นชั้น ๆ ไป

กำแพงแก้วของพระยามัจจุราชชั้นนี้ มีอยู่ ๑๐ อย่างคือ

๑. สักกายทิฏฐิ ความสำคัญในความเห็น สำคัญว่ากายเป็นตน กายเป็นของ ๆ ตน

๒. วิจิกิฉา ความสงสัยลังเลในมรรคผลนิพพาน

๓. สลัลลพัตตปราคาส ความลุ่มลุ่มไม่แน่นอนในความประพฤติของตน เป็นเหตุให้ถื้อมมั่นในลัทธิต่าง ๆ ย่อมแสวงหาความดีอย่างอื่นอันศักดิ์สิทธิ์ นอกจากการกระทำในจิตของตนเอง

๔. กามราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจของกิเลส

๕. ปฏิกิฆะ ความกระทบกระทั่งแห่งจิต มีความหงุดหงิดเกิดขึ้น

๖. รูปราคะ ติดใจอยู่ในนามธรรมมีสุขเวทนาเป็นต้น

๗. อรูปราคะ ติดใจอยู่ในรูปธรรมบางอย่างบางชนิด

๘. มานะ ความสำคัญตนว่า เป็นอย่างนั้นอย่างนี้

๙. อุทธัจจะ ความคิดฟุ้งซ่านรำคาญใจ ทำความเพละเพลินในดวง

จิตของตน

๑๐. อวิชชา ความหลงอันไม่รู้จักเหตุผลและความจริง

ทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นกำแพงแก้วของพระยามัจจุราช ใครไม่มีปัญญา ก็ไม่สามารถทำลายได้ ฉะนั้นการศึกษาในวิชาหมวดนี้ พระองค์ได้ทรงกำชับไว้เป็นอย่างมากจึงได้สอนพระภิกษุสงฆ์ ให้เรียนเสียก่อนตั้งแต่วันเริ่มบวช การศึกษาของบุคคลผู้นั้น จึงจะเข้าขั้นสมบุรณบริบูรณ์

สรุปแล้วมีความหมายอยู่ ๓ อย่าง

๑) พยัญชนะศึกษา ศึกษาไปตามสัญญาในวัตถุต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในตน มีเกสาเป็นต้น เรียกว่า ศึกษาโดยพยัญชนะ

๒) พยัญชนะและสระต่อกัน คือธาตุทั้งสี่ มีดิน น้ำ ไฟ ลมเป็นต้น เรียกว่าพยัญชนะ ส่วนสระนั้นคือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเข้าผสมแทรก จึงมีความรู้สึกขึ้นในอายตนะทั้งหก รู้ได้ว่า โลกมีรูปสี เสียงดี กลิ่นดี รสดี สัมผัสดี และธรรมมารมณดี บางคราวก็เกิดเรื่องไม่ดีขึ้นทางอายตนะทั้งหก ความรู้สึกเข้าไปสัมผัสเช่นนี้ เรียกว่า ปฏิสนธิวิญญาณ คือความรู้ต่อกับรูป ผสมกับรูป จึงรู้ได้ชัดชั่วแวบ

ฉะนั้น เมื่อใครไตร่ตรอง เลือกเฟ้นได้แล้วในตน ว่าดีหรือชั่วนั้นแล จึงถือว่าเป็นผู้อ่านออก รู้เรื่องราวในสระและพยัญชนะโดยครบถ้วนในทางปฏิบัติ

๓) สาดละ ควรศึกษาให้รู้พร้อมทั้งอรรถ คำที่ว่าอรรถนั้น มีความหมายอยู่ ๒ อย่าง คือรู้ผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษานั้นอย่างหนึ่ง ให้ทราบส่วนต่าง ๆ ทั้งหมดของตนที่กระจายออกไป มีอาการ ๓๒ ธาตุชั้นธายตนะทั้งหมดคนนั้นอย่างหนึ่ง ย่นลงก็มีแค่ กาย กับ จิต และความประพฤติเป็นไปในไตรทวารเพียงเท่านั้น

ถ้าจะกล่าวให้สั้นลงก็มีอยู่ว่า สิ่งทั้งหลายย่อมสำเร็จมาจากใจทั้งสิ้น ที่เรียกว่า มโน ปุพฺพกุมา ธมฺมา ธรรมทั้งหลาย มีใจถึงก่อน มีใจเป็นหัวหน้า สำเร็จแล้วด้วยใจ ใจเป็นสิ่งที่ประเสริฐสูงสุด ใจที่อบรมแล้วเป็นสิ่งที่ประเสริฐสูงสุด ทั้งนี้

รโธ รสของธรรมทั้งหมด ที่เป็นโลกีย์และโลกุตระ ได้คืบแล้วใน
 คน ที่เรียกว่า อมฤตรส รสพระธรรมชนะเสียซึ่งรสของโลกทั้งปวง เกวละ
 ปริบูรณ์ ปริสุทธัง พรหจริยัญติ ผู้ประพาศพรหมจรรย์ทั้งหมด เมื่อทำตน
 ได้เช่นนั้น พรหมจรรย์ของบุคคลผู้นั้นชื่อว่าบริสุทธบริบูรณ์แล้วโดยชอบในการ
 ศึกษา นี้เรียกว่าเป็นผู้ศึกษาจบในชั้นสูงสุดของพระพุทธศาสนาแล้วโดยย่อองค์การ
 ศึกษาที่กล่าวมานี้ เป็นหน้าที่ของใคร ก็ควรจะต้องสำเหนียกปรารภในหน้าที่
 ของตน มิฉะนั้นพระพุทธศาสนาก็จะเป็นไปเพื่อความเสื่อมโทรม เพราะขาดการ
 ศึกษาของพวกเราซึ่งเป็นสมณะเพศ เมื่อเป็นเช่นนั้น องค์การศึกษาซึ่งคณะสงฆ์
 ได้แต่งตั้งแล้ว ก็จะเป็นหมันเป็นโมฆะไป เพราะไม่รู้แจ้งความหมายในองค์การ
 นั้น ๆ

๓. องค์การสาธารณูปการ

องค์การนี้ ก็เป็นส่วนสำคัญอีกข้อหนึ่ง เพราะเป็นเครื่องสนับสนุน
 ให้ความสะดวกแก่พระสงฆ์ คือหมายความว่า ส่งเสริมปรับปรุง ซ่อมแซม
 บริหารในสถานที่และภูมิประเทศที่ตนเข้าไปอาศัยอยู่ (อาวาส) กล่าวโดยเฉพาะ
 นั้นก็คือ มีหน้าที่ซ่อมแซม ก่อสร้าง ตรวจตราดูแลในเสนาสนะ หรืออาวาส
 อันเป็นสถานที่ให้ความสะดวกความสบายในการอยู่ของสมณะ ที่เรียกว่า เสนาสนะ
 สัปปายะ ผู้ปฏิบัติโดยมากมักถือหลักบุคคลผู้ใดสนับสนุน บำรุง ก่อสร้างสาธารณะ
 ประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่พุทธบริษัท ผู้ปฏิบัติมักถือกัน เห็นว่าเป็นไปเพียงอามิส
 เป็นสิ่งไม่ควรทำ บางท่านถึงกับเห็นว่า ห้ามมรรคห้ามผล แต่ตนของบุคคลผู้นั้น
 มันก็ไม่พ้นอามิสที่เขาทำหิ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ควรจะพิจารณาในสาธารณูปการ
 ว่า เป็นสิ่งควรทำหรือไม่ ถูกต้องตามพระวินัยหรือไม่

ฉะนั้น ในส่วนนี้จึงแยกหน้าที่ออกเป็น ๒ ฝ่าย ตามหน้าที่ของนักบวช
 ที่จะต้องสนใจ คือ

๑. **กัณณะธุระ** ผู้มีหน้าที่ดูแลปรับปรุงของที่มีอยู่ให้ดีขึ้น เรียกว่า บุรณะและรู้จักส่งเสริม ก่อสร้างในสถานที่นั้นให้เจริญขึ้น เพื่อสาธารณะประโยชน์ ของพุทธบริษัท รู้จักกฎเกณฑ์ ระเบียบ สวयงาม ที่จะก่อสร้างขึ้นตามแผนผัง ของภูมิประเทศ เช่น ส้วม กุฏิ ศาลาการเปรียญ โบสถ์ วิหาร จัดให้เป็นระเบียบ ตามฐานานุกรมที่ตนจะทำได้ เมื่อทำขึ้นแล้ว รู้จักรักษามิให้เสื่อม ในสถานที่นั้นๆ ให้สะอาดงามตา ให้เป็นระเบียบสวยงามในท้องถิ่นของตนที่เข้าอยู่อาศัย สิ่งใดไม่มี เราพอจะแสวงหาได้โดยทางที่ชอบ ก็ให้ประกอบขึ้นโดยธรรม ให้รักษาไว้โดย ธรรม เพื่อให้ความสะอาดสบายแก่ตนเองและหมู่คณะ วิธีการเหล่านี้ เรียกว่า ตั้งอยู่ในกัณณะธุระ เรียกว่าผู้ปรับปรุงและก่อสร้างความเจริญในถิ่นของตน นี่แผนก หนึ่ง เรียกว่า **คามวาสี**

๒. **วิปัสสนาธุระ** ได้แก่พวกที่แสวงหาที่วิเวก อันเป็นสถานที่อยู่ ของผู้ปฏิบัติที่ท่านจัดว่า อรัญญวาสี ในบาลีกล่าวไว้ว่า รุกขมุลเสนาสนัง ให้ อยู่ตามโคนต้นไม้ ให้เลือกอยู่ในสถานที่ควรแก่ตน เมื่ออยู่ในสถานที่ใดให้รักษา ความสะอาดในสถานที่นั้น วิหาร หรือวิหาร อันเป็นสถานที่เียบสงัด อัดถโยโค อัดถโยค มุงครึ่งเดียว (เพิงหมาแหงน) อันเป็นที่ห่างจากชุมชน ป่าสาโท ปราสาท อันเป็นสถานที่เียบสงัด หิมมิยัง เงื่อมผา กุหา ถ้ำ อรัญญู ป่า ไสสา ป่าช้า สุญญาคาร บ้านว่างเปล่า

สถานที่เหล่านี้ ให้เป็นผู้รู้จักแสวงหา ให้เป็นผู้รู้จักรักษาความเรียบร้อย ความสะอาดในสถานที่พักอาศัยของตน เพื่อให้ได้รับความสะดวกในการเข้าไปอาศัย อยู่ของผู้ปฏิบัติ นั่นคือ เป็นผู้ตั้งอยู่ใน สาธารณูปการ เป็นผู้บริหารสัสมัง ความดีให้เกิดขึ้นในสถานที่อยู่ของตน เรียกว่า **เสนาสนวัตร** และเป็นที่รู้จักทำ ตนให้เป็นคนดีขึ้นในถิ่นนั้นๆ อันนี้ชื่อว่า สาธารณูปการ อันเป็นไปในส่วนภายนอก เป็นเครื่องหมายความเจริญอันหนึ่งของบุคคลผู้มีคุณธรรมเรียกว่ากายวิเวก

ส่วนสาธารณูปการภายในนั้น ก็ควรสร้างให้เกิดขึ้น อันเป็นที่อยู่ของจิต ที่เรียกว่า วิหารธรรม หรือบ้านของใจ ควรสร้างให้เกิดมีขึ้นในตน มักะ ทางเดินเข้าสู่บ้าน ผละ ความดีเกิดขึ้นในดวงจิต เสนาสนะ ที่พักของดวงจิตนั้น ได้แก่ สัมมาสมาธิ มีปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ฌานทั้งสี่นี้ เป็นที่อยู่ของนักบวช เมื่อบวชเข้ามาเป็นสมณะแล้วก็ควรทราบที่เราผู้หนึ่งเป็นผู้อยู่ในองค์การอันนี้ ก็ควรทำหน้าที่ของตนให้เกิดขึ้นโดยชอบ โดยมากไม่รู้จักความหมายในองค์การนั้นๆ จึงพากันงมแต่ส่วนภายนอก ไม่สร้างซ่อมแซมคุณธรรมให้ใจอยู่ เมื่อใจไม่มีธรรมเป็นเครื่องอยู่แล้ว ก็จะไปอยู่หรือสร้างช่วยเหลือแต่คนอื่นภายนอก เมื่อจิตเกี่ยวข้องพัวพันกระหัดถึง เมื่อตายจากโลกนี้ ก็จะไปเกิดติดอยู่ในพัศุและเข้าของ มีวัคติดัต ตายไปเป็นพระภูมิ มีกุกุติดกุกุ มีโบสถ์ติดโบสถ์ มีวิหารติดวิหาร มีกายติดกาย ตายไปจากโลกนี้ ก็จะกลายเป็นผู้ไปอยู่อาศัยในที่นั้น ที่ท่านเรียกว่า กามุปาทาน ยึดติดอยู่ในโลก ตายแล้วย่อมไปเกิดอยู่ในวัคติดัตนั้น เช่นมีเรื่องเล่ามาในพระธรรมบทข้อหนึ่งว่า ภิกษุรูปหนึ่ง ได้บริวาร (จิ๋ว) อันเป็นที่พอใจของตน แล้วหวงแหนยึดถือไว้ว่าเป็นของตน เมื่อทำกาลกิริยาตายไปแล้ว เลยไปเกิดเป็นเส้นอยู่ในวัคติดัตนั้น เหตุเพราะไม่มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ในจิต จึงเป็นเช่นนั้น

ฉะนั้น สาธารณูปการข้อนี้ ที่จะให้พ้นไปจากวัคติดัต ก็ควรซ่อมแซมสร้างที่อยู่ของจิต จึงเป็นการสมควรรับหน้าที่ ทำหน้าที่นั้นๆ อย่าปล่อยให้รกร้าง ที่เรียกว่ากองกิเลส—เปรียบเหมือนหญ้า อย่าให้พวกปลวกและดินหนูขึ้นกินที่อยู่ของตน ที่เรียกว่า นิเวศน์ อย่าให้พวกเลือดเส้น จิ้งจกตุ๊กแก เข้ามาอาศัยอยู่ภายในที่เรียกว่า มลทิน เครื่องเศร้าหมองใจ อย่าให้แดดหรือไฟเผาบ้านตนเอง ต้องมุ่งหลังคาด้วยการสังวรณอายตนะ อย่าให้ไฟราคะ คือ แดง มาเผาจิต ราคะ โทสะ โมหะ เปรียบเหมือนแดดหรือไฟ มาเผาดวงจิต มาเผาบ้านของจิต คือ ฌาน

ทำศีลของตนเสียให้สะอาด อันนั้นชื่อว่าปราบสถานที่ ทำมานของตนให้เกิด
อันนั้นชื่อว่าปลูกเสนาสนะให้ตนอยู่เจริญปัญญาให้เกิดขึ้นในจิต อันนั้นชื่อว่าทำ
ความสว่างไสวในที่อยู่ของตน บุคคลผู้นั้นก็จะปลอดภัยในการอยู่และการไป เมื่อ
ทำได้เช่นนี้ก็ป็นเหตุนำมาซึ่งความเจริญของพระศาสนาโดยชอบ นั้นแหละชื่อว่า
เป็นผู้ตั้งอยู่ในองค์การสาธารณูปการในข้อนี้

๔. องค์การเผยแผ่

การเผยแผ่ในทันทมอยู่ ๓ กระทาง

กระทางแรก คือ การเผยแผ่โดยทางปริยัติ ได้แก่การแต่งตั้ง
พระทำหน้าที่องค์การนั้นๆ ไปเทศนาอบรมประชาชนทั่วไป หรือจัดระเบียบ
การศึกษา แต่งตั้งพระคณาธิการผู้สมควรที่จะเผยแผ่โดยทางปริยัติ เช่นเป็น
ครู เป็นอาจารย์ สั่งสอนตามระเบียบองค์การศึกษา มินักรรรมตรเป็นต้น
ก็จัดว่าเป็นการเผยแผ่ชนิดหนึ่ง

การเผยแผ่นั้น ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้หลายประการ เช่น ทิฏฐธัมม
กัตถประโยชน์ ให้เกิดประโยชน์ในชาตินี้ สัมมปรายิกัตถประโยชน์ ให้เป็น
ประโยชน์ในชาติหน้า ปรมัตถประโยชน์ ให้รู้จักประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระ
นิพพาน นี้ชื่อว่าเผยแผ่โดยทางปริยัติ จัดว่าเป็นความดีชิ้นหนึ่งของพระพุทธศาสนา

บุคคลใดหรือหมู่ใด พิจารณาอยู่แต่ใน ประโยชน์ชาตินี้ คือ
ทิฏฐธัมมกัตถประโยชน์ ขอชี้แนวทางให้ ซึ่งมีอยู่ ๔ อย่าง

๑. อุฏฐานสัมปทา เป็นผู้มีความพากเพียร หมั่นขยัน ทำกิจหน้าที่
ของตน ตั้งอยู่ในอาชีพที่ถูกตองในทางธรรม เช่น สัมมากรรมันโต การงานที่ชอบ

๒. อารักขสัมปทา ให้รู้จักรักษาทรัพย์ของตน ให้รู้จักรักษาทน
ของตนที่ได้มาโดยชอบแล้วด้วยดี ไม่ให้ตกลงไปในทางชั่ว

๓. กัลยาณมิตตตา คบเพื่อนที่ดีงาม ไม่คบคนชั่วที่จะทำตนให้เป็นคนตกต่ำ จะทำทรัพย์ของตนให้สาปสูญ

๔. สมชีวิตา จ่ายทรัพย์ที่ได้มาจากการงานนั้นๆ โดยดี เลี้ยงชีวิตของตนโดยทางที่ถูก ไม่จ่ายทรัพย์ไปในทางที่ผิด ไม่ทำชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้หม่นหมอง

ทั้งสี่อย่างนี้ เป็นหนทางที่จะนำมาซึ่งความสุขของตนในโลกนี้ แต่อย่าใช้ความคิดอันสั้น อันปราศจากความจริง เพราะความจริงของมนุษย์ที่เกิดขึ้น ต้องตายไปจากความสุขในโลกที่มีอยู่ทุกรูปทุกนาม

ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องหาทางที่ตนจะต้องได้รับในโลกหน้า ที่เรียกว่า สัมปรายิกัตถะประโยชน์ อันจะพึงได้รับ คือความสุขในโลกหน้า ทางพระจึงได้ทรงชี้แนวทางไว้ดังนี้ คือ

๑. สัทธาสัมปทา ให้เป็นผู้มีความเชื่อโดยสมบูรณ์ คือเชื่อบุญ เชื่อกรรม ความดีและความชั่ว แล้วก็ควรเว้นกรรมชั่วเสีย สืบสร้างแต่ความดีที่สามารถ

๒. สীลสัมปทา ให้เป็นผู้มีศีลมีสัตย์ ปฏิบัติตนให้เป็นคนบริบูรณ์ด้วยความประพฤติทางกาย วาจา จิต จะทำสิ่งใด ให้ทำด้วยความสุจริตที่ถูกต้องในทางพระ

๓. จาคสัมปทา ให้เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยการบริจาค ฝากทรัพย์ของตนไว้ เช่น ให้ทานในฐานะที่ตนพอจะทำได้ แต่การสละนั้น ทางพระท่านทรงแสดงไว้ว่า เป็นอริยทรัพย์ ให้ผลในชาตินี้และชาติหน้า ถ้าเราไม่เสียสละเช่นนั้น ทรัพย์ในโลกนี้ทั้งหมด ก็ให้ผลแค่ชีวิตหนึ่ง ตายแล้วก็สาปสูญ ไม่สามารถจะนำไปใช้สอยในโลกหน้าได้ ตัวอย่างเช่น ธนบัตรของประเทศไทย หรือเงินตราอย่างอื่น ก็ใช้ได้สำหรับในขอบประเทศนั้นๆ ถ้าต้องการไปเมืองนอกก็ไม่สามารถจะนำทรัพย์

ในประเทศของตนไปใช้จ่าย นอกจากคนมีปัญญา นำไปแลกเปลี่ยนเข้าบัญชีในธนาคารใดธนาคารหนึ่ง จึงจะเกิดประโยชน์แก่ผู้ออกต่างประเทศ ฉะนั้นผู้มีปัญญา นำทรัพย์ไปฝากไว้ในธนาคารชนิดที่เรียกว่านาบุญ เมื่อตนได้จากะ สละไปแล้ว นั้นแลเรียกว่าอริยทรัพย์ จะได้เกิดผลในข้างหน้า ไม่ว่าแต่ทรัพย์เลย คนในประเทศหนึ่งจะข้ามแดนไปอีกประเทศหนึ่ง เท่าภาษาที่พูดก็ใช้ไม่ได้ ฉะนั้นพระองค์จึงทรงสอนภาษาต่างประเทศให้เราอีกชั้นหนึ่ง ที่เรียกว่าสวคมนต์ ให้พระเจ้าเรณูเมตตาภาวนา จะได้ภาษาไปใช้สอยในโลกหน้า

๔. ปัญญาสัมปทา ให้เป็นผู้รอบคอบ รอบรู้ ในการกระทำทั้งหมด มิฉะนั้นก็จะทำไปด้วยโมหะ เช่น จันทาคติ ทำไปด้วยความรักอย่างเดียว ไม่คำนึงถึงเหตุผล ว่าผิดหรือถูก ภยาคติ ทำไปด้วยความกลัวอย่างเดียว ไม่คำนึงถึงเหตุผล โทสาคติ ทำไปด้วยความโกรธ หรือโทสะ ไม่คำนึงถึงความผิดหรือถูก โมหาคติ ทำไปด้วยความหลง สำคัญว่าผิดเป็นถูก สำคัญว่าถูกเป็นผิด เมื่อทำไปโดยอาการเช่นนั้น ถือว่าเป็นผู้ไม่มีปัญญา ฉะนั้น จึงให้ตรวจตราพิจารณาโดยชอบเสียก่อน ไม่ว่าจะทำสิ่งใดๆ ทั้งหมด ที่เนื่องไปด้วยการทำบุญ จึงเรียกว่า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา

ปฏิบัติทางสี่อย่างนี้ เป็นหนทางเปิดช่อง อันจะนำไปสู่สุคติโลกหน้า คือ สวรรค์ แต่ถึงอย่างนั้น ก็จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่อีก

ถ้าเป็นผู้มีศรัทธาแก่กล้า มีความสามารถ จะบำเพ็ญตนให้สูงยิ่งขึ้นไปกว่านี้ ที่ท่านเรียกว่า ปรমัตตประโยชน์ อันจะพึงได้รับ ได้แก่โลกุตระกุศล ในกุศลข้อนี้เป็นสิ่งที่ควรทำแก่พุทธบริษัททั้งหลาย สิ่งจำเป็นก็มีอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. เป็นผู้มีศรัทธา
๒. เป็นผู้มีความเพียร

เมื่อมีสมบัติในตนได้อย่างนี้ ก็เป็นเครื่องมือสำหรับตนทุกคน ไม่เลือกหน้าว่า คนโง่ คนฉลาด คนหนา คนบาง หญิงชายทั้งปวงในโลก เมื่อมีความประสงค์อย่างนั้นแล้ว ก็ให้ตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ อันเป็นแนวทางของพระนิพพาน คือ

๑. สมตะภาวนา ทำจิตใจให้สงบ

๒. วิปัสสนาภาวนา ทำจิตให้มีปัญญา เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในตนของตนเอง เล็งเห็นสภาพแห่งธรรม ซึ่งมีอยู่ในตัว

สภาพแห่งธรรมนั้น คือความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ชั่วขณะ ก็ดับไปเหมือนลูกคลื่นในทะเล เมื่อลมพัดแล้วก็เกิดคลื่นน้อยคลื่นใหญ่ในมหาสมุทร ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน สภาพของขันธที่มีอยู่ในตัวก็เหมือนเป็นไปโดยอาการลูกคลื่นฉะนั้น นี้ก็เรียกว่าสภาพธรรม

สภาพอีกอันหนึ่ง จะมีคลื่นหรือไม่มีคลื่นก็ทรงอยู่โดยธรรมชาติเหมือนน้ำทะเล ในคราวที่ไม่มีลม ก็ราบเรียบใสดี สภาพธรรมซึ่งมีอยู่ในใจของทุกคน ซึ่งเป็นสภาพที่ไม่เกิดและไม่แปรผัน ไม่ดับ ไม่สูญ ทรงอยู่โดยอาการเช่นนั้นก็มีอยู่ทุกรูปทุกนาม

ทั้งสองแนวทางนี้ เป็นเหตุให้สำเร็จประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน

ทั้ง ๓ ประการนี้ ใครต้องการก็มีอยู่ในตนทุกคน ถ้าคนใดรู้จักวิธีการเผยแผ่แนะนำ ตักเตือนตนเอง ก็จักเกิดประโยชน์ไม่ต้องสงสัย

อีกประเภทหนึ่ง เผยแผ่โดยทางปฏิบัติ โดยไม่ต้องใช้ทางวาตะคำพูด เป็นแต่เพียงประพฤติตัวให้เป็นคนดี เพื่อให้เป็นแบบอย่างของเขาโดยมารยาท ส่วนนี้ก็เป็นส่วนสำคัญ จักว่าเป็นการเผยแผ่ได้ชนิดหนึ่ง ตัวอย่าง เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราเข้าไปบรรมอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง พร้อมด้วยพระภิกษุจำนวน

๕๐๐ องค์ ถึงเวลาพลบค่ำพระองค์เองก็บรรทมด้วยสี่หัตถ์ ส่วนพระสงฆ์
ทั้งปวงก็เดินจงกรม นั่งสมาธิ ไม่มีใครพูดจาสนทนากันเลย เจียบสงบ พอดีพวก
ปริพาชกได้เข้าไปอาศัย ไปพบเห็นอาการกิริยาเช่นนั้นก็เกิดความเลื่อมใส ทำใจ
ของตนให้ร่มเย็นอยู่ใน พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ จนได้ยอมตนเป็นคณะ
สานุศิษย์ของพระพุทธองค์ ได้เป็นกำลังใหญ่ของพระศาสนา เหตุนั้น ปฏิปทา
ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ จึงเป็นกำลังเผยแผ่ที่สำคัญอย่างที่สุด กิริยาอาการเช่นนั้น
ไม่ว่าแต่มนุษย์เราเลย แม้แต่สัตว์ก็ยังสามารถทำตามได้ ตัวอย่าง เช่น คนขาหัก
งูมาขาดี ไม่กี่วันมันก็เดินขากระเผลกตามคนขาหัก คนเดินก่อนทำเช่นไร คนเดิน
หลังก็ยอมทำเช่นนั้น แม้พิมพ์เป็นเช่นไร เครื่องโลหะที่พิมพ์ลงไปก็เป็นเช่นนั้น
เหมือนกัน ฉะนั้น การปฏิบัติตัวดีจึงเป็นการเผยแผ่พระศาสนาอย่างลึกซึ้งตรึงใจ
ของผู้เจริญตาม นี่ก็เป็นกิจอันหนึ่งโดยชอบของพระศาสนา แม้กิเลสของตนยังหนา
อยู่ ก็สามารถทำประโยชน์ได้

ฉะนั้น วิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะถือกันแค่ชั้นธรรมาสน์แสดง
ธรรมเพียงเท่านั้น ย่อมไม่พอในวิธีการเผยแผ่ ผู้มีปัญญายอมทำให้พุทธบริษัท
เกิดศรัทธาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น มรรยาททั้งกล่าวมา หรือโดยเทศนาปาฏิหาริยะ
อนุศาสน์ปาฏิหาริยะ แต่ละอย่างนี้เป็นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

อีกชนิดหนึ่ง ที่ท่านเรียกว่า อธิปาฏิหารย์ กิจศาสนาบางอย่างทำ
การเผยแผ่ในทางจิต ตัวอย่างเช่น พระจุลบันดก ท่านได้ทำอธิปาฏิหารย์
ให้เป็นที่ยศจรรยแก่คนที่พบเห็น เป็นเหตุให้เกิดศรัทธา ความเคารพและยำเกรง
ผู้ไม่เคยเลื่อมใสก็เลื่อมใสขึ้นโดยอาการนั้นๆ

อีกอันหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอง ก็เคยทรงทำมา เช่นไปทรมาน ปุณณะกัสสปะ สามพี่น้อง ฝนตกพระองค์ก็ไม่เปียก ลงไปเดินจงกรมอยู่ในน้ำก็ไม่เปียก เป็นเหตุให้ทรมานปุณณะกัสสปะละทิฏฐิได้ เมื่อละทิฏฐิได้แล้วก็เป็นเหตุให้พระองค์ทรงชี้แจงแสดงธรรมให้ฟัง พวกเหล่านั้นก็ได้เห็นธรรมเกิดขึ้นในตน เชื่อมรรค เชื่อผล ปฏิญาณตนเป็นสาวกศิษย์ของพระพุทธเจ้า เป็นกำลังใหญ่ของพระศาสนาได้พวกหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่ง เช่นพระองค์ได้เคยทรงทรมานอังกุลีมาลโจร พระองค์ได้ทรงแผ่เมตตาช่วยอำนาจแห่งฌาน อังกุลีมาลวิ่งตามไป ก็ทำให้เกิดแผ่นดินไหวเป็นคลื่นสูง ๆ ต่ำ ๆ จนอังกุลีมาลเหนื่อยในการวิ่ง จึงได้ออกอุทานยินยอม พระองค์จึงได้ทรงประทานโอวาท อังกุลีมาลโจรก็มีจิตเชื่อเลื่อมใสจนทำใจของตนเองให้บรรลुकุณธรรม หรือนอกจากนี้ ก็มีอยู่อีกหลายจำพวก ฉะนั้น พระองค์จึงสามารถประกาศพุทธศาสนาให้ยืนยาวมาได้จนตลอดกาลทุกวันนี้ ถ้าจะถือการแผ่แผ่กันเพียงคำพูดอย่างเกียวย่อมไม่พอ

ฉะนั้น การแผ่แผ่ก็สรุปได้ ๓ ประการ

๑) แผ่แผ่ด้วยกาย ทำแบบอย่างให้เขาดูด้วยมารยาท เช่น รักษา กาย วาจา ให้เรียบร้อยดีงาม รักษาตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้สงบระงับ ก็จะนำมาซึ่งความเลื่อมใสของปวงชนผู้ได้เห็น

๒) แผ่แผ่ด้วยวาจา ใช้วาทาส่งสอนแสดงธรรม ให้ได้ยินได้ฟัง ก็เป็นเหตุให้เกิดความเข้าใจ จะนำมาซึ่งความเลื่อมใสของผู้สดับ

๓) แผ่แผ่ในทางจิตใจ (มโนมยิทธิ) พิจารณาด้วยญาณว่าคนใด เป็นผู้ควรแก่การรับธรรมะ ก็แผ่เมตตาจิตอุทิศกุศลผลบุญไปให้ การแผ่แผ่ อันนี้ใช้ได้ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ที่ใกล้และที่ไกล สามารถจะช่วยมนุษย์บางพวก

เทวดาบางเหล่า ผู้มีนิสัยอยู่ในข่ายของธรรม ก็สามารถที่จะดึงดูดบุคคลผู้นั้นให้มา
เกิดความเลื่อมใสได้โดยไม่ต้องพูด

อันนี้ ท่านเรียกว่า ตรวจน้ำแผ่เมตตาคจิต เมตตาคที่มีอยู่ในดวงจิต
แล้ว ย่อมเป็นกระแสอันเย็น เมื่อความเย็นแล่นไปถึงที่ใด ทั่วอาณาแห่งใจ
เบิกบาน ก็เป็นเครื่องดึงดูดให้มนุษย์และเทพยดาทั้งหลาย ใฝ่เลื่อมใสศรัทธาเชื่อถือ
ปฏิบัติตามคุณธรรมได้ ตามอรรถาธิบายของสัตว์ที่มีอยู่ แม้ยังไม่เห็นตัว เป็นแต่
ทราบข่าวก็ยังได้รับความเย็นใจ ก็จะสำเร็จประโยชน์สุขแก่เขาเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี
ดี การเผยแผ่เช่นนี้ ย่อมได้ประโยชน์ตนและคนอื่น ผู้ที่ทำได้เช่นนี้ต้องเป็นผู้
สร้างความคิดให้เกิดขึ้นในจิตของตนให้เพียงพอเสียก่อน เช่นความคิดของตนที่ยัง
ไม่มี ก็ทำให้มีขึ้น แผ่ให้เจ้ากรรมนายเวรที่มีในดวงนี้เสียก่อน แผ่ความคิดให้เต็มกาย
แผ่ความคิดให้เต็มจิต ความเต็มนั้นแหละท่าน เรียกว่าปิติ ได้แก่ความอิ่มเอิบด้วย
กุศล ความคิดเต็มใจ อิ่มเอิบด้วยกุศล กายอิ่ม ใจอิ่ม เป็นความคิด เปรียบเหมือน
น้ำเต็มถัง หรือดินอึมน้ำ เมื่อน้ำมีมากอึมน้ำอยู่ในภูมิประเทศอันใด ต้นไม้และ
เถาวัลย์ก็งอกงามอยู่ในภูมิประเทศอันนั้น เมื่อความคิดไม่มีในตนเพียงพอ เหมือน
น้ำไม่มีในถัง แม้จะเปิดก๊อกออกไปได้สักเพียงใดก็ตาม ก็มีแต่ลมพัดออกอย่างเดียว
เท่านั้น เย็นลมกับเย็นน้ำผิดกัน ความเย็นของลม พัดต้นไม้ก็เหี่ยว พัดดินก็ฟุ้ง
ความเย็นของน้ำใช้ได้หลายอย่าง ฟอกผ้า ซ้ำระกาย คั้นกิน หรือนำไปรดต้นไม้
ก็เป็นเหตุให้เกิดความเจริญงอกงาม ดินที่แข็งเป็นเหตุให้อ่อน ไข่แต่เพียงเท่านั้น
ประโยชน์ของน้ำเย็นยังมีอีกมากมายนัก ฉะนั้นผู้ปฏิบัติธรรมแม้ไม่พูด เพียงนึกแผ่
เมตตาค ก็สามารถทำประโยชน์ให้ปวงชนได้เป็นอย่างดี ที่ท่านเรียกว่า เมตตาคปารมี

ฉะนั้น เมื่อความคิดได้เกิดขึ้นแล้วแก่ตนของตน ถึงจะนั่งหลับตาอยู่
นิ่งๆ ก็ทำประโยชน์ได้ แต่วิสัยของคนโง่ก็เห็นว่าเป็นคนเอาตัวรอด ไม่ได้มอง

ลึกลงไป ท่านจึงเปรียบได้เหมือน ฟ้ายี่ร้องแต่ไม่มีฝนตก คนเราก็เหมือนกัน ได้แต่เผยแผ่ พุทให้เขาฟัง สอนให้เขารู้ แต่ความดีของตนไม่มีในตน คนนั้นก็เหมือนกับฟ้ายี่ร้องไม่มีฝนตก ถึงแม้จะมีคนกลัวเกรงแต่ฝนก็ไม่ได้รับความเย็นใจ อีกชนิดหนึ่ง ฝนตกฟ้ายี่ร้องก็มี คือคนไม่ค่อยพูด แต่แผ่เมตตาในทางจิต อุทิศกุศล ผลความดีในตนให้แก่คนอื่น อยู่หนึ่งๆ ก็สามารถทำความเชื่อถือให้เกิดแก่คนอื่น และทำให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข เป็นทางนำมาซึ่งความเคารพนับถือบูชาเป็นอย่างยิ่ง บางชนิด ฟ้ายี่ร้องทั้งฝนตกก็มี ฟ้ายี่ร้องทั้งฝนทั้งลมก็มี อันนั้นก็ยิ่งดี เลิศตามวิสัยของผู้สามารถ เปรียบเหมือนมีความดีแล้วในตน สั่งสอนเผยแผ่ ทางกาย ทางวาจา และทางจิต ก็จะได้ผลเกิดขึ้นหลายอย่าง คนที่ปฏิญาณสัจจะก็จะอ่อนน้อมได้ทันที เหมือนลมพัดต้นไม้ใหญ่ก็จะอ่อนโอนไปได้ตามลม แบบอย่างก็มีให้ คือความประพฤติทางกาย ดวงจิตคิดเมตตาไม่อิจฉาคนดีมีแต่ความสงสาร ยังความร่มเย็นให้เกิดแก่บุคคลทั้งปวง นั้นแหละเป็นการเผยแผ่โดยสมบูรณ์ ยังความเจริญของศาสนาให้เกิดขึ้นโดยชอบ

การเผยแผ่หมวดนี้เป็นส่วนสำคัญยิ่ง จะพึงได้รับผลเกิดขึ้นโดยวิธี ๒ ประการแก่บุคคลผู้นั้น คือ

(๑) รู้จักใช้พระเดชให้เกิดประโยชน์ เรียกว่าสำเร็จด้วยฤทธิ์ หรือด้วยอำนาจทางใจ

(๒) รู้จักใช้พระคุณคือความดีในตน ให้เกิดประโยชน์แก่ปวงชนมนุษย์พุทธบริษัท โดยไม่ต้องใช้อำนาจใดๆ ทั้งหมด

ใครปฏิบัติตนได้เช่นนี้ จึงเป็นคนคู่ควรแก่องค์การเผยแผ่โดยธรรมวินัย เมื่อความสมบูรณ์แห่งองค์การทั้งหลายเกิดขึ้นในกลุ่มใด คณะใด บุคคลใด ในหน้าที่นั้นๆ ก็ยังความวัฒนาถาวรให้เกิดแก่พระพุทธศาสนาต่อไป ถ้าปฏิบัติไม่ได้เช่นนี้ การแต่งตั้งกฎเกณฑ์แห่งองค์การนั้นๆ ก็ถือว่ายังไม่มีความหมาย และ

ก็น่ากลัวจะเกิดโลกาวินาศ ยังความสูญหายมาสู่ของพระพุทธศาสนาเสียมากกว่า เช่น
ตัวอย่างในอินเดียเป็นต้น

ฉะนั้น จึงขอชี้แจงโครงการ และหน้าที่ของท่านทั้งหลายให้รู้ทั่ว
ถึงกัน

องค์การทั้งหลายเหล่านี้ ถ้าสามารถสร้างให้เกิดขึ้นแก่ตนคนเดียวได้
ก็จะดีเลิศ ก็ควรถือเช่นนั้นเหมือนกัน จึงจะเป็นธรรม ถ้าถือกันแค่ระเบียบยังไม่
เป็นธรรม ก็จะบกพร่องไม่สมบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนั้น ที่ท่านตั้งองค์การไว้แล้วแก่เรา
ก็จะเกิดเหตุให้เสียเวลา การคิดนึกตรึกตรองไว้แล้วว่าเป็นประโยชน์แก่เรา ก็จะ
เปล่าเสียผล

ฉะนั้น จำเป็นอยู่ที่จะต้องใช้อำนาจและคุณธรรมในหน้าที่ของตน ให้
ถูกต้องและเข้มแข็ง พระศาสนาจึงจะเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ถ้าจะชี้แจงให้
ยืดยาวก็ยังมีอยู่อีกมาก แต่เขียนรวบรัดตัดใจความมาอธิบายไว้โดยย่อเพียงเท่านั้น
ก่อน คิดว่าพอจะเป็นแนวทางของพวกเราได้ตามสมควร ในโอกาสหน้าจะอธิบาย
ขยายสู่ฟังอีก ๆ

ข้อความทั้งหลายที่กล่าวมานี้ เมื่อขาดตกบกพร่องโดยประการใดแล้ว
ขอท่านผู้อ่านจงให้อภัยด้วย

สวัสดิ์

๖ ตุลาคม ๒๕๐๓

“ ธรรมรักษาศาสนา ให้ยิ่งกว่ารักษาน้ำใจคน ”

พระอาจารย์มั่น

มรรควิชา

โดย

พระสุทธจริตรมรสังคัมภีรเมธาจารย์

(พระอาจารย์ดี ชุมธโร)

พุทธบัญญัติและการปฏิบัติทั้งหมดรวมยอดเข้ามาก็มีอยู่ ๘ อย่างเท่านั้นคือ

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ เห็นถูกต้องตามความจริง
๒. สัมมาสังกัปปิ ความดำริชอบ ถูกต้องตามแนวทางแห่งความสุข
๓. สัมมาวาจา การกล่าววาจาชอบตามความจริง
๔. สัมมากัมมันโต การงานที่สร้างขึ้นด้วยกาย วาจา เป็นงานที่ถูกต้องสุจริต
๕. สัมมาอาชีโว การบำรุงช่วยเหลือความเป็นอยู่แห่งตนโดยชอบธรรม
๖. สัมมาวายาโม ความเพียรพยายามถูกต้องตามแนวทางของความดีทั้งหลาย
๗. สัมมาสติ การระลึกชอบอารมณ์อันใดทางที่ดี บุคคลใดที่ดี อันเป็นที่ตั้งของใจให้ระลึกถึงอารมณ์อันนั้นเสมอ
๘. สัมมาสมาธิ ตั้งมั่นชอบ ถูกต้องตามหลักความจริง ไม่ให้เป็นไปในทางมิจฉาสมาธิ

อธิบาย

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ เห็นถูกต้องตามความจริง คือเห็นอริยสัจ ๔ ได้แก่

- ๑) ทุกข์ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ
- ๒) สมุทัย เป็นแดนเกิดแห่งความทุกข์กายทุกข์ใจ คือ อวิชชาตัณหา มีกามตัณหาเป็นต้น นี่แหละเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งมวล

๓) นิโรธ ความสิ้นไปกับไปแห่งทุกข์ทั้งหลายอันเป็นต้นเหตุ และผลย่อมดับไป เมื่อทุกข์ทั้งหลายสิ้นไปแล้ว เหลือแต่ความสุขอย่างเลิศ ที่ท่านเรียกว่านิพพานสุข

๔) มรรค ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางกำจัดเหตุแห่งทุกข์ให้สิ้นไป คือ อวิชชา ความรู้ไม่จริง รู้ไม่ตลอด รู้ไม่ถึงฐาน ตัณหา ความอยาก ความดิ้นรนเกินขอบเขตแห่งความเป็นจริง ย่อมละได้ด้วยอำนาจแห่งมรรค คือ ข้อปฏิบัติอันจะต้องบำเพ็ญขึ้นให้มีในตนโดยสมบูรณ์ อันรอบคอบด้วยปัญญา ปัญญา ช้อนเป็นได้ทั้งทางโลกียปัญญา เป็นได้ทั้งโลกุตตระปัญญา แต่โลกุตตระปัญญานั้น เกิดขึ้นจากการอบรมสมาธิจิตจึงจะเกิดขึ้นได้ ที่ท่านเรียกว่า ปัญญาญาณ ความรู้ลึกซึ้งเข้าถึงฐานความจริงของสิ่งทั้งหลายในโลก รวมลงก็มีอยู่ ๒ อย่าง คือ

ก. ความรู้ว่าการทำชั่ว พุคชั่ว คิดชั่ว เป็นเหตุแห่งความทุกข์ ความเดือดร้อนของตนและคนอื่น

ข. ความรู้ดี ทำความดีทางกาย ทางวาจา ทางใจให้เกิดขึ้นโดยสุจริต เป็นเหตุให้ได้รับความสุขกาย สบายจิตของตนและคนอื่น คือ เห็นว่าความชั่วคนชั่วก็ไม่ชอบ คนดีก็ไม่ชอบ นี่เป็นความเห็นถูกต้องตามความจริง ฉะนั้น ผู้มีปัญญา จึงทำแต่ความดีความจริงเสมอไป จึงเรียกว่าเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ

๒. สัมมาสังกัปปो ความดำริชอบ ถูกต้องแนวทางแห่งความสุข มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑) เนกขัมมสังกัปปो ความดำริที่จะปลดปล่อยจากคุณทั้ง ๕ อันเป็นทวนิวรณ์ให้ออกจากจิตใจแห่งตน

๒) อัปยาปาตสังกัปปो ความดำริที่จะคลี่คลายรื้อถอน ทำลายความชั่วออกจากดวงจิตของตน อันเป็นทวนิวรณ์ในบุคคลที่เราไม่ชอบใจนั้น ให้พยายามปลดปล่อยอารมณ์นั้น ๆ ออกเสียจากใจแห่งตน

๓) อวิหิงสาสังกัปโป ความคำรชอบที่ไม่นึกคิดตรึกตรองไปในฝ่ายให้ร้าย ใส่ร้าย เฟ่งโทษผู้อื่นที่เป็นไปในทางเบียดเบียนบุคคลผู้อื่นหรือสัตว์อื่น ฉะนั้น ใครจะติจะชั่วประการใด เราไม่มีจิตอริสสาริชยา แข่งที่ต่าง ๆ ในทางความนึกคิด ปลดเปลื้องออกไปจากใจแห่งตนได้ เพราะความคิดเช่นนั้น เป็นความคิดที่เบียดเบียนตนเอง เมื่อทำตนของตนได้แล้วย่อมเบียดเบียนคนอื่นได้ รวมลงก็มีอยู่ ๒ อย่าง คือ

ก. สิ่งใดที่เป็นความชั่ว ความกังวล อันเป็นเหตุให้จิตใจเศร้าหมอง เป็นทุกข์ ก็ให้คิดพยายามละเลิกอยู่เสมอ พยายามจะถอนตัวออกจากความทุกข์นั้น ๆ เพราะอาการเช่นนั้นเป็นการลงโทษตนเองที่เรียกว่า เบียดเบียนตนเอง

ข. ส่วนใดเป็นเหตุแห่งความสละสลวยความสุขในทางจิตใจ ก็พยายามสะสมให้เกิดให้มีขึ้นในตน จนกว่าจะได้บรรลุความสำเร็จสันติสุขที่เรียกว่า เมตตาตนเอง จึงอยู่ในลักษณะสัมมาสังกัปโป ความคำรชอบ

๓. สัมมาวาจา การกล่าววาจาชอบตามความจริงมีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑) ไม่กล่าวคำเท็จ

๒) ไม่กล่าวคำส่อเสียดเป็นต้นว่าเอาเรื่องของฝ่ายนี้ไปพูดให้ฝ่ายโน้นเกิดความเข้าใจผิด เป็นเหตุให้สองฝ่ายแตกแยกกัน

๓) ไม่ใช่คำกล่าวที่หยาบคาย ชื่นโคตร ชื่นแซ่ อังชาติ อังสกุล อังอาชีพ และการงาน อันเป็นความเลวที่โลกสมมตินิยมกัน

๔) ไม่กล่าวคำโปรยประโยชน์ คือ คนฟังไม่ได้ ผลดีจากการพูด เช่น พูดติเตียนนินทาคนอื่นซึ่งเป็นส่วนความชั่วของเขา อันไม่มีคติเตือนใจของผู้ฟัง ย่อมเสียประโยชน์ของตน หรือพูดสำรอก คือ ได้แก้คำพูดซ้ำพูดซากจนเบื่อหูของคนฟังก็ฟังอยู่ เหมือนกับคนดื่มสุราที่พูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ เรียกว่าพูดสำรอกว่าไรหาสาระแก่นสารมิได้ หรือพูดเพื่อ ฟุ่มเฟือย แม้จะเป็นส่วนความดีก็ตาม

ถ้ามันเหลือหูของบุคคลผู้อื่นแล้ว ย่อมไม่ได้ประโยชน์จากการพูด หรือพูดเพื่อเจ้า คือพูดเงินเลยเถิดเอาหลักเกณฑ์มิได้ พูดมากแต่จะเอาใจความมิได้ ย่อมไร้ประโยชน์ ในการพูด เข้าในลักษณะที่เขาวา พูดมากปากเบ่ยกเสียเวลา

สรุปแล้วก็อย่ากล่าวคำชั่ว คำผิด นี่หนึ่ง ให้กล่าวแต่คำดี คำจริง อันจะให้คติเตือนใจและวิชาความรู้แก่ผู้ฟัง แต่ถึงกระนั้นก็ให้รู้จักกาล รู้จักเวลา รู้จักบุคคล รู้จักหมู่ รู้จักคณะ มีสถานที่ สมาคม จึงจะเป็นไปในสัมมาวาจาโดยชอบ อย่าถือแต่เจตนาดี กล่าวดีเป็นใหญ่ ถ้าไม่ถูกต้องตามกาลเทศะ ย่อมให้โทษ เป็นต้นว่า คนอื่นเขาทำผิด เราเป็นผู้เจตนาดีหวังดี แต่ยังไม่ถูกเรื่องของเขา ย่อมให้โทษ เช่น มีเรื่องที่เขาเล่าว่า มีภิกษุองค์หนึ่ง เดินทางไปกลางทุ่ง ไปพบกับชาวนาคนหนึ่งแบกไถ ถือจอบ สวมงอบ ไม่โจงกระเบน พอเห็นพระก็ยกมือไหว้ โดยไม่ได้ทำความเรียบร้อยในตัว ภิกษุองค์นั้นมีเจตนาดีเพื่อเตือนสติเลยพูดขึ้นว่า โยมไหว้พระอย่างนั้นยังไม่ถูกต้ององค์พระ ชาวนาก็ตลึงพูดขึ้นว่า ไม่ถูกต้องข้างโคตรแม่มัน ในที่สุดคำพูดเตือนสติ เพื่อจะให้แก้ทำความดีเรียบร้อย เลยต้องกลายเป็นได้รับโทษ ดังนี้ เป็นต้น

๔. สัมมากัมมันโต การงานที่ทำขึ้นด้วยกายเป็นการทำงานที่ถูกต้อง สุจริต ว่าโดยการกระทำ คือเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในกายสุจริต ๓ อย่าง คือ

- ๑) ไม่ฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์ และบุคคลอื่นให้ได้รับความเดือดร้อน
- ๒) ไม่ลักทรัพย์ ยักยอก ฉ้อโกง กลบเกลื่อน ปกปิด ทรัพย์สมบัติของบุคคลผู้อื่น
- ๓) ไม่ประพฤติดุคในกาม อันเป็นการกระหนกระเทือนในบุตร และภรรยาของผู้อื่น ที่ไม่ชอบด้วยศีลธรรม

ถ้าจะกล่าวถึงหน้าที่การงานที่ทั่วไปมีอยู่ดังนี้ คือ

การงานบางอย่างเราจะต้องประกอบขึ้นด้วยกายก่อนที่จะทำการงานนั้น ให้ตรองดูเสียก่อนว่า เป็นไปเพื่อคุณประโยชน์ของตนและบุคคลได้เพียงไร เป็นไปเพื่อความสะอาดบริสุทธิ์หรือไม่ ถ้าเป็นไปเพื่อความทุกข์ ความเดือดร้อนของ ตนของผู้อื่น ก็ควรยับยั้งไว้เสียด้วยดี เลือกทำแต่การงานที่ดีที่ชอบ อันเป็นเหตุ นำมาซึ่งความสุข ความสะดวก ความสบายของตน และบุคคลผู้อื่น จึงควรทำ การงานในที่นี้ก็ควรรวมมาอยู่ว่า ได้แก่ความไหวกายของตนทุกส่วน เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน ใช้อวัยวะส่วนอื่น เช่น จับ ฉวยด้วยมือของตนทุกอย่าง และจะต้อง ใช้ตา ใช้หู ใช้จมูก ใช้ปาก ใช้กาย และอวัยวะทุกส่วนรวมกันเข้าทั้งหมดชื่อว่า การงานทางกายทั้งนั้น แยกเป็นประเภทมีอยู่ ๕ อย่างดังนี้ คือ

๑. *อารักขกรรม* การงานที่รับผิดชอบช่วยเหลือบำรุงประชาชน พลเมือง พุทธบริษัท โดยความเที่ยงธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ปกป้องรักษาไพร่ฟ้า ประชาชนให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขทั่วถึงกัน เช่น

ก. ช่วยป้องกันรักษาความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินมรดกของเขา ให้ได้รับความปลอดภัย สันติภาพ อิศรภาพ

ข. ช่วยบำรุงโดยวิธีต่าง ๆ เช่น สงเคราะห์ด้วยสังฆาริมทรัพย์ หรือ อสังฆาริมทรัพย์ บำรุงส่งเสริมให้เกิดผลประโยชน์ขึ้นในทางทรัพย์วิชาความรู้ และความประพฤติอันเป็นสายบรรทัดที่จะนำปวงชนไปสู่ความเจริญ ที่เรียกว่า อารยชน อารยประเทศ ให้เป็นไปด้วยความยุติธรรม ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย

๒. *กสิกรรม* ได้แก่การสืบสร้างแสวงหาผลประโยชน์ อันจะเกิดขึ้น จากภูมิประเทศ เช่น การทำไร่ ไถนาเรือกสวน ปลูกสร้างพืชผล อันจะเกิดเป็น ทรัพย์สินเงินทองที่เรียกว่า ทรัพย์ในดิน เป็นต้น

๓. *อุตสาหกรรม* ได้แก่การแยกส่วน แปรส่วนของวัตถุทั้งหลายที่ ได้มาจากพื้นแผ่นดิน แต่ยังไม่สามารถให้ความสะดวก ความสุขได้โดยสมบูรณ์ ก็

จะต้องอาศัยแปรรูปวัตถุนั้น ๆ ออกเป็นส่วน ๆ เช่น แปรรูปของข้าวให้เป็นแป้ง เป็นขนม แปรรูปผลไม้ที่เกิดจากยอด หรือเกิดจากใต้ดิน ให้กลายเป็นน้ำ เช่น น้ำส้ม หรือแปรรูปวัตถุที่แข็งให้เหลว เช่น การถูลงแร่ หรือทำของเหลวให้เป็นของแข็ง เหล่านี้เป็นต้น กิจกรรมทั้งหลายเหล่านี้ ก็อยู่ในความสุจริต เทียงตรง จึงจะเป็นไปในลักษณะของการทำงานที่ชอบ

๔. *พานิชกรรม* ได้แก่การค้าขายถ่ายเทแลกเปลี่ยนวัตถุต่างๆ ให้ได้รับความสะดวกของผู้ต้องการ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความสุข ความสบาย ความสะดวกของกันและกัน ทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำ ของดีและของเลว ในระหว่างคนโง่ คนฉลาด และปานกลาง ให้ได้รับความสะดวก ความยุติธรรม ซื่อสัตย์ สุจริตด้วยดี

๕. *กรรมกะระกรรม* ได้แก่การทำงานที่รับจ้างแสวงหาทรัพย์ของตน โดยชอบแก่การงานชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง ก็ตั้งให้อยู่ในความพอดี พองาม ของการงาน และทรัพย์ที่จะต้องได้มาให้คู่ควรแก่กิจการนั้น ๆ โดยความความซื่อสัตย์ สุจริต เทียงตรงด้วยดี

สรุปแล้วก็มีอยู่ คือ

ก. ทำตนให้เป็นคนสะอาด ทำตนให้ตรงกับหน้าที่ของตนโดยสม่ำเสมอ

ข. ทำวัตถุต่าง ๆ ที่เนื่องถึงตนให้เป็นวัตถุที่ดีที่สะอาดขึ้น ธรรมชาติของสะอาดจะมากก็ตาม น้อยก็ตาม ย่อมเป็นของดีอยู่ทุกเมื่อ คนจะรู้จะเห็นก็ตาม ไม่รู้ไม่เห็นก็ตาม แต่ตนจะต้องรู้อยู่เสมอ

ฉะนั้น ก่อนที่จะประกอบกิจการงานให้ชอบ และสุจริตนั้น จึงต้องใช้ความคิดนึกตรึกตรอง ใช้สติปัญญาให้รอบคอบทั่วถึงเสียก่อน การงานนั้นจึงจะชอบแก่ศีลธรรม

๖. สัมมาอาชีโว การเลี้ยงชีวิตหรือบำรุงตนเองและครอบครัว ใช้จ่ายทรัพย์ทั้งหลายอันเป็นเครื่องบริโภคนอุปโภคทั้งมวล จะต้องจ่ายทรัพย์ของตนที่ได้มาแล้วจากการงานที่ชอบ ให้ถูกต้องตามศีลธรรม จึงจะได้รับความร่มเย็นปลอดภัย ทำความเป็นอยู่ของตนนั้นให้มีอิสรภาพสันติภาพ อันเป็นแนวทางแห่งความสงบ เช่น จ่ายทรัพย์ให้อยู่ในหลักธรรม เพื่อบำรุงชีวิตของตน และคนอื่น ให้ได้รับความสุขทั่วกัน มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

ก) สงเคราะห์ ได้แก่การจ่ายทรัพย์ของตนให้เป็นประโยชน์แก่คนบางคนบางคน เช่น กษัตริย์แจกจ่ายแก่คนยากจน เจ็บป่วย อดอยาก ซึ่งควรจะได้รับความช่วยเหลือจากผู้มีทรัพย์ ทั้งส่วนภายในและภายนอก เพื่อช่วยความเป็นอยู่ของเขาให้ได้รับความสุขความสบาย

ข) ช่วยเหลือบำรุง ได้แก่การจ่ายทรัพย์ของตนให้เกิดประโยชน์ในครอบครัว มีการบำรุงบุตรและธิดา เพื่อนมิตร สหาย ที่อยู่ใกล้ชิดชิดคน ให้คนทั้งหลายเหล่านั้น ได้รับความสุขสบายตามส่วนที่เราจะช่วยเหลือบำรุงเขาได้

ค) บำรุงส่งเสริม ได้แก่การจ่ายทรัพย์ของตนหรือกำลังของตน ซึ่งมีอยู่ภายในตัว บำรุงส่งเสริมในกิจการส่วนใหญ่ของคนทั่วไป เช่นช่วยรัฐบาลโดยทางตรง หรือทางอ้อม ทางตรงได้แก่การสละเงินก้อนใดก้อนหนึ่งในหน่วยราชการ เป็นต้นว่า ตั้งมูลนิธิเพื่อบำรุงกิจการต่าง ๆ ทางอ้อม ได้แก่การยินยอมเสียภาษีอากรช่วยเหลือบำรุงประเทศชาติ ไม่เป็นคนที่ไม่คบกับอำพราง ทรัพย์เหล่านั้นก็จะให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่ตนและคนอื่น

ฅ) มานะบูชา ได้แก่การบริจาคปัจจัยทั้ง ๔ ช่วยเหลือบำรุงในทางพระพุทธศาสนาเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา อันจะให้สำเร็จประโยชน์ในทางศาสนาเป็นการแสวงหาทรัพย์ภายใน ที่ท่านเรียกว่าอริยทรัพย์ เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ตั้งอยู่ในสัมมาอาชีวะ ย่อมได้รับประโยชน์ในชาตินี้และชาติหน้า ทรัพย์ทั้ง

หลายที่ตนแสวงหาได้มาแล้วโดยชอบ แต่ไม่รู้จักจ่ายทรัพย์บำรุงชีวิตของตนเอง ให้ถูกต้องแล้ว ย่อมได้รับผลตรงกันข้าม ฉะนั้น การจ่ายทรัพย์ในถ้ำสงเคราะห์ก็ให้เป็นไปด้วยความสุจริต ในถ้ำช่วยเหลือบำรุง ก็พิจารณาพิจารณาให้ดี ในถ้ำบำรุงส่งเสริมและในถ้ำบำเพ็ญทานการบูชาก็เช่นเดียวกัน กิจกรรมทั้งหลายเหล่านี้ ควรหรือไม่ควร ต้องตรองดูให้ดีถ้วน ถ้าเป็นส่วนที่ไม่สมควรแล้ว ก็ไม่สมควร สงเคราะห์ช่วยเหลือบำรุง มิฉะนั้นก็จะเกิดโทษแก่ตน ทรัพย์ของตนนั้นเองที่จะ กลับมาลงโทษตนเอง เช่น ไปช่วยบุคคลที่ไม่ควรช่วยเหลือเข้า ผลอันนั้นก็สะท้อน มาถึงความเป็นอยู่ของตน เป็นต้นว่า บำรุงเลี้ยงให้กำลังแก่ใจในที่สุด การบำเพ็ญ ทานในทางพระพุทธศาสนาก็เหมือนกัน ถ้าเป็นนักบวชที่มีได้ตั้งอยู่ในศีลธรรม ประพฤติตัวหลอกลวงลุ่มหลง ไม่ทำธุรกิจของตน อันเป็นไปในไตรสิกขาโดยชอบ ประพฤติตนหลอกลวงเหลวไหล ไม่ยำเกรงต่อสิกขาบทวินัย คนใดไปคบค้าสมาคม บำรุงส่งเสริมเข้า นั้นแหละจะได้รับโทษภายหลัง อย่างภาชิว่า คบคนพาลนำไปหาผิด คบบัณฑิตนำไปหาผล คบคนชั่วพาตัวยากจน ความชั่วให้ผล ไม่มีคน เหลียวแล ดังนั้นจะไปเห็นว่า เขาชั่วข้างเขา เราทำแต่ดีก็แล้วกัน คิดเช่นนั้น ก็น่าจะถูก แต่จะกลายเป็นผิดก็ได้ เช่น เขาเล่นไฟผิดกฎหมาย เราไม่เล่นแต่ไป นั่งอยู่ในวงพนันนั้น ถ้าถูกเจ้าหน้าที่จับกุม เราจะปฏิเสธว่าเราไม่ได้เล่น เขา ก็จะต้องนำตัวเราไปด้วย ทั้ง ๆ ที่เราไม่ได้เล่นนั้นแหละ นี่ฉันใด ใครไม่รู้ไม่นึก ตรึกตรองให้ดีเสียก่อน ก็จะนำโทษและบาปกรรมมาใส่ตน และคนนั้นก็ชื่อว่า ไม่ได้ตั้งอยู่ในสัมมาอาชีวะ

สรุปแล้วก็มีอยู่ ๒ อย่าง คือ

ก. ต้องจักใช้ทรัพย์ของตนให้พอดีแก่ความเป็นอยู่ ไม่ให้ฝืดเคืองมากเกินไป ไม่ให้ฟุ่มเฟือยมากเกินไป ให้พอดีพองามแก่ภาวะของตน

ข. ช่วยเหลือบุคคลผู้อื่นตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ของตน ให้เขาได้รับความสุข เป็นอยู่ด้วยดี จึงจะเรียกว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในสัมมาอาชีวะ

๖. สัมมาวาจาโม ความเพียรชอบถูกต้องตามคลองธรรม มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. เพียรพยายามละความชั่วของคนที่มียอยู่ เช่น คนเคยดื่มสุราจนเป็นนักเลงนักดื่มพรวดพราด เสียเงินเสียทอง เสียผู้เสียคน เสียการเสียงาน ก่อความเดือดร้อนให้แก่ครอบครัว จึงจัดว่าเป็นความชั่วชนิดหนึ่ง หรือเป็นนักเลงเล่นการพนันไม่รู้จักพอตีพองามของทุนทรัพย์แห่งตน เล่นเสียจนมลายหมดเนื้อหมดตัว ก่อความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น จัดว่าเป็นความชั่วอีกชนิดหนึ่ง หรือเป็นนักเลงผู้หญิง พรวดผู้หญิงจนเกินขอบเขตแห่งความพอดี เป็นช่องแห่งความเสียหายแก่บุตรภรรยา ทรัพย์สินเงินทอง ชื่อเสียงเกียรติยศของตนให้เสื่อมไป จึงจัดว่าเป็นความชั่วอีกชนิดหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เช่น ชอบคบค้าสมาคมแต่คนชั้นต่ำ คนเลว มีความประพฤติดีเสียหายที่เรียกว่าคนพาล หรือเกเร อันจะชักจูงตนของตนให้ตกไปในฝ่ายต่ำ เป็นเหตุให้เสื่อมทรัพย์ ชื่อเสียง คุณความดีที่มีอยู่ก็หมดไปสิ้นไป ฉะนั้น แต่ละอย่างชื่อว่า เป็นความชั่ว เป็นอบายมุข เป็นหนทางที่จะนำไปในโลกที่ต่ำหรือเลว ฉะนั้นควรพากเพียรพยายามละทิ้งเสียด้วยดี

๒. เพียรพยายามระวังมิให้ ความชั่วที่ยังไม่เกิดหรือกำลังจะเกิด เกิดขึ้นกับจิตของตน คือ พยายามตั้งสติอารมณ์ยับยั้ง เช่น เมื่อมีโลภะเจตนาเกิดขึ้นอันผิดจากทำนองคลองธรรม เช่น เรามีนาอยู่ ๑๐ ไร่ การบำรุงหาผลประโยชน์ในนาของตนก็ยังไม่ได้เต็มส่วน ยังจะต้องบุกรุกเขตแดนเอาที่ของบุคคลผู้อื่น เรียกว่า โลภะเจตนา เป็นทางที่จะนำมาแห่งความทุกข์ และเดือดร้อนแก่กันและกัน ความโลภในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า ไม่ต้องอยู่ ไม่ต้องกิน ไม่ต้องทำงาน ไม่ต้องแสวงหาทรัพย์ ไม่ใช่เช่นนั้นๆ ใครคนใดที่มีความพากเพียรพยายามผลัดขึ้น ซึ่งพืชผลให้เกิดขึ้น

ในถิ่นฐานขอบเขตคุ้มครองของตน แม้พยายามทำให้มากขึ้นพระองค์ก็ทรงสรรเสริญว่า อุฏฐานสัมปทา คือ เป็นผู้มี ความขยันหมั่นเพียร ย่อมถือประโยชน์ในชาตินี้ให้สมบูรณ์ ทั้งนี้เป็นต้น โลกะเจตนาในที่นี้ก็มี ความโลภ ซึ่งผิดจากขอบเขตของตน ล้นลามไปถึงบุคคลอื่น ย่อมให้โทษ จึงจัดว่าเป็นความชั่วชนิดหนึ่ง เมื่อเกิดในดวงจิตก็ให้มีสติยับยั้ง จึงเรียกว่าผู้สังวรมิให้ความชั่วเกิดขึ้น อีกประการหนึ่ง เช่น ความโกรธฉุนเฉียว อันเกิดขึ้นจากเจตนาชั่วบ้าง เจตนาดีบ้าง แต่ไม่สมคูลกันแล้ว ย่อมเกิดหงุดหงิดขึ้นในใจ ก็ควรระงับไว้ด้วยดี อย่าให้กำเริบลุกลาม เพราะความโกรธ เราเองก็ไม่ชอบ คนอื่นก็ไม่ชอบ ฉะนั้น จึงจัดว่าเป็นความชั่วชนิดหนึ่ง ควรอดกลั้นรักษาสติอารมณ์ให้เรียบร้อยสม่ำเสมอ ความโกรธนั้น ก็จะลดเบาบางไม่เจริญขึ้นได้ จึงเรียกว่า เป็นผู้มี ความเพียรระวังรักษาความชั่วมิให้เกิดขึ้นเป็นลำดับและแขนงขึ้น หรือความหลง คือ โมหะอันเป็นความรู้ที่ไม่ถูกความจริง ก็ควรไตร่ตรองศึกษา อย่าเพิ่งตัดสินว่าดีหรือชั่ว ควรสำเหนียกศึกษา ดูให้ดี ยับยั้งสติอารมณ์ไว้จงดี เช่น บางทีมีความเข้าใจเห็นผิดเป็นถูก เห็นถูกเป็นผิด ลักษณะอย่างนี้ชื่อว่า โมหะ เมื่อเห็นถูกเป็นผิด ย่อมทำผิด พุติผิด คิดผิด ไม่ตรงต่อความจริง เป็นเหตุให้หลวมตัวเข้าไปในทางที่ชั่ว เห็นผิดเป็นถูก ก็ทำผิด คิดผิด พุติผิดอยู่ ย่อมไม่ตรงต่อความจริง เรียกว่าโมหะ ตัวอย่างเช่น เห็นกาจำเป็นกาขาว เห็นควายเผือกเป็นควายดำ เมื่อคนอื่นเห็นตรงตามความจริง มาเจอ กับเราที่เห็นผิด ไม่ถูกต้องตามความจริง ก็เป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งกันและกันขึ้นจึงเรียกว่าเป็นตัวโมหะ ความหลงไม่รู้จริงหรือมีแต่เจตนาดีอยากได้แต่ความดี ความจริง แต่ประกอบไปด้วยโมหะ ถ้าได้ทำผิด เช่น บำเพ็ญทานถวายอาหารให้แก่พระผิดจากกำหนดเวลา เพราะตนไม่รู้ความจริงจึงเรียกว่า ทำไปด้วยโมหะกลายเป็นตัวโทษ ตัวบาป ตัวกรรมขึ้น ฉะนั้น จึงต้องสังวรศึกษาสังเกตเหตุการณ์ พยายามแสวงหาวิชาความรู้ เพื่อจะได้บรรเทาภัยยับยั้งตั้งสติอารมณ์ให้ดี ตัวโมหะ

จึงจะไม่เกิดขึ้นในใจ จึงจัดว่าเป็นการพากเพียรพยายามยับยั้งตั้งสติอารมณ์ ระวัง ความชั่วมิให้เกิดขึ้น แม้ความชั่วอันใดที่ตนละแล้วอย่าให้กลับคืนมา พยายามตัด ข้างหลัง กันข้างหน้า ความชั่วทั้งหลายก็จะบรรเทาเบาบางไปได้

๓. ความเพียรพยายามเสริมสร้างคุณงามความดีให้เกิดขึ้นในตนเช่น

(๑) สัทธาสัมปทา ให้เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธาความเชื่อ เชื่อ เหตุ เชื่อผลขึ้น เชื่อว่าทำดีต้องได้รับผลดี ทำชั่วต้องได้รับผลชั่ว ใครจะรู้จะเห็น หรือไม่รู้ไม่เห็นก็ตามคุณงามความดีที่ทำแล้ว ย่อมเป็นทรัพย์ของตนติดตามตน ไปด้วยตลอดกาล

(๒) สীลสัมปทา เป็นผู้เปรียบพร้อมไปด้วยคุณงามความดี ทั้งกาย วาจาอันเรียบร้อย ประพฤติตัวอยู่ในสุจริตรธรรม อันจะนำความบริสุทธิ์เป็นมนุษยธรรมที่แท้ให้เกิดขึ้นในตน

(๓) จาคะสัมปทา ได้แก่การบริจาคแจกจ่าย เจือจาน บำเพ็ญทาน การกุศล ถือเอาผลอันเกิดขึ้นแล้วจากการบริจาค เช่น เราให้วัตถุเพื่อเป็นการช่วยเหลืออนุเคราะห์บำรุงส่งเสริมทั่ว ๆ ไป ให้เขาได้รับความสะดวกสบาย ผลอันนั้น ย่อมสะท้อนมาถึงตน หรือได้บริจาคอันปราศจากวัตถุเข้าของ เช่นคนทั้งหลายได้ ล่วงเกินตนของตนด้วยความประมาทพลาดพลั้งก็อภัยโทษให้ มิให้จิตใจไปข้องอยู่ในความชั่วและความผิดของเขา เรียกว่าอภัยทานประการหนึ่ง อีกโวหารหนึ่งท่าน เรียกว่าธรรมทานย่อมได้ผลล้ำเลิศ

(๔) ปัญญาสัมปทา ผู้สมบูรณ์ด้วยความคิด นึกตรึกตรองอันรอบ คอบ รู้เหตุรู้ผล อันถูกต้องตามความจริง

ทั้ง ๔ นี้ชื่อว่าเป็นคุณงามความดีทุกประเภท ถ้ายังไม่มี ไม่เกิด ก็ทำ ให้เกิดขึ้น ย่อมได้รับผลเป็นสุขกาย สบายใจ

๔. ให้เพียรพยายามรักษาความดี อันเป็นส่วนเหตุและผล คือสิ่งที่ตนได้เคยทำมาแล้ว ให้ทำอยู่เสมอ ส่วนผลนั้น คือ ความสบายใจ โปร่งใจ สะดวกใจ ก็ให้รักษาความสะดวกสบายนั้นให้เจริญงอกเงยขึ้น เหมือนแม่ไก่ที่รักษาไข่ของตนไว้ด้วยดี ย่อมได้รับความเจริญ เป็นต้นว่า กลายเป็นลูกไก่ออกชนออกหาง ปากกล้า ปีกแข็งแรง ย่อมพึ่งพาอาศัยตัวเองได้ ผลความดีที่มีแล้ว ถ้ารักษาไว้ด้วยดี ย่อมเจริญขึ้น จนกว่าจะได้บรรลุคุณธรรมอย่างอื่นต่อไป เช่น โลภียุสสุสมบุรณ แล้วในจิตใจ ก็เป็นเหตุให้อิ่มให้พอ ย่อมเสาะแสวงหาความสบายอย่างอื่นในทางธรรม บำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญาให้สมบูรณ์ ก็จะได้พ้นไปจากความทุกข์ทั้งมวล จะได้ประสบพบเห็นความสุขอันล้ำเลิศที่เรียกว่า นิพพาน ปรัม สุขิ พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ไม่กลับกลอกเปลี่ยนแปลงดังนี้ เป็นต้น เมื่อความดีที่ได้ทำแล้วโดยสมบูรณ์รักษาไว้แล้วด้วยดี ตั้งคงที่ในตน ต่อจากนั้นก็ให้พยายามพากเพียรใช้ความดีของตนโดยรอบคอบให้เกิดผลแก่ประชาชนทั่วไป

สรุปแล้ว ก็ให้ทำความดี ให้รักษาความดี ให้รู้จักใช้ความดี ให้ถูกต้องตามฐานะของบุคคล ตามกาลตามสมัย จึงจะเกิดประโยชน์วิบุลย์สุข ทั้งหมดนี้เมื่อมีในบุคคลผู้ใด ก็ชื่อว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในสัมมาวาจาโม

๕. สัมมาสติ การระลึกชอบ อันเป็นที่ตั้งมั่นของจิตใจมีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือเอาสติไปหมายไว้ในกาย คำที่ว่ากายนั้น คือประกอบสำเร็จรูปขึ้นโดยความพอดีของธาตุ เป็นต้นว่าธาตุดิน ส่วนแข็งมี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ธาตุน้ำ มีน้ำลาย น้ำมูก และโลหิตต่าง ๆ ธาตุไฟ คือความอบอุ่น มีไฟเผาอาหารให้ย่อย ธาตุลม มีลมหายใจเป็นต้น อากาศธาตุ ส่วนว่างในระหว่างธาตุทั้งหลาย ผสมกันเข้าให้ส่วนพอดี วิญญาณธาตุ

คือความรู้สึกเข้าแทรกแซงผสมส่วนเสมอกัน ย่อมปรากฏเป็นรูปกายขึ้น มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

(๑) กายนอก ได้แก่กายคนอื่น เมื่อตนพบผ่านเข้าแล้ว ก็ให้ตั้งสติกำหนดในอาการของกาย อันเป็นส่วนภายนอกที่ปรากฏ เช่น เห็นคนเกิดอันประกอบไปด้วยทุกขเวทนาต่าง ๆ เห็นคนเจ็บอันเกิดขึ้นจากโรคร้ายเบียดเบียน ทำให้รูปร่างวิกลพิการไปต่าง ๆ เห็นคนแก่ชราไม่ได้รับความสะดวก ย่อมได้รับความทุกขเวทนา เห็นคนตายอันเป็นสิ่งที่ไม่พอใจของคนทั่วโลก เมื่อปรากฏพบเห็นก็ให้มีสติยับยั้งน้อมนึกตรึกตรอง มองมาถึงความเป็นอยู่ของตน จะได้รับสร้างคุณความดี อันจะเป็นสาระแก่นสารที่ยั่งยืนกว่าความเกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้วให้นึกถึงตนของตนเอง เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งสติอารมณ์อันเป็นกายภายในนี้หนึ่ง

(๒) กายใน อันเป็นที่ประชุมของธาตุทั้ง ๖ มี ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ แล้วให้ตั้งอยู่ในกาย คำที่ว่า กาย ก็คือที่ประชุมของธาตุทั้ง ๔ เป็นเบื้องต้น แล้วให้ตั้งสติพิจารณาโดยอาการ ๔ อย่าง คือ

- ก. พิจารณาเป็นหมวดธาตุ
- ข. พิจารณาวิภาคออกเป็นส่วน ๆ โดยอาการ ๓๒ มี เกสา (ผม) โลมา (ขน) เป็นต้น
- ค. พิจารณาโดยความคลุกเคล้าของธาตุ ย่อมเป็นไปเพื่อความโสโครก ไม่สะอาด มีน้ำมูก น้ำลาย บุพโพ โลหิต น้ำเลือด น้ำหนอง ซึ่งซึมซาบอาบอยู่ในตัว
- ฅ. พิจารณาโดยอนิจจลักษณะ ร่างกายย่อมแปรไปเสื่อมไป ไม่คงที่ทุกขลักษณะ ทนอยู่ไม่ได้ จะทำดีชั่วประการใดก็ตาม ย่อมแปรไปอยู่ทุกขณะลมหายใจเข้าออก อนันตลักษณะบางส่วนบางประการ เราจะมีติดกันไว้โดยประการใด ก็ไม่พ้นจากความ

เป็นไปโดยสภาพความจริงของเขา โดยย่อก็เรียกว่าอนัตตา

รวมลงทั้ง ๔ ลักษณะนี้ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งสติ แต่การทำเช่นนั้นก็เป็น การถูกต้อง แต่ว่าความไม่รอบคอบรู้เท่าไม่ถึงการ ศึกษาอบรมปฏิบัติประกอบไป ด้วยโมหะจริต เป็นเหตุให้เกิดความเห็นผิดเป็นชอบ อาจกลายเป็นสัญญาวิปลาส ขึ้น ตัวอย่างเช่น เห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย ทำให้ใจสลดหดหู่ ใจเศร้า โทมนัส อึดอัดไม่เบิกบาน ไม่อยากประกอบกิจการต่างๆ ในทางโลกและทางธรรม อยาก จะตายหนีเสียให้พ้นอย่างนี้ก็มี บางทีก็พิจารณาในทางธาตุ เช่น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ เป็นเหตุให้เห็นว่า ภายในก็ธาตุ ภายนอก ก็ธาตุเหมือนกัน คียิ่งกว่านั้น ก็ยังมองไม่เห็น จึงเป็นเหตุให้เกิดสัญญาวิปลาส เป็นต้นว่า ผู้หญิงไม่มี ผู้ชายไม่มี ตาเดรยายซีไม่มีความดีอกัน ในที่สุดผู้หญิงกับ พระย้อมคลุกคลีอยู่ด้วยกันได้ บางทีถึงกับไม่มีศีล เป็นต้นว่า เป็นพระ บางองค์ ฉันทข้าวคำ ข้าวเย็น คิมสุราเมรัย บางทีก็เห็นไปว่า ธาตุกินธาตุย้อมไม่มีโทษ ดังนั้นเป็นต้น บางทีก็เพ่งพิจารณานึกไปในทางอสุภะ เป็นของไม่สวย ไม่งาม เหมือน บุค เหมือนเน่า จนกินข้าวกินปลาไม่ลง เหมือนสาป เหมือนโขง เหมือนคาวเหมือนเปื้อน ใคร่อยากจะหนีจากของเหล่านั้น บางทีถึงกับอยากจะกระโดดคน้ำ กระโดดเหวตาย อย่างนี้ก็มี บางทีก็พิจารณานึกไปในส่วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา บัญญา ไม่รอบคอบ ประกอบไปด้วยโมหะจริต ทำดวงจิตให้ฟุ้งซ่าน ฐานที่ตั้งยังไม่เพียงพอ คือสมาธิยังไม่คู่ควรแก่การคิดเช่นนั้น จึงเป็นเหตุให้เหนื่อยหน่ายโทมนัสคับแคบ ในรูปร่างกายของตน จนเป็นเหตุไม่สบายจิตใจ เรียกว่า สัญญาวิปลาส กลายเป็น วิบัสสนูปกิเลสไปก็มี เพราะอบรมดวงจิตไม่รอบคอบ ไม่ชำนาญ รู้แล้วก็ทำไม่รู้ ยังไม่เท่าผู้เคยผู้ชำนาญ สมกับคำภาสิตโบราณว่าไว้ รู้ไม่เท่าเคย ลูกเขยมันไม่เท่า พ่อตา ฉะนั้นการปฏิบัติในสติปัฏฐานข้อนี้ จะให้จิตสะดวกสบาย ไม่มีเสียนหนาม หลกตก ก็มีอยู่ส่วนหนึ่งของการที่เรียกว่า กายในกาย คือส่วนหนึ่งของธาตุในตัว มีลมหายใจ เป็นต้น

(๓) กายในกาย คือส่วนหนึ่ง ๆ ของกาย มีลมหายใจเข้าออกเป็น
 ตัน ส่วนอื่น ๆ ทั้งหมด ไม่ต้องให้กำหนดคำนึงส่ายไป ตั้งสติศึกษาสำเนียงแก่
 กองลม เช่น ลมหายใจเข้ายาว ออกยาวก็รู้ สะควกสบาย ไม่สะควกไม่สบาย ก็
 ให้ตั้งสติกำหนดรู้อยู่ตลอดเวลา ส่วนใดไม่สบายไม่สะควก ก็เปลี่ยนแปลงแก้ไขลม
 หายใจของตนจนได้รับความสะควกสบายทั่วถึงกันในส่วนต่าง ๆ ของกายหายใจเข้า
 หายใจออก จิตไม่ออกแวกคลอนแคลน เล่นเข้าไปสู่สัญญาอารมณ์ภายนอกอดีต
 อนาคต อันเป็นที่ไหลมาแห่งนิรวณ ฉะนั้นจึงควรตั้งสติอารมณ์ของตนขยับขยาย
 ถ่ายเทปรนเปรอลมหายใจ เชื่อมไปเล่นไปประสานในลมส่วนอื่น เหมือนกับลม
 พัดน้ำมันให้ชานไปสู่ไส้ตะเกียงเจ้าพายุ เป็นต้น ก็จะได้อุคคหนิมิตของลมเป็น
 ตันว่า สว่างโล่งออก โล่งใจ ขาวนวลเป็นกลุ่มเป็นก้อนเหมือนปุยนํ้าสาลี ก็จะได้
 รับความสงบกาย ความอึดเต็มของกาย ธาตุทั้งหลายก็เสมอภาคไม่ย้อยแย่งทะเลาะ
 กัน เรียกว่า กายะปัสสัทธิ กายวิเวก ส่วนจิตก็กว้างใหญ่ เรียกว่า มหุคคัม จิตุดิ
 รู้ทั่วถึงทุกส่วนของอัตตภาพร่างกาย สติก็ใหญ่ เล่นไปทั่วสรรพางค์กาย เรียกว่า
 มหาสติปัฏฐาน จนเกิดรู้เหตุรู้ผล ความเป็นอยู่ของร่างกาย เป็นต้นว่า ลมช่วย
 สร้าง ลมอุปถัมภ์ค้ำชู ลมสังหาร ซึ่งมีอยู่ในกาย ลมเกิดขึ้น ลมตั้งอยู่ ลมสลาย
 ไป น้ำเกิดขึ้น ตั้งอยู่ สลายไป ไฟเกิดขึ้น ตั้งอยู่ สลายไป อากาศเกิดขึ้น ตั้ง
 อยู่ สลายไป วิญญาณ ความรู้ในส่วนนั้น ๆ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ สลายไป ก็ทราบ
 ได้ ไม่ต้องเอาความรู้อื่นเข้ามาทับถม ของเป็นเองโดยธรรมชาติที่มีอยู่ในตัว เขา
 ย่อมบอกความจริงแก่เรา นั้นแล ชื่อว่าสติสัมปชัญญะอันสมบูรณ์เกิดขึ้นจากการ
 ปฏิบัติตนเองเรียกว่า บัณฑิตัง เห็นเอง รู้เอง เป็นเอง รู้ได้จำเพาะตัวคน
 เดียวเท่านั้น

(๔) กายในจิต เมื่อธาตุลมหิต สะอาดแจ่มใส ใจผุดผ่อง ย่อมมี ย่อม
 เกิดขึ้นนิมิตภายใน สำเร็จมาจากการนี้ เมื่อนึกอย่างไร ก็ให้มีรูปปรากฏขึ้นอย่าง

นั้นไกลบ้าง ใกล้บ้าง สุขุมประณีตบ้าง เลวทรามต่ำทรามบ้าง ให้เกิดความรู้ขึ้น ประกอบบ้าง ให้ปราศจากความรู้ประกอบบ้าง จริงบ้าง ไม่จริงบ้าง ถ้าเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะก็จะเป็นแนวทางให้เกิดวิชาความรู้ได้ ถ้าไม่มีความรู้รอบคอบก็เป็นเหตุให้หลงไปตามรูปนั้น ๆ เช่น คิดว่าตนจะไปที่ไหน ก็เห็นรูปของตนไปลอยอยู่ เอาความรู้ไปทิ้งไว้แล้วก็ลอยไปตามความคิดแห่งตน จนลืมสภาพเดิมที่เคยเป็นอยู่ ทำความรู้ให้เพลิดเพลนลืมไป หลงไปขึ้นสวรรค์ ลงนรก พบตีพบขั้ว ตีใจเสียใจไปตามอารมณ์นั้น ๆ ความตึงมั่นแห่งจิตก็จะเสื่อม เพราะไม่รู้เท่าถึงกายแห่งสภาพของรูปในจิต ถ้ามีความคิยัวยังตั้งสติอารมณ์เข้าอยู่ในปัจจุบันของรูป รูปนั้น ๆ ก็จะเล่นเข้ามารวมกับรูปเดิม และย่อมมีสภาพเสมอกันมิได้ เห็นว่ายิ่งหย่อนไปกว่ากัน มีสภาพเกิดขึ้น ตั้งอยู่สลายไปเป็นธรรมดา รู้สักแต่ว่ารู้ รูปสักแต่ว่ารูป อย่าเข้าไปยึดมั่นในสิ่งนั้น ๆ ปล่อยวางไว้เป็นกลาง มีสติสัมปชัญญะรู้อยู่ทุกขณะจิต รูปตอนนี้ ถ้าใครมีความรู้ความชำนาญ จักได้บุพเพสันนิวาสานุสสติญาณอย่างหนึ่ง จุตูปปาตญาณ อย่างหนึ่ง อาสวักขยญาณ อย่างหนึ่ง ถ้ารู้เท่าไม่ถึง เหตุการณ์ย่อมเกิดเป็นอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เสื่อมภูมิปฏิบัติไปก็เป็นไป รูปที่เกิดขึ้นย่อมสำเร็จแล้วด้วยจิต เรียกว่า มโนภาพบ้าง อุปปาทิกกำเนิดบ้าง รูปทิพย์บ้าง แต่ถึงกระนั้นก็อย่าให้ยึดถือ จึงจะเรียกได้ว่ากายานุสสนาสติบัญญัติฐานในข้อนี้

๒) เวทนานุสสนาสติบัญญัติฐาน ความเสวย อารมณ์ ความติดุ้ม อารมณ์ อันเป็นส่วนนามธรรม ได้แก่ความสุข ความทุกข์ เป็นต้น จำแนกออกโดยส่วนมีอยู่ ๓ อย่าง ว่าโดยรส คือ

- ก. สุข สบายกาย สบายใจ
- ข. ทุกข์ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ
- ค. ไม่สุข ไม่ทุกข์ พอปานกลาง ที่เรียกว่า อุpekขาเวทนา

ว่าโดยที่ตั้ง ที่เกิด มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

(๑) เวทนานอก คือ เกิดขึ้นทางอายตนะ มีตา เห็นรูป หู ฟังเสียง จมูก ดูกกลิ่น ลิ้น ดูกรส กาย ถูกสัมผัส ได้รับความรู้สึกเกิดขึ้นทางวิญญาณ พอใจบ้าง เรียกว่า โสมนัสเวทนา ไม่พอใจบ้าง เรียกว่า โทมนัสเวทนา กลาง ๆ บ้าง เรียกว่า อุpekขาเวทนา นี้เรียกว่าเวทนานอก

(๒) เวทนาใน คือ เกิดขึ้นในกายของตนเอง เช่น ธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ อวัยวะ ถูกความเปลี่ยนแปลงไป โดยกรรมบ้าง โดยวิบากบ้าง เกิดเป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง อุpekขาบ้าง นี้เรียกว่าเวทนาใน

(๓) เวทนาในเวทนา คือ ส่วนใดส่วนหนึ่งของเวทนาทั้งหลาย เช่น สุข ทุกข์ อุpekขา ๓ อย่างนี้ ย่อมเกิดขึ้นต่างขณะจิต มิได้เกิดขึ้นขณะเดียวกัน เมื่อเกิดขึ้นแล้วส่วนใดส่วนหนึ่ง เป็นต้น ทุกขเวทนา ก็ให้ตั้งสติกำหนดรู้อยู่เฉพาะหน้า เช่น มีสุขเวทนา ก็ให้ประกอบอยู่ในสุข ไม่ให้แผ่สายไปสู่อารมณ์อย่างอื่นที่ยิ่งหย่อนไปกว่านั้น ให้อยู่กับอารมณ์อันนั้นจนกว่าจะรู้ความจริงของเขา ว่าความสุขนี้เป็นความสุขกาย หรือเป็นความสุขใจ สุขอันนั้นเป็นความสุขผลของวิบากเก่า หรือเป็นกรรมใหม่ที่ตนทำอยู่ ให้ตั้งสติกำหนดรู้ไว้ จึงเรียกได้ว่า เวทนาในเวทนา

(๔) เวทนาในจิต คือความคิดนึกลำพังใจ โดยไม่ต้องอาศัยวัตถุที่ตั้งเป็นต้นก่อกำเนิดในทางจิต ก็เกิดสุขเกิดเพลิน เกิดทุกข์เกิดโทษขึ้นได้ สำเร็จแล้ว ค้ำใจ ในความสุขและทุกข์ ดีหรือชั่ว จึงเรียกได้ว่าเวทนาในจิต

ทั้ง ๔ อย่างนี้ ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งสติอารมณ์ของผู้ปฏิบัติ ในทางสมณะ และวิปัสสนา เป็นฐานให้เกิดวิชาญาณขึ้นได้แต่ละอย่างด้วยกัน

๓) จิตตานุบัติสสนาสติบัญญัติ อารมณ์อันเป็นที่ตั้ง ที่เกิดขึ้นในจิต คำที่ว่า จิต คือ สภาพที่คิดอย่างหนึ่ง สภาพที่รู้อย่างหนึ่ง สภาพรู้สภาพคิดเป็นเหตุให้จิตตกไปในส่วนต่างๆ ที่บัง ชั่วบัง ถ้าจะแยกโดยลักษณะก็มีอยู่ ๓ อย่าง คือ ฝ่ายดี ๑ ฝ่ายชั่ว ๑ ฝ่ายกลางๆ ๑

(๑) จิตฝ่ายดีมีอยู่ ๓ อย่าง คือ

ก. วิจารณ์จิต จิตคลี่คลายออกจากความกำหนัดถึงติดไปในอารมณ์ที่ชอบ ที่พอใจ

ข. อโหสจิต จิตไม่หงุดหงิดงุ่นง่าน ไม่พลุกพล่านไปตามอารมณ์

ค. อโมหจิต จิตไม่หลงงมงาย หมกมุ่นมีนเมา รู้เท่าไม่ถึงการทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า จิตฝ่ายดี

(๒) จิตฝ่ายชั่วก็มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

ก. ราคจิต จิตที่กำหนัด ยินดี เพลิดเพลินลุ่มหลงในอารมณ์ต่างๆ

ข. โทสะจิต จิตที่หงุดหงิด งุ่นง่าน พลุกพล่าน กริ้วโกรธ

ค. โมหจิต จิตที่หลงไม่รู้ตามความเป็นจริง

ทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า จิตฝ่ายชั่ว เป็นส่วนอกุศลจิต

(๓) จิตกลางๆ อันเกิดขึ้นจากความไม่ยินดี ความไม่ยินร้าย ที่เรียกว่า อพยากฤต หรือกิริยาจิตแสดงแต่อาการ แต่สภาพจิตมิได้เปลี่ยนไปตามดีและชั่ว นี่คือลักษณะของจิตกลางๆ แต่ฐานที่ตั้งที่เกิดให้เป็นไป มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

ก. จิตนอก ได้แก่ความนึกคิดเล่นไปตามอารมณ์สัญญา อันเป็นส่วนอดีตล่วงแล้วบ้าง อนาคตเรื่องที่ยังไม่มาถึงบ้าง พอใจบ้าง อันเป็นส่วนกามสุขัลลิกานุโยค ไม่พอใจบ้าง อันเป็นส่วนอัตตakilมณานุโยค เรียกว่าจิตภายนอก

ข. จิตภายใน ได้แก่ความนึกคิดขึ้นในตนของตนเอง ซึ่งเป็นตัวปัจจุบัน เป็นไปในส่วนผิบบ้าง ภูกบ้าง ตีบบ้าง ชั่วบ้าง นี้เรียกว่า จิตภายใน

ก. จิตในจิต คือ ความนึก ความคิด เกิดขึ้นจากตัวรู้ ตัวรู้เกิดขึ้นจากตัวนึกตัวคิด ที่เรียกว่า จิตสังขาร แบ่งส่วนออกไปเป็นวิญญาณบ้าง มโนบ้าง สติบ้าง สมฺปชฺฌณฺะบ้าง ปัญญาบ้าง วิชาความรู้ อันเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของจิตทั้งหลาย ในขณะที่จิตที่เกิดขึ้นและตั้งอยู่ ก็เอาสติเข้าไปจกจ่อเพ่งเล็งอยู่โดยเฉพาะ เป็นต้นว่า ความรู้บางอย่างที่ผุดขึ้นบ้าง ที่รู้จากการตรองบ้าง ส่วนใดส่วนหนึ่ง มีเจตนาบ้าง ไม่มีเจตนาบ้าง ให้ทั้งสติสมฺปชฺฌณฺะกำหนดไว้ จนกว่าจะรู้ในวาระดวงจิตแห่งตน เป็นต้นว่า จิตอันใดเป็นตัวยกรรม จิตอันใดเป็นตัวยวิบาก จิตอันใดเป็นตัวยกิริยา ให้ตามรู้ตามเห็นอยู่โดยเฉพาะ จนรู้ขึ้นได้ว่า จิตสักแต่ว่าจิต ความรู้สักแต่ว่าความรู้ ความฉลาดสักแต่ว่าความฉลาด ให้มีสติปัญญารอบคอบ รอบรู้อยู่ทุกขณะของจิต จนกว่าจะปล่อยวางดวงจิตนั้นๆ ได้ ไม่ติดอยู่ในสมมติและบัญญัติ จึงจะเรียกว่าเป็น จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในข้อนี้

๔) ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ธรรมอันเป็นที่ตั้งของสติอารมณ์เพื่อความสงบระงับแห่งดวงจิต มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

(๑) ธรรมภายนอก ได้แก่นิวรรณ์ธรรม มีอยู่ ๕ อย่าง คือ

ก. กามฉันทะ ความยินดีรักใคร่ไปในส่วนกามคุณทั้ง ๕ มี รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันเป็นเหตุให้จิตฟุ้งซ่าน

ข. พยาปาทะ ความพยายาบท ความก้าวไป ในอารมณ์ที่ไม่พอใจ อันเกิดขึ้นจากสัตว์และบุคคล และเรื่องบางอย่าง เมื่อคิดไปแล้ว ทำให้จิตหงุดหงิด งุ่นง่าน ไม่สบาย เข้าไปหมายไว้ในอารมณ์นั้นๆ

ก. ถิ่นมิตระ ความโง่งว่ หาวนอน ทิบซิม ไม่สร้าง ไม่สว่างไสว
 ในอกในใจเป็นกำเนค เป็นที่เกิดแห่งความเกียจคร้าน ท้อแท้ ท้อถอย อ่อนอก
 อ่อนใจ

ง. อุทรัชจุกุกุจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญคิดมากเกินไปเกินความต้องการ
 ของตนเอง ยับยั้งไม่อยู่ คึดไป ฟุ้งไป ลอยไป เหลิงไป บางทีก็ถึงขาดความรู้สึก
 จากกายของตนเองก็มี ความคิดไม่มีขอบเขต ไม่มีกฎ ไม่มีเกณฑ์ ย่อมให้โทษ

จ. วิจิกิจฉา ความสงสัย ลังเล ไม่แน่ใจในเรื่องต่างๆ อันเป็นไป
 ในฝ่ายโลกบ้าง ฝ่ายธรรมบ้าง สงสัยในบุคคลบ้าง สงสัยในธรรมของบุคคลบ้าง
 สงสัยในความประพฤติปฏิบัติของตนเองบ้าง อันนั้นก็คือ ไม่มีสติสัมปชัญญะยับยั้ง
 จิตใจแห่งตน และไม่รู้จักหาทางมาแห่งนิรณททั้งหลาย จึงเป็นไปเช่นนั้น ถ้าจะ
 กล่าวให้สั้นก็ควรทราบไว้ว่า นิรณททั้ง ๕ ย่อมไหลมาตามสัญญาอดีตทางหนึ่ง
 ตามสัญญาอนาคตอีกทางหนึ่ง ฉะนั้น เมื่อต้องการกิดกันกันเสีย จึงควรปล่อย
 สัญญาทั้งสองนั้นเสีย แล้วเข้ากำหนด กต หมายในอารมณ์ปัจจุบัน นิรณทเหล่านั้น
 ก็จะอ่อนกำลัง

ทั้ง ๕ ประการนี้เรียกว่า ธรรมภายนอก

(๒) ธรรมภายใน อันเป็นส่วนที่จะต้องประกอบขึ้นในตน คือ กุศล
 ธรรม มีอยู่ ๕ อย่าง โดยองค์ที่ต้งขึ้น ถ้าจะกล่าวโดยภูมิ มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑) ปฐมณาน มีองค์ ๕ คือ

ก. วิตถ ตรึกหรือนึกขึ้นซึ่งอารมณ์ อันเป็นที่ต้งแห่งจิต เป็นต้นว่า
 ลมหายใจ

ข. วิจารณ ได้แก่การตรอง หรือขยายส่วนของลม ให้ได้รับความ
 สะควกสบาย จนกระจายออกไปทั่วสรรพางค์กาย หรือเชื่อมกองลมต่าง ๆ ที่มีอยู่
 ในตน

ก. ปิติ ความอิ่มกาย อิ่มใจ

ง. สุข ความสบายกาย สบายใจ

จ. จิต เข้าอยู่ในอารมณ์อันเดียว มีลมหายใจ เป็นต้น ที่เรียกว่า เอกัคคตา คือทำงานอยู่ในวงอันเดียวกันทั้ง ๕ อย่าง

๒) ทุติยฌาน มีองค์ ๓ คือ

ก. ปิติ ความอิ่มกาย อิ่มใจ แแรงขึ้นกว่าเดิมจึงได้ละวิตกไปได้

ข. สุข ความสบายกาย สบายใจ ก็เพิ่มส่วนยิ่งกว่านั้น ระวังทุกขเวทนาของใจได้ จึงเป็นเหตุให้ละวิจารณ์ไปได้อีก

ค. เอกัคคตา จิตเข้าอยู่ในลมอันอ่อนละเอียดยิ่งขึ้น มีอาการโล่งไปทั่วทั้งตัว ไปรุ่งไปทั่วทั้งตัว ลมอันละเอียดยิ่งขึ้นซึมซาบอาบไป ใจนั้นจึงกระชับสนิทในอารมณ์อันหนึ่งเรียกว่า “เอกัคคตา”

๓) ตติยฌาน เอกัคคตารมณ์ส่วนนี้จะละเอียดยิ่งขึ้น จึงเป็นเหตุให้เหลืออยู่แต่สุข คือความสบายกาย สบายใจ อันเป็นผลจากการตั้งจิตไว้ในอารมณ์อันเดียวที่เรียกว่า เอกัคคตาสุขะ คือ เหลืออยู่แต่สุขกับความเป็นหนึ่ง

๔) จตุตถฌาน ลมในตัวก็เจือปนเฉย ไม่ต้องใช้ลมหายใจก็ได้ ลมนั้นก็เจืออยู่เต็มส่วนต่างๆ ในร่างกาย ธาตุทั้ง ๔ ก็สงบนิ่งเฉยไปหมด จิตก็นิ่ง วางได้ทั้งส่วนอดีต อนาคต เข้าอยู่ในอารมณ์อันเป็นปัจจุบัน จิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว ที่เรียกว่า เอกัคคตา คือองค์ที่ ๒ ของฌาน ๔ มีสติสัมปชัญญะ โดยสมบูรณ์ ย่อมได้รับความสว่างไสว กำลังสติกล้า เกิดเป็นตวิวิชชา สัมปชัญญะ กล้า กลายเป็นตวิวิปัสสนาญาณ รู้เห็นความเป็นจริงของนามและรูป ทั้งใกล้และไกล

ละเอียดและหยาบ รู้ได้ทั้งตนเองและคนอื่น ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะในกายของตนเอง
ใจของตนเอง รู้ขึ้นมาได้เอง ที่เรียกว่า บัณฑิตตั้ง
ทั้งหมดนี้เรียกว่า ธรรมภายใน

(๓) ธรรมในธรรม คือธรรมส่วนอื่นได้เกิดขึ้นในลำดับแห่งธรรม
ภายในที่ได้อบรมมาแล้วนั้น ย่อมมีญาณเกิดขึ้น เป็นต้นว่า ธมฺมจุกฺขํ อุกฺพาติ
คือดวงตา (ตาใจ) ที่ได้เห็นธรรมได้บังเกิดขึ้นแล้วในตนนั้น คือญาณ ความรู้สึก
ความรู้ตลอด ได้แก่ญาณ ๓ มีบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้ เป็นต้น
ปัญฺญา อุกฺพาติ ทวํปัญฺญา คือ วิปัสสนาปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชฺชา อุกฺพาติ วิชา
ความรู้สึก ความรู้แจ้ง เบิกเผย ความรู้จริง ได้เกิดขึ้นแล้วเฉพาะตน ญาณก็มี
เป็นของเกิดขึ้นเอง สามัญย่อมเกิดไม่ได้ นอกจากผู้บำเพ็ญสมาธิปัญญา ในที่นี้
เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากภาวนามยิ ไม่ได้เกิดขึ้นจากสัญญาที่จดจำและนึกเอา คิดเอา
อย่างธรรมดา เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะใจ วิชชาในที่นี้เป็นวิชาที่สูง ที่เรียกว่า
ปริญฺญาธรรม ความรู้โดยรอบครอบประกอบไปด้วยเหตุและผลเกิดขึ้นเฉพาะตน
ค้นเห็นความจริง ซึ่งสัจจธรรมทั้ง ๔ มีทุกข์ เป็นต้น อันเป็นผลซึ่งเกิดจากเหตุ
คือสมุทัย มีอวิชชา ตัณหา เป็นต้น มีวิชชาความรู้เป็นเหตุให้ตัดรากเง่าแห่งทุกข์
นั้นเสียได้ เรียกว่า ปหานกิจ เมื่อทำได้เช่นนั้นทุกข์ย่อมดับไป สิ้นไป สมุทัยย่อม
ไม่กำเริบ ที่เรียกว่านิโรธ และความรู้ที่เข้าไปกำจัดเหตุแห่งทุกข์ให้สิ้นไปนั้น คือ
องค์อริยมรรคสัจจ์ อันเป็นหนทางพ้นไปแห่งทุกข์ทั้งหลาย เพราะมีตาใจเกิดขึ้น
มีญาณจักขุ ปัญญาเป็นเครื่องเห็นปัญญาจักขุ ปัญญาเป็นเครื่องเห็นวิชาจักขุ วิชชา
เป็นเครื่องเห็นที่เรียกว่าตาใจ

สรุปแล้ว สมุทัย ความลำบากกาย ลำบากใจ สมุทัยอันเป็นต้นเหตุ
แห่งทุกข์ทั้งหลาย สองอย่างนี้เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันนี้คู่หนึ่ง ซึ่งเป็นไป

อยู่ในโลก อีกคู่หนึ่ง คือ นิโรธ ความดับไปสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งมวล มรรคจิต คือ จิตดำเนินไปในทางที่ถูก อันเป็นเหตุให้ดับเสียซึ่งเหตุแห่งทุกข์ มีอวิชา ตัณหา เป็นต้น

รวมลงก็คือ ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ ที่มีอยู่ก็สิ้นไปด้วยอำนาจแห่ง มรรคจิต จิตนั้นย่อมพ้นจากอาสวะทั้งปวง ไม่เข้าไปยึดถือในเหตุ ในผล ในสุข ในทุกข์ ในดี ในชั่ว ในธรรม สมมุติบัญญัตินิยมย่อมละไม่ได้ยึดถือ นั่นแหละคือ อมตธรรม ธรรมที่ไม่เกิด ไม่แปร ไม่ดับ ไม่สูญ ไม่เข้าไปยึดถือในส่วนต่าง ๆ ของธรรม เช่น สังขตธรรม ธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่งก็ปล่อยได้ อสังขตธรรม ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งก็ไม่ยึดถือ ปล่อยไปตามสภาพของความจริงแห่งธรรม นั้นๆ จึงเรียกได้ว่า สัพเพ ธมมา อนคฺตา ธรรมไม่ใช่ตน ตนไม่ใช่ธรรม ถอนสมมุติ ถอนบัญญัติ คือความเข้าไปหมายไว้นั้นแหละ เรียกว่า นิพพาน

ทั้งหมดนี้เรียกว่า ธรรมในธรรม คือธรรมส่วนสูงเกิดขึ้นจากธรรม ส่วนต่ำ

๔. สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ อันเป็นแนวทางแห่งปัญญา วิชา วิมุติ ถ้าจะกล่าวโดยความเป็นไปของประชาชนในโลก การทำสมาธิอาจเป็นไปได้ ๒ อย่าง คือ ๑. มิจาสมาธิ ๒. สัมมาสมาธิ

๑) มิจาสมาธิ ทำไม่จึงเรียกว่า มิจาสมาธิ เพราะเหตุว่า ทำแล้ว ไม่เกิดวิปัสสนาญาณ ให้เป็นไปเพื่อโลกุตตรธรรมได้ เมื่ออบรมจิตใจของตนได้บ้าง ก็ใช้ไปในทางที่ผิดอย่างหนึ่ง เช่น ใช้ไปในทางไสยศาสตร์ เป็นต้นว่าใช้สกถจิต ของบุคคลผู้อื่น และภูตผีปีศาจ แล้วเอามาไว้ในอำนาจแห่งตน เพื่อใช้ไปในทาง เสน่ห์เล่ห์กลเวทย์มนต์ต่างๆ ให้ลุ่มหลง เพื่อทำการหลอกลวงต่อไป เป็นเหตุให้ก่อ

ความไม่เชื่อตรงขึ้นในใจ บางทีก็ใช้เป็นเวทย์มนต์คาถา บังคับงัด ทำฤทธิ์ทำเดช เพื่อเป็นการแสวงหาผลสักการะ คืออามิส สิ่งที่เป็นไปไต่เช่นนั้น ก็บำเพ็ญจิตใจ ไต่ชั่วขณะ เรียกว่า ขณิกะสมาธิ เท่านั้น นี่จำพวกหนึ่ง อีกประเภทหนึ่งเป็นส่วนพาหิรญาณ อันเป็นส่วนลัทธิโยคี เป็นต้นว่า เพ่งวัตถุภายนอกและภายใน บางส่วน มีแสงพระอาทิตย์ หรือแสงพระจันทร์บ้าง เมื่อจิตมันชั่วขณะหนึ่ง ก็ลืมหิ้วไปตกอยู่ในนิมิตอันนั้น จนขาดสติสัมปชัญญะ ลอยไปตามนิมิตนั้น ๆ สุดแท้แต่ตนจะนึกไป ให้ไปเห็นสววรรค์นรก เห็นผิดเห็นถูกปนกันไป ยินดียินร้าย หลงลืมหิ้ว ขาดสติสัมปชัญญะอันเป็นตัวปัจจุบันธรรมนี้พวกหนึ่ง อีกประเภทหนึ่ง เมื่อเริ่มแรกทำสมาธิจิต พอได้อุปจาระสมาธิ เพ่งจิตลงไปในปัจจุบัน เป็นต้นว่า เพ่งธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุดิน ห้ามคิดห้ามนึก เพ่งลงไป สกตจิตลงไป จนธาตุ เหล่านั้นละเอียด จิตละเอียด ชุ่มลง ความรู้หรือลงจนหมดสติสัมปชัญญะ ภายหลังก็ลืม จิตก็ลืม เจริญสงบ นิ่งอยู่ไม่รู้ตัว ที่ท่านเรียกว่า อสัณฺเญยภพ คือหาสัณฺเญยมิได้ ความรอบรู้ไม่มี สติไม่รอบคอบ จึงเป็นเหตุไม่ให้เกิดปัญญญาณ จึงเรียกไว้ว่า มิจฺฉาสมาธิ มิจฺฉาวิมุตติ ญาณนี้ ไม่รู้เรื่องทั้งอดีต อนาคตและปัจจุบัน อย่างนี้ก็มิใช่ อีกประเภทหนึ่ง เมื่อบำเพ็ญได้ในขณิกะสมาธิ และอุปจาระสมาธิ จนตลอดถึง ญาณ ๔ เป็นเบื้องต้น แต่ไม่ชำนาญในการออกการเข้า เพ่งเลยเข้าไปจนเหลือ แต่ความรู้ไม่มีรูปกายปรากฏ เหลือแต่วิญญาณธาตุ ที่ท่านเรียกว่าอรูปรฌาน กายสังขารดับเหลือแต่นามธรรมทั้ง ๔ ที่เรียกว่า อรูปรฌาน ๔ คือการเพ่งอยู่ในความว่างเปล่าเป็นต้น จิตนี้ก็ได้รับความสบายเยือกเย็น เลยเห็นว่า นั่นแหละคือโลกุตตรธรรม หรือนิพพาน จึงเป็นเหตุไม่ให้ค้นคว้าต่อไป กลายเป็นตัวโกสัชชะ ความเกียจคร้าน หยุตยั้ง ย่อหย่อน ไม่ทำความเพียรต่อไป สำคัญว่าตนสำเร็จกิจแล้ว อย่างนี้ก็มิใช่ โดยย่อก็คือ มีลักษณะอยู่ดังนี้ คือ มีแต่การคิดไตร่ตรองไป เพ่งไป ถ่ายเดียว โดยมิได้ชำนาญในการทำ ในการเข้าไป ในการตั้งอยู่ ในการถอยออก จึงกลายเป็นตัวมิจฺฉาสมาธิ ตั้งใจไว้ในทางผิดดังนี้

๒. สัมมาสมาธิ คือใจทั้งมันชอบบำเพ็ญอยู่ในอุปัชฌาระสมาธิ อันเป็นที่ตั้งแห่งรูปฌานทั้ง ๔ มีปฐมฌานเป็นเบื้องต้น เช่น วิตก ตรีก หรือนึกว่าเราจะเอาส่วนใดของรูปเป็นอารมณ์ เป็นต้นว่า ธาตุทั้ง ๔ มีลมหายใจเป็นเบื้องต้นแล้วตรอง ที่เรียกว่าวิจาร์ณชยัชชยายถ่ายเท ตรวจตราเหตุผลอันตนได้รับเป็นต้นว่าไม่สะทก ไม่สวาย ก็เปลี่ยนแปลงแก้ไขลมหายใจของตน ให้ถูกต้องทั่วถึงกัน จิตมันอยู่ในอารมณ์อันเดียวเรียกว่า เอกัคคตา เมื่อสติเข้าไปประสิทธิ์อยู่ สัมผัสปัญญะ ความรู้อันสมบูรณ์ทั้งเหตุและผล อันเป็นส่วนสัปายะของกายและจิต เมื่อทำได้เช่นนั้น ย่อมเกิดประโยชน์ของกาย ที่เรียกว่ารูป เช่น กายได้ฟอกแล้วด้วยอำนาจแห่งสติสัมผัสปัญญะ กายก็เบา กายก็อ่อน กายก็เต็ม อิ่มเอิบไปด้วยอำนาจแห่งสติสัมผัสปัญญะ ใจก็อิ่มเต็ม ที่ท่านเรียกว่า ปีติ เมื่อมีความอิ่มกายอิ่มใจ กายก็สงบ จิตก็สงบ เหมือนกับเด็กที่ได้กินอาหารอิ่มเป็นที่พอใจแก่ตน เขาย่อมนิ่งสงบ นั้นแหละเป็นเหตุแห่งความสุขในทางธรรม ที่ท่านเรียกว่า สุขะ นี่เป็นส่วนหนึ่งของสัมมาสมาธิ เมื่อทำไปนาน ๆ ความอิ่มกายก็ยิ่งขึ้น ความสุขก็ยิ่งขึ้น เอกัคคตา ความสนใจเพ่งเล็งในอารมณ์นั้น ๆ ก็แก่กล้า เพราะเห็นผลเกิดขึ้นแล้วในอารมณ์อันนั้น เกิดความมั่นใจ เพ่งไปด้วยสติสัมผัสปัญญะ รอบรู้ในกายและจิต ก็เป็นเหตุให้ละวิตกวิจาร์ณเสียได้ จิตย่อนเข้าสู่ทุติยฌานอันเป็นฌานที่สอง คือ ทุติยฌานมีองค์ ๓ คือ เอกัคคตา ทำจิตให้อยู่ในอารมณ์อันหนึ่ง มีลมหายใจอันละเอียดสุขุมยิ่งกว่าเดิม จึงมีแต่ปีติ อิ่มกาย อิ่มใจ กายกับกายย่อมไม่ทะเลาะกัน ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ทั้ง ๔ ได้รับความเสมอภาคกันตามสมควร จิตกับกายก็ไม่ก้าวก่าย จิตก็อิ่ม กายก็อิ่ม กายก็สุข วิเวกสังกต จิตก็สุขสวาย วิเวกสังกต มีสติสัมผัสปัญญะ และชำนาญในการเพ่ง การทำการเข้าไปตั้งอยู่ ดอยออก เมื่อชำนาญได้เช่นนั้น ย่อมมีผลพลอยได้เกิดขึ้น เช่น ญาณบางชนิดเกิดขึ้นเองบ้าง นึกถามในใจเอาเองบ้าง บางสิ่งที่สงสัยก็สิ้นไป สุขก็แรงขึ้น ความสุขของใจก็แรงขึ้น จึง

เป็นเหตุให้ละบิตเสียได้ จิตนั้นก็จะละเอียด ลมอันเป็นส่วนละเอียดก็เกิดขึ้น เช่น
สว่าง โล่ง เย็น ว่าง เป็นเหตุให้ย่างก้าวเข้าไปสู่ตติยฌาน ตติยฌานมีองค์ ๒ คือ
สุข เอกัคคตา เต็มส่วนของเขาแล้วย่อมจะเปลี่ยนแปลง จึงได้เกิดความรู้สึกขึ้นอีก
เป็นเหตุให้จิตยวบเข้าไปอยู่ในความว่าง ความโปร่ง ลมหายใจเยียบสงบ ไม่มีเข้า
ไม่มีอาการออก เต็มอยู่ทุกส่วนของร่างกาย จึงเป็นเหตุให้ปล่อยสุขเสียได้ ใจ
เข้าอยู่ด้วยอำนาจแห่งสติสัมปชัญญะ จิตย่อมวางเฉย ปล่อยลม วางลม เป็นแต่
สังเกตรู้อยู่ จิตก็เฉย ไม่มีอาการกิบไปคืบมา จิตแจ่มจำอยู่ในปัจจุบัน จิตตั้งมั่น
อยู่โดยลำพัง ลมก็เป็นอิสระ จิตก็เป็นอิสระ ปล่อยภาวะกังวลเสียได้ ใจเกิดความ
วิเวก ใจเป็นเอกประกอบไปด้วยสติสัมปชัญญะ เมื่อก้าวไปได้เช่นนี้ ทั้งการเข้า
ไปและตั้งอยู่โดยดี ก็จะเป็นไปในฌานที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ เอกัคคตา ถึงความเป็น
หนึ่งของอารมณ์อันยิ่ง อุเบกขาปล่อยวางสัญญาอดีตอนาคต ตกนิรวันธรรมทั้ง ๕
ขาดสนิท จิตวิเวกแจ่มใสเกิดรัศมีขึ้น รัศมีของธาตุทั้ง ๖ ก็เกิดขึ้น เช่น ธาตุดิน
ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ดวงใจก็แจ่มใสปลอดโปร่ง รั้วรอบ
คอบทั่วไปด้วยอำนาจแห่งสติสัมปชัญญะ สติกล้ำกลายตัวไปเป็นญาณ มองเห็นสภาพ
ของนามและรูป อดีตบ้าง อนาคตบ้าง ปัจจุบันบ้าง เมื่อปรากฏขึ้นเช่นนั้น ถ้าไม่
ชำนาญก็เป็นเหตุให้ตื่นเต้นไปบ้าง โทมนัสไปบ้าง คือไม่รู้ในส่วนบุพเพนิวาสานุส-
สติญาณ ระลึกชาติได้ ถ้าไปเห็นในส่วนที่ผิดก็เพลนไป เป็นเหตุให้สติสัมปชัญญะ
อ่อนลง ถ้าไปเห็นในส่วนที่ไม่ดีไม่พอใจ ก็เป็นเหตุให้เกิดโทมนัส คับแค้นใจ
คือส่งไปตามสัญญาอารมณ์นั้น ๆ มาก จึงเป็นเหตุให้ตัวปัจจุบันอ่อนกำลัง บางที
ก็เกิดจุตุปะปาตญาณ ไปกำหนดรู้เรื่องของบุคคลผู้อื่น เช่นเขาเกิดมาและตายไป
กิตติต่าง ๆ ของสัตว์ก็รู้ได้ บางทีก็เพลนไปตามอารมณ์นั้น ๆ เป็นเหตุให้สติที่มีอยู่
ในปัจจุบันอ่อนกำลังลง อย่างนี้ก็มี ถ้าเป็นไปโดยอาการเช่นนั้น ควรระครองจิต
ของตนไว้ด้วยดี ส่วนใดที่น่าพอใจ ก็ให้ยับยั้งตั้งสติอารมณ์ไว้ให้มั่นคง อย่าให้

ตกลงในกามสุขัลลิกานุโยค ความยินดีพอใจ ถ้าตกไปในส่วนที่ไม่ดี อารมณ์อันเป็นที่ไม่พอใจแห่งตนก็ให้ยับยั้ง เพราะเป็นส่วนอรรถกถิลมถานุโยค คือเรื่องที่ไม่พอใจ ให้น้อมจิตเข้ามาตั้งอยู่ในปัจจุบัน กันเสียด้วยซึ่งความยินดีอันร้าย ทำใจให้เป็นกลาง เป็นตัวมัชฌิมาปฏิปทาธรรมระจित เป็นเหตุให้เกิดญาณ ความรู้ชั้นอีกในที่นั้น เป็นต้นว่า สัตว์บุคคลทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ ความดีก็สุข พอใจ ความชั่วก็ทุกข์ ไม่พอใจ เป็นเหตุให้รู้ได้ในนามและรูปที่เห็นอยู่ เป็นเหตุให้เกิดความเบื่อหน่ายที่เรียกว่านิพพิทาญาณ เห็นสังขารเป็นของไม่เที่ยง เป็นโทษ เป็นทุกข์ ทนอยู่ได้ยาก ย่อมไม่เผลอไปตามอำนาจแห่งใจของตน จิตนั้นก็เลยคลายออก ที่เรียกว่าวิราคะธรรม ไม่กำหนดยินดี ไม่กลืน ไม่หมกหมมจมอยู่ในนามและรูป อันเป็นส่วนอดีต อนาคต ปัจจุบัน จิตอันนั้นย่อมได้ญาณพิเศษผุดขึ้นในตนเอง ซึ่งไม่เคยรู้ก็รู้ขึ้น ไม่เคยเห็นก็พบเข้า ย่อมรู้ได้ด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะ เข้ารวมอยู่ในจุตอันเดียว กลายเป็นตัวอัสวักขยญาณ เป็นเหตุให้คลี่คลาย ถ้ายออกจากจากโลกียจิตตามส่วนของผูปฏิบัติ ย่อมได้บรรลูลोकุตตระธรรม มีโสภาเป็นต้น

ทั้งหมดนี้ท่านเรียกว่า สัมมาสมาธิ ใจทั้งนั้นชอบประกอบไปด้วยการทำ ชำนาญเข้าใจตั้งอยู่ ชำนาญเข้าใจถอยออก ชำนาญเข้าใจ จึงเกิดญาณบางส่วน เรียกว่าสัมมาญาณญาณ ความเป็นผู้ถูกต้องลึกซึ้งหลักแหลม สัมมาทิฐิ ความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง สัมมาปฏิบัติ การกระทำของตนก็รอบคอบ ทัวถึงในไตรสิกขา มีศีล สมาธิ ปัญญา เข้าสันนิบาตในดวงจิต เป็นต้น จึงจัดว่าเป็นส่วนสมาธิที่ถูก โดยมากผูปฏิบัติได้สำเร็จความรู้ความดี มักจะเกิดขึ้นในรูปญาณทั้ง ๔ นอกจากนี้ที่เป็นส่วนผิดก็มีปนอยู่บ้าง แต่ต้องศึกษาทำความเข้าใจ คัดแปลงแก้ไขให้เข้ารูป ก็จะสำเร็จเป็นไปด้วยดี กล่าวมาโดยสัมมาสมาธิ แต่เท่านั้น

สรุปข้อความทั้งหมด มีอยู่ ๓ หมวดคือ

หมวดหนึ่ง

สัมมาทิฐิ	}	สองนี้เป็นหมวดปัญญาขั้น
สัมมาสังกัปปะ		

หมวดสอง

สัมมาวาจา	}	สามนี้เป็นหมวดศีล
สัมมากัมมันโต		
สัมมาอาชีโว		

หมวดสาม

สัมมาวาจาโม	}	สามนี้เป็นหมวดสมาธิ
สมาสติ		
สมาสมาธิ		

รวมลงก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

หมวด ๑ ศีล

ว่าโดยประเภทของศีลมีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. เหาฏฐิมศีล คือ ปกติกายวาจา อันประกอบไปด้วยกายกรรม ๓ ไม่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม วจีกรรม ๔ ไม่กล่าวเท็จ ส่อเสียด คำหยาบ พுகเพื่อเจ้า

ถ้าจะแยกโดยประเภทบุคคล และพยานุชนะมีอยู่ ๔ อย่าง คือ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ อันเป็นไปในส่วนที่จะต้องละเว้น ที่เรียกว่าปหานกิจ ที่จะต้องประกอบขึ้น อันเป็นส่วนที่พระองค์ทรงให้ทำตาม อันเป็นมารยาทที่ดีที่งาม ที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทั้ง ๔ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัย คีลานเภสัช ยาบำบัด แก้อโรค ที่พระองค์ทรงให้ประพฤตินอยู่ในความเรียบร้อยถึงมทั้งกาย วาจา จิต อันเป็นส่วนภาวนากิจ จำเป็นจะต้องประกอบขึ้นโดยชอบ

ศีลทั้งหลายเหล่านั้นเป็นส่วนเบื้องต้นทำ บุพพภาค ทำสัตว์ทั้งหลายให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ขึ้น ที่เรียกว่ามนุษย์สมบัติ รักษาได้เสมอกายวาจาเท่านั้น

๒. มัชฌิมศีล ศีลประเภทกลาง คือ รักษากายให้ดี ปราศจากโทษ วาจาให้ดี ปราศจากโทษ และเพิ่มทางใจเข้าอีก ที่เรียกว่าโมกกรรม ๓ คือ

(๑) อนภิชาภิสมโลภะ จิตไม่เพ่งเล็ง โลภ เจตนา แสวงหาวัตถุต่าง ๆ อันเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ของตน ซึ่งเป็นที่เหลืวิสัยและอำนาจแห่งตน ไม่เพ่งไปคิดไปในสิ่งนั้น ๆ เช่นเชื่อว่า สร้างวิมานบนอากาศ พระองค์ทรงให้รักษามารุงทรัพย์สมบัติของตนที่มีอยู่ ทำทรัพย์นั้น ๆ ให้งอกเงยขึ้นในทรัพย์ของตน ทรัพย์อันนั้นแลถ้าผู้มีปัญญาฉลาด ทรัพย์อันนั้นแหละจะเรียกทรัพย์อื่น ๆ มาให้ โดยไม่ต้องนึกคิดเพ่งเล็งให้เสียกำลังไปเปล่า ตัวอย่างเช่นเรามีกล้วยอยู่ต้นเดียว ใส่ปุ๋ย

รคน้ำ พรวนดิน รักษาอันตรายอย่างอื่น กล้วยตันนั้นแหละจะทำความมากขึ้นของกลุ่มกล้วยตันอื่นต่อไป สามารถที่จะทำวัตรนั้น ๆ ให้เป็นอาชีพอได้ ถ้าผู้ไม่มีปัญญาแล้ว ให้มีทรัพย์ตั้งมากมาย ก็ไม่สามารถที่จะบำรุงตัวอยู่ได้ คือหัวใจมีแต่อยากได้ ไม่อยากทำ ฉะนั้น จึงเป็นกรรมที่ผิดส่วนหนึ่งในทางใจ เพราะเพ่งเล็งเลยไป ข้ามไปในความเป็นอยู่ของตน

(๒) อพยาปาหะ ความพยาบาทปองร้าย คิดร้าย ผูกหมายไว้เพื่อก่อเวร ก็ให้ละทิ้ง เจริญเมตตา ภาวนาลบล้างไปเสีย ให้คิดถึงในส่วนที่ดีของเขาเหล่านั้น เพราะคนที่เราพยาบาทอยู่นั้น ก็อาศัยคบค้าสมาคมช่วยเหลือกัน แต่สิ่งนั้น ๆ ไม่สบใจของเราเข้า บางอย่างบางคราว ก็เป็นเหตุให้เกิดความไม่ชอบ กระทบกระถังทางจิตใจ จึงเป็นเหตุให้คิดไปก้าวไปสู่ความไม่ชอบ โทมนัส เป็นเหตุให้คิดพยาบาทอาฆาตรุนแรงขึ้น ฉะนั้น ควรมองไปหลายท่า ธรรมดาคณเราต้องมีลักษณะอยู่ ความประพฤติทางกายของเขาไม่ดีแก่เรา แต่ว่าเขาชาติแก่เราอย่างนี้ก็มี บางคนกายไม่ดี วาจาก็ไม่ดีต่อเรา แต่จิตใจยังหวังดีเจตนาดีแก่เรา อยู่บ้าง ฉะนั้น เมื่อจิตของเราเป็นไปในทางไม่ชอบ เป็นไปเพื่อพยาบาท ก็ให้หนึ่งนึกไป ๒ ทาง คือ

ก. ให้นึกถึงความดีของเขาที่มีแก่เราบ้างบางส่วน เมื่อพบเข้าแล้ว ก็เกิดความรักความสนิท ทำให้จิตเกิดเมตตาขึ้นนี้ทางหนึ่ง

ข. ความพยาบาท เป็นของไม่ดี เปรียบเหมือนสวะที่ปักอยู่บนผิวน้ำ ถ้าเราโง่เราก็มักได้ดื่ม น้ำ หรือน้ำที่โสโครก ถ้าเราไปดื่มเข้าก็เป็นเหตุให้เกิดโรคติด ต่อมาถึงตน คนที่ชั่วแก่เรา ก็เป็นผู้สกปรกโสมนมจนอยู่ในที่โสโครก ถ้าเรายังโง่อยู่ พยาบาทเขาอยู่ ก็เท่ากับว่าเราอยากจะไปจมอยู่ในที่โสมนมอย่างเขา เราชอบเช่นนั้นหรือไม่ ให้ตรองดูจนกว่าจิตหายจากความพยาบาทนั้น ๆ เสียโดยชอบ

(๓) มิจาติญฺญิ ความเห็นผิด จิตมีคมน ขาดการศึกษาอบรม เป็นเหตุให้คิดเห็นไปว่า ตนเกิดมา สัตว์เกิดมาทุกเหล่า ไม่มีบิดามารดา ไม่มีบุญ ไม่มีบาป เกิดมาเองโดยธรรมชาติ ความเห็นเช่นนั้นเป็นความเห็นผิดจากความ เป็นจริง เป็นเหตุไม่ให้งวรความชั่วของตัว เป็นเหตุไม่ให้แสวงหาความดีใส่ตัว เห็นว่าความดี ความชั่วไม่มี เกิดมาตายแล้วก็สูญ นั่นคือ มิจาติญฺญิ ความคิด สั้น บัญญาธรรม เห็นผิดไม่ถูกความจริง ฉะนั้นควรละเสีย อบรมศึกษาหาความ รู้ในทางธรรม คบค้ำสมาคมกับบัณฑิตสูงยิ่งไปกว่าเรา เพื่อเขาจะได้ชี้ช่วยบอก ทางให้สว่างไสว กลับใจเห็นถูกเป็นตัวยุติสมาธิญฺญิขึ้น เป็นมโนสุจริตส่วนหนึ่งทางใจ

ศีลทั้งหลายเหล่านี้ เมื่อใครรักษาไว้แล้วด้วยดี ย่อมได้สุคติ อันเป็น เทพสมบัติที่ผุดขึ้น เกิดขึ้นจากมนุสธรรม กลายเป็นพวกมนุสเทพ เป็นเทวดา โดยคุณธรรม รักษากายกรรม วจีกรรม มโนกรรมไว้โดยชอบ เรียกว่าตั้งอยู่ใน สวรรคสมบัติในชาตินี้ อันเป็นส่วนหนึ่งของนักบำเพ็ญบุญ ที่เรียกว่าศีลกลาง

๓ อุปปริมศีล ศีลเบื้องบน เป็นส่วนที่เชื่อมธรรมในทางจิตกรรม คือ การทำในทางจิตมีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. ปหานกิจ ฝ่ายที่จะต้องละ มีอยู่ ๕ อย่าง คือ

๑) กามฉันทะ ความพอใจรักใคร่ลุ่มหลง หละหลวม ลืมตัว

๒) พยาปาทะ จิตพยาบาท

๓) ถีนมิททะ ความท้อแท้ ง่วงเหงา หาวนอน

๔) อุทธัจจะ กุกกุจจะ ความฟุ้งสร้านรำคาญใจ

๕) วิจิกิฉา ความสงสัย ลังเล ไม่แน่ใจ

ธรรมทั้ง ๕ อย่างนี้ เป็นส่วนอกุศล เป็นเครื่องห้ามกีดกันไว้มิให้หลุด รอกเข้าไปถึงความดี ทั้ง ๕ อย่างนี้เป็นส่วนจะต้องละออกเสียจากจิตใจของตน

อธิบาย

๑) ยพาปาทะ คือ ทัฬหาคติบาต เพราะเป็นเหตุแห่งการทำลายความดีของคนและคนอื่น เมื่อจิตตกไปในการฆ่าความดีแห่งตนเองได้ ทำให้จึงจะไม่ฆ่าสัตว์อื่นและคนอื่น

๒) อุทริจจะ คือ อทินนทาน จิตพุ่งช่านรำคาญ เทียวคิต เทียวนิก เอาเรื่องราวของคนอื่นที่บ้าง ชั่วบ้าง ถ้าเป็นความดียังค่อยยังชั่วหน่อย พอจะได้เป็นเนื้อเป็นหนังเลี้ยงตัวได้บ้าง ไหน ๆ จะได้ขโมยของคนอื่นมาเป็นของตน ก็ให้มันได้เป็นเงินเป็นทอง ก็ค่อยยังชั่ว ส่วนความชั่วของเขาเปรียบเหมือนของที่เขาทิ้งแล้ว เช่น ก้าง และ กระดูก ซึ่งไม่เป็นสาระอะไรแก่ตน ก็ยังเอามาเป็นเครื่องขบเคี้ยวของตน รู้อยู่แล้วว่าความชั่ว เขาย่อมหวงแหน แต่จิตใจของเรา ให้นำเอาเรื่องทั้งหลายเหล่านั้นมาคินึก ก็ควรเรียกได้ว่า อทินนทาน

๓) กามฉันทะ คือ กามะ จิตมีความรักใคร่ตกไปในทางพัสดุกาม มี รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันเป็นสัญญาอดีต อนาคต กิเลสกาม คือ ราคะ ความกำหนัดยินดี โทษะ จิตหงุดหงิด งุ่นง่าน ไม่เบิกบานแจ่มใส โมหะ ความลุ่มหลง ไม่รู้ตามความเป็นจริง ทำให้ลืมนิยามของตนไป จิตนั้น ชื่อว่า ล่วงกามะ

๔) วิจิกิจฉา คือ มุสา คือความไม่แน่นอนในใจ ไม่มีความสัตย์ ความจริงในใจแห่งตน ไม่มียุติธรรมในตน ไม่มีสัจจะในใจ ไหลไปเร็วไปตามสัญญาอารมณ์ต่าง ๆ

๕) ถีนมิททะ คือ สุรา ความท้อแท้ ว่าง่วง มึนเมา โมหะ ความเปลือ ความลืม ไม่มีสติประจักษ์ อันนั้นแลชื่อว่าเป็นผู้เมา

อกุศลทั้งหลายเหล่านี้ เป็นของที่ควรละเสียด้วยการทำในใจตามแนวทางในข้อ ๒ อันเป็นส่วนภาวนากิจ

๒. ภาวนากิจ คือ

๑) สติ วิทกตริกนึกเกิดขึ้นก่อน เช่น นึกตริกถึงลมหายใจเข้าออกของตน เอาสติเข้าประคองอยู่ในอารมณ์อันนั้น ทั้งหายใจเข้าและหายใจออก วิทกตวัณห์ เป็นเครื่องฆ่ากามฉันทะ คือ มิให้จิตตกลงไป ในอารมณ์ภายนอก เรียกว่า สติวินัย

๒) วิจารณ์ ตรวจตรองดู สังเกตเหตุการณ์ ทำความรู้สึกว่า เราหายใจเข้าออกอยู่เวลานี้ ได้รับผลสะดวกสบายดีแล้วหรือยัง ถ้าไม่สบายก็ให้เปลี่ยนแปลง ปรนปรือลมหายใจด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น เข้ายาวออกยาว เข้ายาวออกสั้น เข้าสั้นออกสั้น เข้าสั้นออกยาว เข้าช้าออกช้า เข้าเร็วออกเร็ว เข้าค่อยออกค่อย เข้าแรงออกแรง เข้าทั่วออกทั่ว เปลี่ยนไปจนกว่าจะได้รับผลดีเกิดขึ้นในกายและจิต จะได้ฆ่าและทำลายเสียซึ่งพยาบาท

๓) ปฐิ เมื่อได้รับผลเป็นต้นว่า ลมส่วนละเอียดแล่นทั่วถึงกัน ชีมีซาบไปทั่วสรรพางค์กาย ลมเหมือนสายไฟฟ้า สติสัมผัสัญณะเหมือนต้นไฟ ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น กระดูก เปรียบเหมือนต้นเสาไฟฟ้า จิตใจก็สว่างไสว ใจก็อัมเอบ นั้นแลคือปฐิจะได้ฆ่าเสียซึ่งตัว ถีนมิทระ ความง่วงโงก

๔) สุข อุทธัจจะ กุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจหายไปแล้ว ย่อมเกิดความสุขกาย สุขใจ จะได้ฆ่าเสีย ซึ่งความฟุ้งซ่าน

๕) เอกัคคตา วิจิกจนา ความสงสัยลังเลต่าง ๆ ก็จะห่างไป ใจก็เข้าถึงอารมณ์อันเป็นหนึ่ง จิตย่อมเป็นปกติ จิตปกติที่ตั้งอยู่ด้วยอำนาจแห่งสติ ที่เรียกว่าสติวินัยนั้นแล คือ ตัวศีลความหนักแน่น ไม่กลอนแคลน ไม่หวั่นไหว รสชาติแห่งศีล คือ ความเย็นใจ วิเวกจิต เมื่ออิสระมีขึ้นในตนอย่างนี้ จึงเรียกว่า สีสานุสสติภาวนา เป็นศีลที่ยิ่ง เป็นศีลที่ก้าวไปสู่มรรค ผล นิพพาน จึงเรียกได้ว่า อุปริมศีล ศีลเบื้องสูง

สรุปใจความก็มีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑. ศีลนอก
๒. ศีลกลาง
๓. ศีลใน

เมื่อจะกล่าวโดยสรุปมีอยู่ ๒ อย่าง คือ

(๑) โลกียศีล อันเป็นไปเนื่องด้วยโลก ตั้งอยู่ในศีลธรรมชั้นธรรมคามนุษย์ แต่ยังไม่สามารถปฏิบัติตนเข้าถึงโลกุตตระได้ เช่น โสคา สกิทาคา อนาคา อรหัตต์ ยังไม่สามารถตัดสังโยชน์ เครื่องประกอบใจไว้ในกระแสของโลกทั้งมวล จึงเรียกว่า โลกียศีล

(๒) โลกุตตรศีล คือศีลที่เที่ยงแน่นอน เข้าถึงจิตถึงใจไถ่รสซึมซาบเกิดขึ้นจากการปฏิบัติสมถภาวนา วิปัสสนาภาวนา สมถเป็นเหตุ วิปัสสนาเป็นทัฬหะ กันเห็นความจริงของธาตุ ชันธ์ อายตนะ ผู้แจ้งในสัจธรรมทั้ง ๔ ตามสมควรแห่งองค์อริยมรรค รู้แจ้งประจักษ์ชัดในใจ ละสังโยชน์ได้ ๓ คือ

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นที่ว่า กายมีในตน กายเป็นของของตน นั้นคับไป ความเห็นนั้นเป็นของแน่นอน แต่ละยังไม่ได้จริงจัง ส่วนความเห็นเป็นของแน่ชัด ที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ เป็นความเห็นที่ถูกต้องตามความจริง ละความเห็นผิดเสียได้ เช่น กายเป็นของ ๆ ตน ตนเป็นชันธ์ ๕ ชันธ์ ๕ มีในตนเป็นต้น

๒) วิจิกิจฉา ความสงสัยในธรรมที่จริงที่แท้ ที่ไม่จริงไม่แท้ แลเห็นด้วยอำนาจแห่งสัมมาทิฏฐิ รู้ได้ว่าธรรมอันเป็นส่วนที่จะตรัสรู้มีอยู่ทุกสมัย ธรรมที่จริง ที่จะให้รู้ก็มีอยู่สำเร็จได้ด้วยอำนาจข้อปฏิบัติแห่งตนที่ทำอยู่นั้น ความรู้แจ้งเห็นจริงหมดสงสัยในคุณพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้แน่นอนเรียกว่า นิยตะบุคคล

๓) สลัทพตปรามาส ไม่ลุ่มคล้ำในลัทธิศีลธรรม ไม่ติดอยู่เสมอเพียงมารยาทและกิริยา ความดี ชั่ว สำเร็จแล้วด้วยใจ แต่กิริยาอาการเป็นส่วนหนึ่ง

ต่างหาก ถึงแม้จะทำความดี เช่น รับศีลจากพระ ทำทาน ภาวนา ตามระเบียบที่ติงามของโลก แต่ไม่ข้องอยู่ในสิ่งต่างๆ เหล่านั้น เพราะใจของท่านเข้าถึงรสแห่งศีล ไม่ติดอยู่ในส่วนพญฺชนะ คือ กิริยาของตนเอง ไม่ติดอยู่ในอรรถ คือ ความหมายของมารยาทที่ดีนั้นๆ จิตใจเข้าไปอยู่ในรสของศีล คือ ความปกติของศีล ความแน่ใจ ความเย็นใจ เหมือนกับคนได้ดื่มรสอาหารที่ชิมซาบไปตามสรรพางค์กาย ไม่ติดอยู่ในวัตถุที่เป็นอาหาร ไม่ติดรสของอาหาร คือ ได้รับประโยชน์จากรสอันชิมซาบไปแล้วนั้น ใจท่านผู้เข้าถึงตัวศีลจริง ย่อมไม่ติดอยู่ในกิริยา มารยาทพญฺชนะ อรรถ เพราะได้ดื่มรสของศีล

ฉะนั้น จึงจัดว่าเป็นส่วนโลกุตระศีล เป็นขั้นแรกของพระนิพพาน ถึงแม้จะเวียนว่ายตายเกิด ก็ยังเป็นคนพิเศษอยู่ ผิดจากมนุษย์ธรรมดา ไกรปฏิบัติได้เช่นนั้นนับว่าเป็นผู้มีโชคมาก มีทรัพย์อันแน่นอน เปรียบเหมือนแท่งทอง ย่อมใช้ประโยชน์ได้ทั่วไปในโลก ไม่เหมือนธนบัตรหรือเงินตรา ซึ่งมีขอบเขตจำกัดที่จะต้องใช้กันภายในประเทศนั้นๆ ส่วนทองใช้ได้ทั่วทุกสถาน เพราะเป็นทรัพย์พิเศษก้อนหนึ่งของมนุษย์ นี่ฉันใด ใจเป็นศีล เป็นธรรม ย่อมใช้ได้ในโลกนี้และโลกอื่นก็ยังทรงตัวอยู่เช่นนั้น จึงจัดว่าเป็นผู้ได้อริยทรัพย์อันประเสริฐของนักปฏิบัติในทางศาสนา

หมวด ๒ สมาธิ

สมาธิมี ๓ ประเภท คือ

๑. กามาวจรขณิกสมาธิ สมาธิ คือ จิตนึกไป พักไป เล่นไป คิดไปตามอารมณ์ภายนอกและภายใน เช่น รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ที่เกิดขึ้นกับใจ อันเป็นส่วนความดีที่เรียกว่า กามาวจรกุศล ตัวอย่างเช่น จิตสงบสบายในคราวที่หนึ่งฟังเทศน์หรือสวดมนต์อยู่เป็นต้น คือ จิตสงบได้เป็นพักๆ เปรียบเหมือนคนเดินทาง ขาหนึ่งก้าว ขาหนึ่งยืน ให้เป็นกำลังในการเดินไปสู่จุดหมายประสงค์ จึงเรียกว่า ขณิกสมาธิ อันเป็นไปแก่คนทั้งหลายในโลกทั่วไป จะฝึกหัดก็ตาม ไม่ได้ฝึกหัดก็ตาม จิตย่อมเป็นไปเช่นนั้นอยู่เสมอโดยธรรมชาติ ที่เรียกว่า ภาวักจิต ภาวักบาท หยุดอยู่ขณะหนึ่งก็ก้าวไป ฉะนั้น การที่จะทำให้สมาธิให้ยิ่งไปกว่านั้นก็อาศัยสมาธิธรรมดาเป็นภาคพื้นอยู่ก่อน มิฉะนั้นจะทำสมาธิส่วนที่ยิ่งไปกว่านั้นนั้นก็คงเป็นไปไม่ได้ แต่สมาธิส่วนนี้ยังใช้ประโยชน์เป็นฐานที่ตั้งแห่งปัญญายังไม่ได้ ฉะนั้น จึงจะต้องศึกษาปฏิบัติต่อไปอีก

๒. รูปาวจรอุปจารสมาธิ ได้แก่ปฐมฌาน คือ จิตสงบเข้าไปอาศัยอยู่ในอารมณ์อันใดอันหนึ่งภายในตัว เป็นต้นว่า กำหนดลมหายใจเข้าออก เมื่อจิตอยู่ในอารมณ์อันนั้น ที่เรียกว่า เอกัคคตา มีสติระลึกรู้ อยู่ ที่เรียกว่า วิตก ขยับขยายส่วนต่างๆ ของลมออกไปทั่วสรรพางค์กาย มีสติตรึกตรองอยู่ด้วยความรอบคอบโดยสมบูรณ์ ที่เรียกว่า สัมปชัญญะ รู้เหตุ รู้ผล สติเป็นตัวเหตุทำงานมีวิตก วิจารณ์ ตั้งขึ้นในที่แห่งเดียวกัน ที่เรียกว่า สามัคคีธรรม แล้วก็รู้ผลของการทำนั้นๆ ที่เกิดขึ้น อิ่มเอิบ เป็นสุขสบาย ที่เรียกว่า ปิติและสุข คือ ความอิ่มกาย อิ่มใจ สบายกาย สบายใจ ต่อจากนั้นจิตก็หมกมุ่นระกำวล พักอยู่ครู่หนึ่ง

อุปมาเหมือนคนเดินทางไปพบของที่ดีอันตนชอบใจ พอใจ ย่อมยืนมองดู ขาทั้งสองก็หยุดก้าวไปข้างหน้ามาข้างหลัง บางทีไม่ชำนาญก็ก้าวต่อไปอีกไม่ได้ ย่อมถอยหลังกลับ บางทีก็เห็นผลอะไรเกิดขึ้นในจิต เป็นต้นว่านิมิตต่าง ๆ ก็ตื่นเต้นไป เป็นเหตุให้อารมณ์เดิมนั้นเสื่อมหรือคลอนแคลน เปรียบเหมือนถนนั่งบนเก้าอี้ มีอะไรมองเห็นข้างหน้าอันเป็นเครื่องให้เพลินก็เกิดความสนใจในสิ่งเหล่านั้นมากขึ้น บางทีถึงกับยืนมื่อยืนค่อออกไป เพลินมากเข้าก็ทำให้ก้นที่นั่งแผยออก บางทีอาจลุกไปเสียเลยก็ได้ เป็นเหตุให้หลุดออกจากที่นั่งของตน ผู้บำเพ็ญอยู่ในอุปัชฌาย์สมาธิ ถ้าเพลินไปตามนิมิต ความคิดความเห็นก็เกิดความตื่นเต้นดีใจ บางทีก็สำคัญว่าเป็นโลกุตระไปเสียเลยก็มี เป็นเหตุให้สมาธิเสื่อม จะกลับมาทำอีกก็ไม่ได้เลยจนวโยกาสุว่า เราเคยทำแล้วสมาธิ ใช้คิดใช้ตรองเอาทางปัญญา และวางเอาด้วยความคิดเห็น เสมอเพียงเท่านั้น ย่อมเป็นไปไต่ยาก เพราะความรู้ไม่มีหลักมีแก่น เหมือนล้อรถยนต์ที่ไม่มีเพลามีคัม จะแล่นไปได้อย่างไร อำนาจของอุปัชฌาย์สมาธิชั้นนี้ ถ้าไม่รักษาไว้ด้วยดีย่อมเสื่อมได้ จะเหลืออยู่ก็เพียงสัญญาเก่าเท่านั้นเอง

๓. รูปาวจรอุปนาสมาธิ ได้แก่ผู้ทำรูปฌานทั้ง ๔

ปฐมฌาน มิวงค์ ๕ คือ

วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา

ทุติยฌาน มิวงค์ ๓ คือ

ปีติ สุข เอกัคคตา

ตติยฌาน มิวงค์ ๒ คือ

สุข เอกัคคตา

จตุตถฌาน มิวงค์ ๒ คือ

อุpekขา เอกัคคตา

อธิบาย

รูปาวจรอุปนาสมาธิ คือ จิตเพ่งรูปภายในให้แน่วแน่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว เป็นต้นว่าลมหายใจเข้าออก จนได้ถึงปฐมฌาน มีวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา เป็นต้น เมื่อได้เห็นผลอันเกิดขึ้นแล้วก็เพ่งอยู่ในผลอันนั้น จะต้องกลายตัว เข้าเป็นทุติยฌาน มีองค์ ๓ คือ ปิติ สุข เอกัคคตา การเพ่งก็แรง เป็นเหตุให้ปิติไหวตัว จึงละปิตินั้นเสียได้ก็จะกลายเป็นตติยฌานมีองค์ ๒ เหลืออยู่แต่สุขกับเอกัคคตา ภาวะนั้นน้อย การเพ่งก็แรง แสงนิมิตก็แจ่มแจ้ง เป็นเหตุให้มีความสุขมีอยู่ไหวตัวขึ้นอีก เป็นเหตุให้ละความสุขอันนั้นเสียได้ จิตเข้าไปอยู่ในความเป็นหนึ่ง คือ อารมณ์อันละเอียด อารมณ์อันนั้นก็ไหวตัว จิตก็ไม่ไหวตัว ตั้งอยู่ในความเป็นอิสระ ที่เรียกว่า อุปেকขา เอกัคคตา ก็จะกลายตัวเป็นจตุตถฌาน สติก็แรงกล้า สัมปชัญญะก็สมบูรณ์ รวมจุตอยู่ในอารมณ์อันเดียว ไม่เกี่ยวเกาะสัญญาอื่นๆ จิตอันนั้นเรียกว่า จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ อุปেকขา ความวางเฉยอันเป็นส่วนกิริยาของจิต ส่วนองค์จริง ๆ นั้น ก็มีอยู่แต่สติกับเอกัคคตาอย่างมั่นคง แน่นแน่ว จิตย่อมได้รับแสงสว่าง รัศมีที่เกิดขึ้นแก่ความตั้งมั่นแห่งจิต ที่เรียกว่า อุปนาสมาธิและสติสัมปชัญญะ โดยรอบคอบเป็นเหตุให้มีความชำนาญในการทำฌาน คือ ความเพ่งและให้ชำนาญในการตั้งอยู่ ชำนาญในการก้าวไป ถอยออก อนุโลม ปฏิโลม จะทำเมื่อไรก็ทำได้ย่างนี้ ก็จะเป็นตัวอุปนาสมาธิ เป็นเหตุให้เกิดคุณธรรมขึ้น ๓ อย่าง คือ ญาณหนึ่ง ปัญญาหนึ่ง วิชชาหนึ่ง

ญาณ คือ ความรู้ยิ่ง รู้ลึก เช่น บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติหนหลังได้ จตุปปาตญาณ รู้จักกำหนดจตุติ คือ ความตายของสัตว์ ปฏิสนธิ คือ ความเกิดของสัตว์และบุคคลอื่นได้ ตีบ้าง ชั่วบ้าง ย่อมรู้เหตุและผลนั้น ๆ ได้ เป็นเหตุให้เกิดความเบื่อหน่ายในนามรูป อาสวกัณขญาณ รู้จักทำกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจให้สิ้นไปได้ตามสมควรแก่มรรคญาณนั้น ๆ ที่เรียกว่า รู้แจ้งเห็นจริงในอริย-

สัจธรรมทั้ง ๔ และยังญาณพิเศษความรู้ยิ่งขึ้นไปอีก เช่น อธิวิวิธี แสลงฤทธิได้ เหนือมันตัวเองให้ปรากฏแก่คนอื่นได้ ทิพพโสท อนุทิพย์ ทิพพจักขุ ตาทิพย์ คือ เห็นรูปในที่ไกลได้

ปัญญา คือ ความรู้รอบคอบ รู้ถูกต้องตามความจริง รู้แจ่มแจ้งตลอด เป็นต้นว่า อัตถปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ รอบรู้ในเหตุและผล เป็น ต้นว่า ทุกข์เกิดจากเหตุ คือ อวิชชา ตัณหา นิโรธ ความดับทุกข์เกิดจากเหตุ คือ มรรคปัญญาญาณ แยกฉานในความหมายแห่งหมวดธรรมนั้น ๆ ยังมีความรู้ ที่จะชี้แจงอธิบายให้ท่านผู้ฟังเข้าใจ เช่น ธรรมส่วนยาว รู้จักย่อ สรุปใจความให้ น้อยได้ โดยไม่เสียความหมายในข้อธรรมนั้น ๆ ธัมมปฏิสัมภิทา ปัญญาฉลาด แยกฉานในธรรมต่าง ๆ ส่วนลึกส่วนละเอียด เข้าใจอธิบายให้คนฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ได้ นิรุคติปฏิสัมภิทา ปัญญาฉลาดแยกฉานภาษาต่าง ๆ ตามบาลีท่านพูดถึงภาษา ของคนต่างชาติ หรือสัตว์เครื่องต่างชนิด ย่อมกำหนดรู้ได้ด้วยปัญญาจักขุ ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานรอบรู้ในสำนวนโวหารในการพูดชี้แจง ได้ตอบ ทันท่วงที มีเขว่นเข้าใจในเชิงพูด ปัญญาทั้งหลายเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นจากการ อบรมจิตใจให้เป็นอุปปนาสมาธิ วิชาความรู้แจ้งเปิดเผย ไม่มีที่ปิดบังต่อไป อาโลโก แสงสว่างประภัสสร คือ รัศมีย่อมชานออกโดยรอบ เป็นเหตุให้รู้ความจริงของ นามและรูป ตามสมควรแก่ปัญญาญาณของตนทั้งนี้

วิชา คือ ความรู้แจ้ง อัจฉรย์เกิดขึ้นจากจิต ตั้งมั่นในอุปปนาฌาน มีอยู่ ๘ อย่าง คือ

- (๑) วิปัสสนาญาณ ความรู้แจ่มแจ้งในนามและรูป
- (๒) มโนยิทธิ ฤทธิ์ทางใจ นึกอย่างไร ย่อมสำเร็จได้อย่างนั้น
- (๓) อธิวิวิธี แสลงฤทธิได้ ทำกายของตนให้ปรากฏโดยวิธีต่าง ๆ
- (๔) ทิพพจักขุ ตาทิพย์

- (๕) ทิพพโสธ ทุทิพย์
- (๖) เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดรู้วาระจิตของผู้อื่น
- (๗) บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้
- (๘) อาสวกขยญาณ รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไปได้

ฉะนั้น อัปปนาณานี้ จึงจัดว่าเป็นส่วนสำคัญยิ่ง ย่อมหมั่นทวนไปได้ โดยชอบทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นเหตุนำมาซึ่งความสำเร็จในกิจนั้นๆ เป็นต้นว่า ธุระการอันเป็นไปกับด้วยโลกธุรกิจ อันเป็นไปกับด้วยธรรม มีโลกุตตรธรรม เป็นเบื้องหน้า

สรุปลงแล้วก็มีอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. สมาริ ทำให้เกิดวิชาของโลกเรียกว่า โลกียสมาริ

๒. เมื่อบำเพ็ญได้แล้ว ย่อมให้สำเร็จกิจในทางธรรม เป็นไปเพื่อ วิปัสสนาญาณ หรือ อาสวกขยญาณ ความรู้เป็นเหตุให้ละ วาง หรือตัดกระแสจิต อันเป็นไปในทางสังโยชน์ให้ขาดได้ ตามส่วนของปัญญาและวิชาที่เกิดขึ้นนี้เรียกว่า โลกุตตรสมาริ

หมวด ๓ ปัญญา

ปัญญามี ๓ อย่าง คือ

๑. สุตตามยปัญญา
๒. จินตามยปัญญา
๓. ภาวนามยปัญญา

อธิบาย

๑. สุตตามยปัญญา นั้น คือความฉลาดรอบรู้เกิดขึ้นจากการได้สดับ
รับฟังมาก เช่น พระอานนท์ เป็นต้น แต่สุตะในที่นี้ มีความหมายอยู่ว่า คือ
ได้แก่การศึกษาสนใจโดยวิธีต่าง ๆ เช่น สิกขติ เป็นผู้สนใจในการศึกษา ลิตตะ
เป็นผู้สนใจในการจาริก ปุจฉา เป็นผู้สนใจในการไต่ถาม ทอบได้ ให้เกิดความ
ฉลาดไหวพริบ

การศึกษาทั้งหมดมีอยู่ ๒ อย่าง คือ

(๑) ศึกษาในพยัญชนะ ให้เข้าใจในเสียง สำเนียง ฐานกรณ์ของ
อักษรนั้นๆ เพื่อเข้าใจในภาษานิยม

(๒) ศึกษาในสระ เครื่องผสมต่างๆ ของพยัญชนะ ให้เกิดศัพท์ เสียง
สำเนียง และความมุ่งหมายทางโลก เช่น เรียนหนังสือไทยจบภูมิประถมศึกษา
เป็นเหตุไม่ให้เก้อเขินในการเขียน ในการอ่าน พอประกอบอาชีพของตนได้ตาม
สมควรแก่อัตภาพ ในทางศาสนาก็คือ ศึกษาตามพยัญชนะรู้จักประกอบส่วนของ
พยัญชนะ รู้จักความหมายของพยัญชนะและสำเนียงนั้นๆ ถ้าไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง
ก็สนใจอยู่ในการถาม ถ้าจำไม่ได้ก็มีวิธีขีดเขียนจารึก เพื่อเป็นการช่วยความจำ
ทำสัญญาให้กว้างขึ้นอีก นอกจากนี้ ยังจะต้องศึกษาทางอายตนะ เช่น รูปให้รู้

ความจริง ฟังเสียง สำเนียง คำพูด ให้ความรู้ความจริง ทมกลั่นวิจารณ์ดู จนรู้ที่มาของกลั่น ศึกษาในรศ จนรู้ที่มาของรศ ศึกษาในสัมผัส เครื่องเย็น เครื่องร้อน ที่กระทบผิวกาย เช่น ศึกษาในทางอุตุนาตุ หรืออากาศนาตุ การศึกษาทั้งหลายเหล่านี้ เป็นเหตุให้เกิดสติปัญญา เป็นไปในทางโลกและทางธรรม เพราะเป็นวิชาขั้นต้น เปรียบเหมือนปฐมศึกษาของโลกส่วนหนึ่ง

๒. จินตามยปัญญา ได้แก่การคิดนึกตรึกตรอง ให้ความรู้ความหมายความจริง ของการศึกษาเบื้องต้น การศึกษานี้เป็นการศึกษาล้วงเอาวิชาความรู้จากสุตะ ที่ได้ศึกษามาในเบื้องต้น ที่เรียกว่า อรรถ คือผลและความหมายอยู่ในข้อความต่างๆ เมื่อตนได้พบผ่านมาแล้วควรนำมาวิจารณ์ดูเสียก่อน ให้เกิดความรู้ขึ้นในตนเองได้ จึงจะไม่เป็นไปโดยมงาย ย่อมเป็นไปโดยเหตุผลที่ตนค้นคิดพิจารณา เกิดวิชาความรู้ในตน เปรียบเหมือนบุคคลที่เรียนวิชาความรู้ที่จะได้จากภาษาหนังสือ เป็นต้นว่า เรียน ม. ๑ ม. ๖ ให้สำเร็จไปทั่วดี บุคคลนั้นเข้าชั้นวิชาค้นคิดพิจารณาโดยแจ่มแจ้ง ในทางธรรมก็เช่นเดียวกัน เมื่อศึกษาในขั้นต้นแล้ว ก็ค้นคิดพิจารณาในข้อความ ให้เกิดความเข้าใจ เพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามแนวทางและความมุ่งหมายของนักปราชญ์ ความฉลาดขั้นนี้ เป็นขั้นเตรียมตัว เพื่อประพฤติปฏิบัติตนเองให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรมและวินัย จึงจัดไว้เป็นส่วนปริยัติธรรม คือเรียนรู้ในพยัญชนะ เรียนรู้ในอรรถโดยสมบูรณ์ ย่อมเกิดความฉลาดได้ในส่วนปริยัติธรรม แต่ไม่ได้นำมาปฏิบัติตนก็เท่ากับว่าเรียนวิชาอาชีพ โดยทางใดทางหนึ่ง เช่น สำเร็จในทางธรรมศาสตร์บัณฑิต แต่ตนของตนเองไปประพฤติชั่วกระทำโจรกรรม เป็นต้น ผลที่จะเกิดจากวิชาที่ไม่สมบูรณ์ ฉะนั้นท่านจึงจัดไว้อีกแผนกหนึ่งอันเป็นบ่อเกิดของปัญญา หรือปริญญา ได้แก่การทำทางจิตที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาผลาตรอบรู้ เกิดขึ้นจากการอบรมสมาธิ จิตโดยเฉพาะ คือไม่ต้องเกี่ยวข้องกับสัญญาเดิมที่ตนได้เคยรู้เคยเห็นมา เพราะสัญญา เดิมย่อมมีติดบังสัญญาใหม่ อันประกอบไปด้วยความจริง ที่จะเกิดขึ้นได้เฉพาะจิต การปฏิบัตินี้ ให้กำหนดลงไปเฉพาะปัจจุบัน ทำสัญญาให้เป็นเอก ไม่เกี่ยวเกาะ อดีต อนาคต ทำจิตให้สงบเข้าอยู่ในสมาธิ รวมศีลเข้าอยู่ในปัจจุบัน รวมสมาธิ และปัญญาเข้าอยู่ในปัจจุบัน ใช้วิตก ยกวิจารณ์ขึ้นสู่องค์ภาวนา เป็นต้นว่า กาย- ภาสคติ มีลมหายใจเป็นต้น แล้วย่อมเกิดญาณขึ้นในตนเป็นต้นว่า ญาณ อุตปาติ- ญาณ ความรู้ที่ยังไม่เคยรู้เคยเรียนได้เกิดขึ้นแล้ว เช่น บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้ในปัจจุบันและอดีต จุตูปปาตญาณ กำหนดรู้จุติ ความตายของสัตว์ ปฏิสนธิความเกิด ดี ชั่ว เลวทรมาน สุข ทุกข์ เป็นอยู่อย่างไร รู้ได้ทั้งส่วนเหตุ และผล อาสวกขยญาณ รู้จักชำระอาสวกเลสของตนให้เบาบาง และสิ้นไปตามส่วน

ญาณทั้ง ๓ นี้ มิได้เกิดขึ้นแก่บุคคลที่ศึกษา คตินิกตริกตรองเอาโดย ธรรมตา เป็นวิชาส่วนหนึ่งในทางจิตเกิดขึ้นเฉพาะการทำสมาธิ เป็นส่วนหนึ่ง ของการปฏิบัติธรรม

อีกหมวดหนึ่ง ปัญญา อุตปาติ ปัญญาความรู้แจ้งในธาตุ ชันธ์ อายตนะ อย่างชัดเจนเห็นความจริง กำหนดได้ในทางจิตใจ รู้ได้ในสังขารธรรม เป็นต้นว่า ทุกข์เกิดจากเหตุ สมุทัย คือ อวิชชา ตัณหา เป็นต้นเหตุแห่งทุกข์นิโรธ ความ สิ้นไปดับไปแห่งทุกข์ ย่อมเกิดจากเหตุ คือมรรคอันเป็นข้อปฏิบัติในทางจิตใจ ย่อมรู้ได้ด้วยปัญญาที่เกิดขึ้นแล้วเฉพาะตน ที่ท่านเรียกว่า ปัญญาจักขุ หรือธรรม จักขุ คือ ตาใจ ตื่นแล้วจากความหลับ

อีกอันหนึ่ง อุตปาติวิชา วิชา ๘ อันเป็นไปด้วยเหตุและผล ย่อม เกิดขึ้นในจิตใจผู้สงบ เป็นข้อปฏิบัติธรรมได้ผลเกิดขึ้นแก่ตน อาโลโก อุตปาติ ความสว่าง ความโปร่งใจ ความโล่งใจ ความว่างเปล่า ย่อมปรากฏกับบุคคลผู้นั้น

ฉะนั้น ภาวนามยปัญญาย่อมเป็นผลเกิดขึ้น ผิดจากสตามยปัญญา จินตมยปัญญาในเบื้องต้น สุตะ จินตะ นั้นเป็นส่วนปริยัติธรรม รู้ได้เสมอชั้นต้น เหมือนคนตื่นแล้วแต่ยังไม่ลืมตา ภาวนามยปัญญา ตื่นขึ้นแล้วมองเห็นความจริงได้ทั้งอดีตอนาคตปัจจุบัน เห็นรอบในจตุรทิศ เช่น ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค รู้แจ้งประจักษ์ชัดเจน เป็นเหตุให้ละสังโยชน์ในเบื้องต้นขาดไป จิตใจนั้นย่อมไหลเข้าสู่พระนิพพานธรรม เปรียบเหมือนน้ำตกที่ไหลออกจากห้วยและเขา ย่อมไหลลงไปสู่มหาสมุทรต้องสงสัย ย่อมไหลไปหาความจริงธรรมชาติ คือความเต็มดวงจิตของผู้ปฏิบัติในภาวนาจนเกิดปัญญาขึ้นได้ในตน จะได้พบกุศลส่วนหนึ่งพิเศษ ที่เรียกว่าโลกุตตรกุศลอันยิ่ง อานาจกุศลอันนั้น ย่อมติดตามบุคคลผู้นั้นตลอดไป เข้าถึงธรรมที่เที่ยงตรงเรียกว่า นิยตธรรม นิยตบุคคล นิยตกุศล เป็นผู้เที่ยงต่อพระนิพพาน ฉะนั้น ปัญญาในขั้นนี้ จึงจัดว่าเป็นส่วนสำคัญยิ่ง ที่ท่านเรียกว่า วิปัสสนาปัญญา วิปัสสนาปัญญานั้น ย่อมเกิดขึ้นเองจากการละสัญญาเก่า ไม่ใช่นึกเอา คิดเอาตามสัญญาที่ตนศึกษามาแล้ว สัญญาอันนั้นแหละมันปิดความรู้ใหม่ที่จะเกิดขึ้น ลักษณะของวิปัสสนา เปรียบเหมือนไฟฟ้า กดที่เดียวย่อมทำความสว่างได้ทั่วไปนั้นใด ดวงจิตเมื่อเข้าถึงขั้นที่ควรเป็นไปได้ ก็เกิดขึ้นในขณะจิตอันเดียว ก็รู้ได้ทั่วไปทั้งธาตุ ชันธ์ อายตนะ รู้ได้ในส่วน อนิจจัง ทุกขัง เป็นทุกข์ อนตฺตา มิใช่ตัวตนนี้เป็นญาณฝ่ายหนึ่ง

อีกฝ่ายหนึ่ง รู้ตรงกันข้ามผิดธรรมดา เช่น อนิจจัง รู้ของเที่ยงของจริง สุขัง รู้สุขอันเป็นของจริง ที่เรียกว่า นิรามิสสุข สุขุตา คือ รู้ตน นี้รู้ภาคหนึ่ง (ตาใจ) รู้ได้ทั้ง ๒ หน้า ละได้ทั้ง ๒ ทาง ไม่ติดฝ่าย อนิจจัง ทุกขัง อนตฺตา ไม่ติดฝ่ายเที่ยง นิจัง ไม่ติดฝ่ายดี สุขัง ไม่ติดฝ่ายชอบ คือ อตฺตา ปล่อยวางตามสภาพความจริง ความรู้ คือ ปัญญา ความรู้ คือ วิชา ความรู้ คือ ญาณ ย่อมละได้ ไม่ติดอยู่ในทวิฎฐิ ยังมีตัวจริงอยู่อีกชนิดหนึ่งต่างหาก ที่ไม่แสดงอาการอย่างนั้น

อย่างนี้ คือไม่มีทวิภูริธัสสมิมานะ ละความสำคัญว่า นั้นตน นั้นไม่ใช่ตน นั้นเที่ยง นั้นไม่เที่ยง นั้นเกิด นั้นไม่เกิด ย่อมละวางได้อย่างสนิท นั้นแหละคือธรรม ธรรม ก็ไม่ยึด จึงเรียกว่า ธรรม เป็น อนตฺตา ความเห็นที่ว่า อนตฺตา ก็ไม่ยึด ความเห็นก็ละ ละทั้งเหตุ ละทั้งผล ไม่ติดอยู่ในสิ่งใดๆ ทั้งหมด อันเป็นไปกับด้วยสมมติ บัญญัติและนิยาม ฉะนั้น บัญญัติขั้นนี้ จึงเรียกว่า ภาวนามยบัญญัติ

สรุปแล้ว สุตมยบัญญัติ จินตามยบัญญัติ ทั้ง ๒ นี้ เป็นส่วนปริยัติ ธรรม ภาวนามยบัญญัติ เป็นปฏิบัติธรรม ผลที่จะต้องได้รับก็มีอยู่ ๒ อย่าง คือ

(๑) โลกียบัญญัติ ความฉลาดรอบรู้ทั่วไปในทางธรรมและทางโลก อันตกอยู่ในกระแสโลกีย์ ย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้

(๒) โลกุตตรบัญญัติ ความรู้ที่ยิ่งไปกว่าธรรมดา เกิดวิชาอย่างแจ่มแจ้งขึ้นในตนเองได้ พวกนั้นก็นับว่าเป็นพวกที่ตื่นแล้วและลืมตา ที่เรียกว่า พุทฺโธ ดังนี้

สรุปลงทั้งหมด ก็มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

(๑) ศีล กล่าวโดยที่มากที่สุดคือ พระวินัย

(๒) สมาธิ กล่าวโดยที่มากที่สุดคือ พระสูตร

(๓) บัญญา กล่าวโดยที่มากที่สุดคือ พระปรมัตถ

จัดโดยประเภทและความหมาย ได้แก่ความประพฤติให้เป็นไปมีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑) ศีล รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อยบริสุทธิ์ เป็นเครื่องฆ่าและทำลายกามตัณหา อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ คือ จิตที่ยึดถือเกี่ยวข้อง ยินดี อยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมมารมณ อันเกิดจากทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๒) สมาริ ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว ไม่เกี่ยวเกาะในสัญญาอดีต อนาคต กำหนดอยู่ในปัจจุบัน สมาริอันนั้น เป็นเครื่องฆ่า ภาวตัณหา คือจิตกำลังส่ายไปในสัญญา อดีต อนาคต จิตที่ส่าย อยู่那儿แหละ คือ ภาวตัณหา กำลังแสวงหาที่เกิดที่เรียกว่า สัมภเวสี เมื่อสมาริเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ใด ใจอันนั้น ก็จะละภาวตัณหาเสียได้

๓) ปัญญา ความรู้รอบคอบคุ้มครองป้องกันกันจิต มิให้หวั่นไหว มิให้เกี่ยวข้องและยึดถือ ก็เป็นเหตุให้ละวิภวตัณหาเสียได้ โดยลักษณะของวิภวตัณหา ก็คือ ความไหวตัว ในขณะจิตที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ย่อมกำหนดรู้ได้ด้วยปัญญาญาณ ปัญญารู้ทุกข์ ญาณตัดรากเหง้าแห่งทุกข์ วิชชา ความรู้แจ้งในอดีต อนาคต ปัจจุบัน รู้เหตุ รู้ผล รู้พ้น ไม่ยึดถือที่เรียกว่า วิชชาวิมุตติ นั้นแลคือหัวใจของพระศาสนา (เอตํ พุทธานศาสนา)

การเตรียมการรับเสด็จ

องค์ประธาน สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหา
สังฆปริณายก

เจ้าหน้าที่จัดงาน กรมการศาสนา
คณะกรรมการจังหวัดสมุทรปราการ
คณะพุทธบริษัท วัดอโศการาม
และคณะศิษยานุศิษย์

การจัดสถานที่ สำนักพระราชวัง
นายเอื้อ จือเหลียง บริจาคทรัพย์ทำถนนรอบพระเจดีย์ สร้าง
ประรำลับพลากีรี สถานที่พักรอบองค์พระเจดีย์ บริจาคทรัพย์
เพื่อการนี้ ประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาท

หนังสืออนุสรณ์พระอุทกเจดีย์น
จัดพิมพ์โดยพระบัญชา

ของ

เจ้าพระคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ผู้จัดพิมพ์ นายแพทย์เอิบ ณ บางช้าง
นางปุไร ณ บางช้าง

ที่ปรึกษา พ.อ. (พิเศษ) เสรี ภักดีสงคราม
นางจรัสพรรณ ภักดีสงคราม

คำพิมพ์ จากคณะศิษย์ และพุทธศาสนิกชนผู้ศรัทธา

การงานย่อมมีข้อบกพร่อง หากว่ามีอะไรผิดพลาดหวังว่าคงได้รับอภัย
ความดีทั้งหมดซึ่งเกิดจากพิมพ์หนังสือครั้งนี้ ขอน้อมถวายแด่พระสุทธธรรมรังสี
กัมภีรเมธาจารย์ (ท่านพ่อลี ธมฺมธโร)

แก้คำผิด

หน้า	บรรทัดที่	คำว่า	แก้เป็น
10	12	มิถุนายน 2508	เมษายน 2509
10	17	กรรมดับไม่เหลือ	ดับไม่เหลือ
18	7	ศรีธรรมมาโศการาม	ศรีธรรมมาโศกราช
26	20	อศวกษยญาณ	อาศวกษยญาณ

